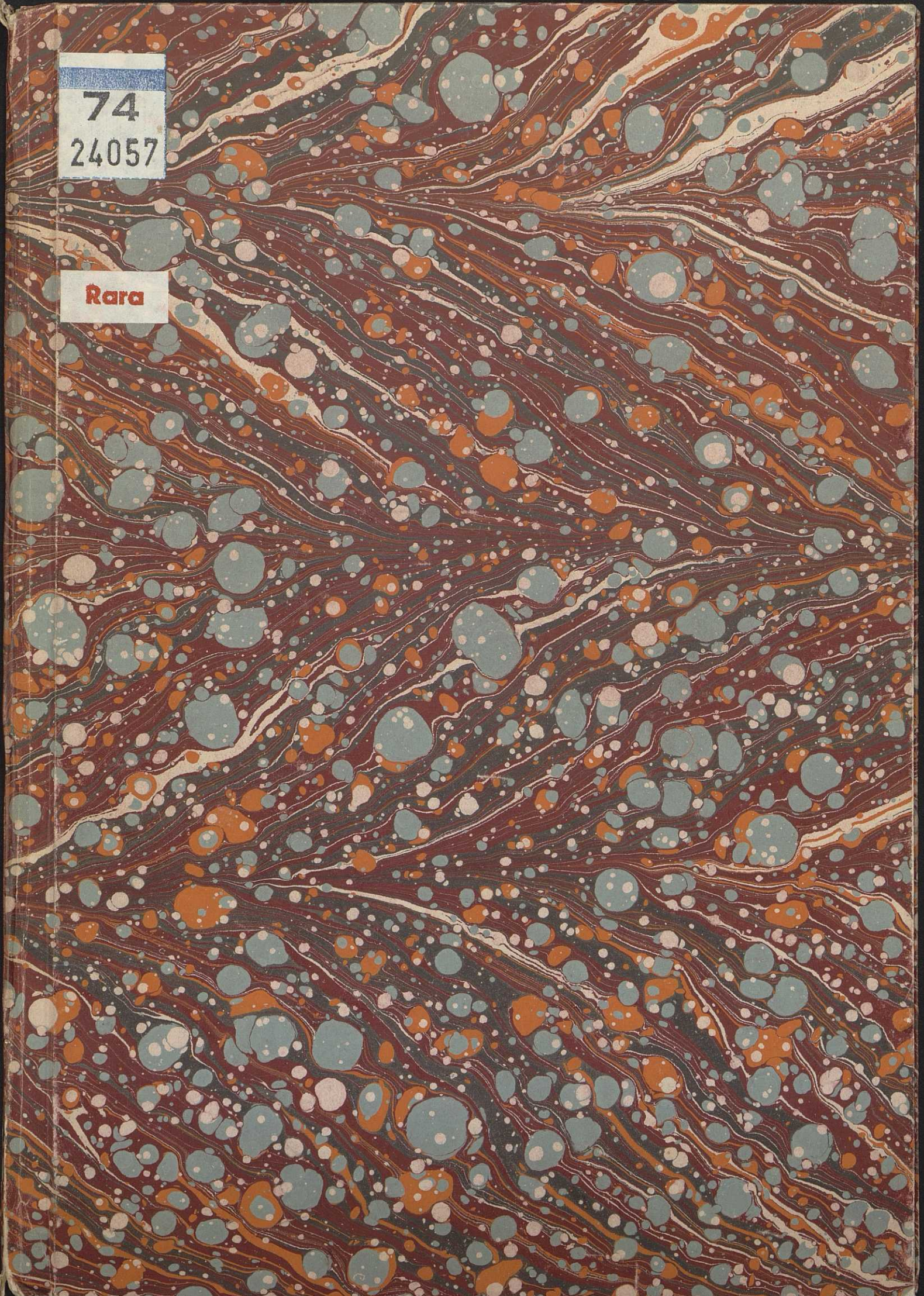

74
24057

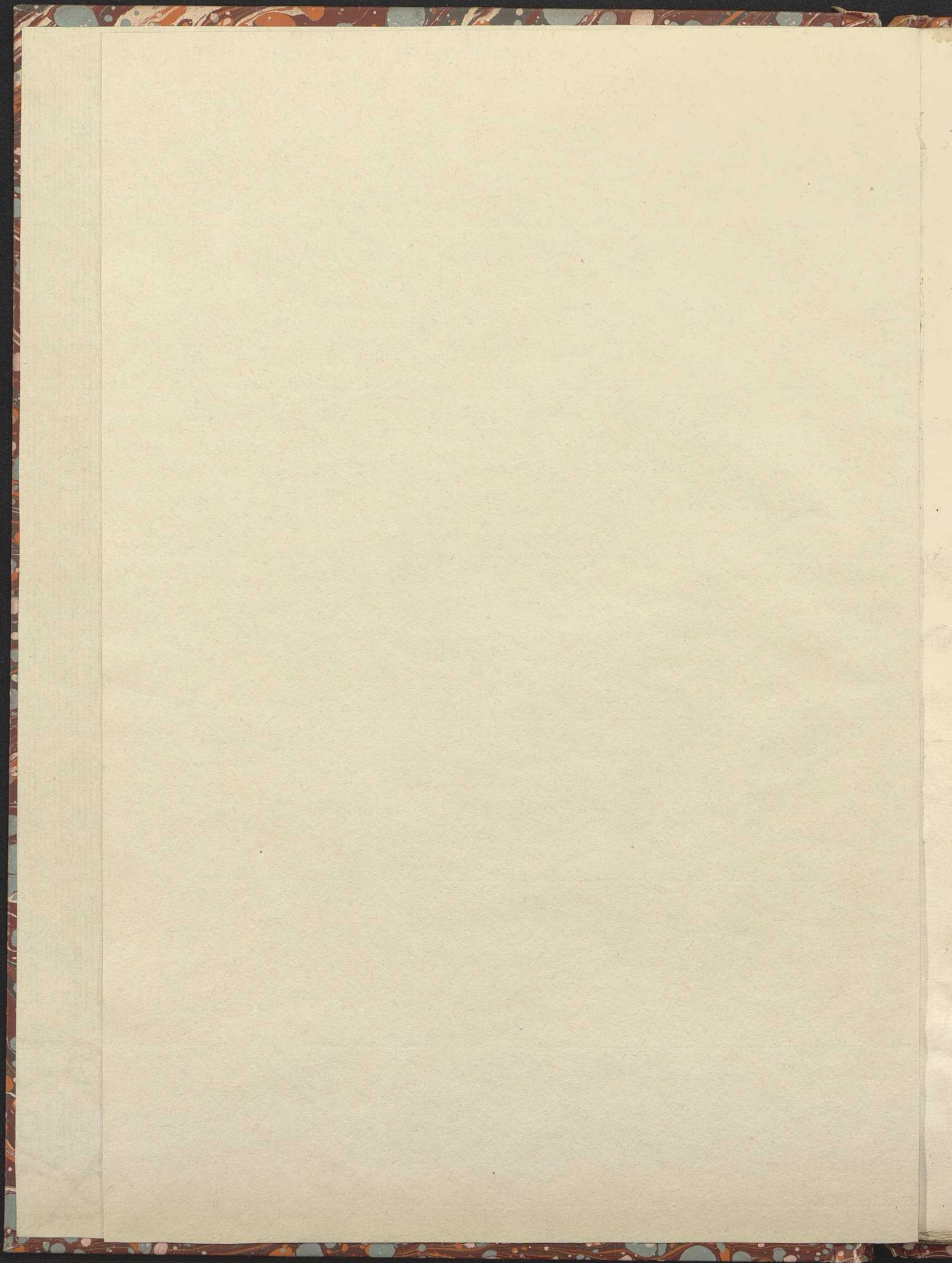
Rara

44 / 74 / 24057 (3)

174

10 / 167 / 114

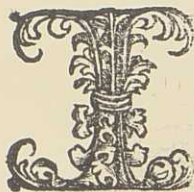
IOANNIS FRANCISCI PICI MIRANDV,
LAE DOMINI, CONCORDIAE QVE
COMITIS; LIBER DE PROVI
DENTIA CONTRA
PHILOSOPHA,
STROS.

44 | 74 | 24057 (5)

IOANNIS FRANCISCI PICI MIRAN
DVLAE DOMINI. CONCOR
DIAE QVE COMITIS. LI
BER DE PROVIDEN
TIA DEI CONTRA
PHILOSOPHA
STKOS.

O. FRANCISCVS PICVS. R. D. GRIMANNO

CAR. S. M. FOELICITATEM. Amicitiam habuit
cum Antonio patre tuo constitutam Galeotus pater meus:
dum ipse praeset equitibus veneti senatus: in quo ille diuis
tius: auctoritate: genere: plurimum poterat. Eam tu cum so
anne Pico patruo postmodum auxisti: mecum (vt arbitror)

post immaturum eius obitum consumasti. Cuius quidem amicitiae nomis
ne: cum nihil adhuc molitus essem: magnis etiam benivolentissimi animi
signis a te prouocatus. Cogitavi frequenter: vt si gratiam referre non pos
sem: eius tamen habitae signum aliquod staterem: quo ad ipsius referende
se se praestaret occasio: veluti meae erga te obseruantiae propensaeque voluntatis
indicium. Nec aliud occurrit cogitanti: quam monumentum aliquod litterarum
nostri laboris tibi dono mittere: tuoque sub nomine publicare. Ratus etiam
me tibi gratum facturum: & quod amas litteras: in quibus emines: & quod memo
ria teneo cum me Romae habuisses in conuiuio: non destitisse monere: ne qua
solebam disciplinis impendere curam: dimittere: ob eas quae me prope con
culcauerant molestias: neu bello quod tum mihi fuerat illatum: a litteris au
uelli me sinerem. Quae quidem verba: cum eiusmodi fuissent: vt me: quaeque sa
tis animatum: impellerent: vt non modo doctrinis nuncium non renitte
rem. sed socias laborum molestiarumque: & itinerum quoque indiuiduas co
mites litteras assumerem: ita vt non pauciora vexatus quam quietus lucubrarem:
non videris illa posse non habere grata: quae videlicet vt fierent monuisti.
Itaque cum biennio antea plerique meorum librorum fuissent in Germania
formis impressi me hic agente: & mox hymnos meos & eorum commenta
ria dum ibi diuersarere: excusos Italicis typis conspexissem: nil mihi sese obru
lit aliud ad te destinandum: quam hoc ipsum de providentia dei contra philo
sophastros volumen nuper a me compositum. quod vel ipso titulo: quae es &
doctrina & pietate: futurum tibi iucundum minime dubito. Vale.

Index Capitum principalium que continentur in libro de providentia dei composito a lo. Francisco Pico Mirandule. D. & concordie Cosmice. Proemium totius libri.

Prima libri
pars.

Eos qui providentiam dei negant: non modo sacris litteris adversari: & ab antiquissimis varisque gentium monumentis discedere: nec solum a Platone & sectatoribus: familiaribusque stoicorum discedere. Sed etiam monstrare se peripateticos non esse. Cap. i.

Ab Aristotele cum de moribus philosoph. i. & ab Averroee Aristotelis interprete providentiam statui. Cap. ii.

Qui divinam providentiam negant: refelli possunt ex his que Aristoteles de rebus civilibus disseruit. Cap. iii.

Eos qui hostes sunt divine providentie contradicere Aristoteli, de re familiaris precipienti. Cap. iii.

Affirmari providentiam dei ab Aristotele et Averroee cum de principiis nature: de anima: de generatione: de celo: de prima philosophia: aliisque rebus decernunt. Cap. v.

Qui de providentia dei ipse sentiunt: commoveri possunt ex libris rhetoricorum: perblematum: de mundo: et alijs pluribus ab Aristotele compositis. necnon ex eius authoribus: qui philosophi ipsi gesta scripserunt: et opera interpretati sunt. Cap. vi.

Confutant nonnulla responsa que dari possent testum omnibus antea, platis. Itemque resellunt qui non vere & ex animo: sed ficte metuque sacerdotum loquuntur Aristotelem & Averroem autumant. Cap. vii.

Recitant & multipliciter dissolvunt rationes: quibus nonnulli dei providentiam tollere conantur. & Aristotelis & Averrois loca in ultimo libro prime philosophie declarantur. Cap. viii.

Eos quorum solute sunt rationes eo deducti ut adversa pugnantiaque dogmata pertulerint. Ibique deum esse omnium causam efficientem. Cap. ix.

Alexandrum Aphrodisiensem sententias Aristotelis de providentia dei perperam intellexisse: & male eas intelligendi plerisque tribuisse occasionem: sed & veritati & sibi ipsi non consentisse. Cap. x.

Secunda libri
pars.

Quid actum & quid agendum. Itemque quid providentie nomine debeat intelligi accuratius declaratur. Cap. xi.

In deo providentiam esse: idque rationibus asseritur. Cap. xii.

Quid proprie sit dei providentia. Cap. xiii.

De fato: necessitate: fortuna: nemelisi: esa: parcis: adrastra: que varie veteres philosophi disseruerunt: & quo pacto illa sub providentia reduci queunt. ibique de providentia: vocatiōe: predestinatiōe: & prescientia. Cap. xiiii.

Quod vulgus illiteratorum in consideranda providentia dei frequenter allucinat: & quomodo ite quo pacto non difficulter possit illuminari. Cap. xv.

Quod ex vulgo eruditorum alij providentiam negant: alij eam vel minime: vel male considerant: et que id fiat: et quo pacto possit ab errore facile revocari. Cap. xvi.

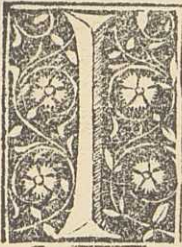
Das colligi male philosophantium opiniones: non minus inter se que cum providentia pugnant: alteram causarum omnium ordinis necessariam. Alteram ipsarum causarum concursus temerariam. Cap. xvii.

Prima opinio de omnium causarum necessitate repellitur: & eius evelluntur fundamenta. Cap. xviii.

Confutatio secunde opinionis de temerario causarum concursu. Cap. xix.

Dissolvuntur rationes secunde opinionis iam confutate. Item agitur contra adversarios. Item operis Epilogus. Cap. xx. & ultimum.

IOANNIS FRANCISCI PICI MIRANDVLE. D. CON:
cordicq; Comitís. De puidētia dei cōtra Philosophastros Liber. ad Am:
pliss. P. Dominicū Grimannū. tit. S. Mar. Card. & patriarchā Agleiēsem.
PROEMIVM.

Inter Celebratos vniuersę phlosophię locos: vllum nō ar:
bitror extitisse doctissime p̄sul. qui eque torserit ingenia
contemplantiū ac is: qui nuncupat de puidētia diuina.
quo factū: vt omnes qui dederunt se studio sapiētie: ip̄m
vnū p̄c omnibus excutiendū putauerint: quasi eo post ha:
bito. frustra viderent ocio negociū pmutasse. Hinc apud
vetustas gentes quęstio de natura deorū in primis v̄guit:
quę nō tam p̄ se tractabat: q̄ vt eius ipsius cognitōe des:
prehēdi possēt: an superi curarent humana. & posterioribus etiā seculis in
ea perseverarunt inquisitione multi: disputantes de celestibus globis: qui
aguntur in orbem a spiritibus a materia seiunctis: quos & mentes & deos
appellauit antiquitas. Quę quidē res: tā etiā paruo negotio sincere: copiose
q̄: poterat a sacris litteris haberi: necnō a vetustissimis gentium authoribus
Orpheo & Homero: qui ad egyptū vsq; discendi gratia perreuerunt: & ab
eis litteris multa subduxerunt: quoquomodo trahi: nihilomin⁹ offusa mul:
tis: propter prauos mores infantiq; protagore caligo. reuocauit in dubium
qd' alioqui facile cognitu perspicuūq; fuerat. At postq; Plato: quę de pro:
uidētia dei a sacris litteris: dum & ipse in egypto diuersaretur vtq; surri:
puerat: memorię prodidit. Aperire quoquomodo se veritatis radius occes:
pit. Sed iterum nubibus adoperiri visus. quando in multas semitas: diuers:
fosq; calles: lata illius viā deducta est: occasione desumpta. q̄ sub mille in:
molucris veritatē dissimulasse putaretur. Euenitq; propterea: vt pleriq; de:
florescente iam philosophiā: vel vitiorum quibus oblectabantur cupidines:
vel intellectus imbecillitate: de diuinis rebus dubitarint: & rerum humanarū
rum pro crationē abnegare q̄ affirmare maluerint. inclinaretq; paulatim et
labi nō in protagore modo: sed in Epicuri quoq; & Diagore: Theodoriq;
tenebras: qui diuinā prouidentiam sustulerunt. proximis vero temporibus
q̄q; et angelica lampas mundū fulgentissime collustrauit: permittio se tamē
nōnulli caput obiectarunt tetrę caliginis: q̄ iam receptum & pene multito:
dini persuasum videbatur: in ea etiā caligine philosophum Aristotelem
peripateticorum principem aberrauisse. Ita vt q̄uis vnā mentem omnium
supremā cui nomen deus admiserit: q̄uis vltimo de naturali auscultatione
libro motorem primū agnouerit: & primā causam confessus fuerit duode:
cimo primę philosophię. Rerum tamen inferiorum atq; hominum curam
eidem ipsi non inesse decreuerit: quapropter p̄ceps fuit quibusdam turpis
simisq; lapsus in tenebras impietatis: quoniam ipsius philosophi monu:
menta diu videntur eam authoritatem apud multos consecuta: quā apud
suos discipulos viuens pythagoras habuit: cuius sententijs non audire nefas
ducebatur: & apud iuniores theologos id honoris obtinuerunt: vt eis vsi
sint ad confirmanda nostrę religionis dogmata. vtpote quę ipi putarint es:
se propinqua: licet Augu. platonica. Hieronꝝ. stoicorum placita propiora
censuerit. Hinc accidit vt facile non audierint prouidentię dogmatis nōnul:
li: q̄ ea dissentire ab Aristotele censuerint. propterea videbor rem: vti pro:
A iij

Orpheus.
Homerus.

Plato.

Euangelica
lampas.

Aristoteles.

Pythagoras

Iuniores the
ologi.

Augustinus
Hieronymus

PROHEMIUM

Incerptamen
ta hynnoz.

Qui sint phi
losofatri.

Quid aduer
sus pbiloso
pbafros.

Quid prima
libri parte.

Quid scda

missis: que cum alibi tum in meorum interpretamentis hynnoz velu
ti vadimonia reliqui debitam: ita nec inuicem: nec inuicendam bonis ef
fecisse: si dei providentiam asseruero pro viribus: aduersus homines non phi
losofos certe: utpote qui sint infeni sapientissimis decretis providentia:
quam nostra predicat fides: sed eorum verbo tenus imitatores: minutos
certe ignarosq; philosophos: qui nuncupari solent philosophatri. Quibus
etiam prima libri parte monstrabo: Aristo. ipsum stagiritem peripateticor
rum principem. litterarum monumentis tradidisse deum humana curare:
& alienum ab hac sententia non fuisse Auerroem: Arabem lingua: cordu
bensem patria: quem proximum sue inscitie & impietatis patrum fecer
unt. Hoc autem non ideo mihi faciendum existimaui: quasi veritas ipsa te
stimonio indigeat Aristo. & Auerois. qui nec illam sincere contemplati:
sed ut hij qui cum providentia pugnant: & eius iaculis obiciunt scutum: de
Auerrois & Aristo. pelle: male illud fabrefactum agnoscant: discatq; de ea
fieri commodius posse flagellum ad cedendos hostes providentia. quod
vbi perspexerint fieri poterit facilius: ut aut hiscere non audeant & garrere in
angulis: in foro enim & plateis ut caueant publica poena satis efficit: aut
nobiscum quod optabilius multo sentientes: armis providentia succumbant.
Itaq; in primis ostendemus eos: qui dei providentiam negant: non modo sa
cris aduersari litteris: & ab omniu gentium que de ea generatim quoquo
modo statuerunt sententia discedere: sed etiam ab Aristo. & Aueroe dis
sentire: quorum dogmata que maxime sibi illi fauere putabant: contra se ma
xime sententiam tulisse palam fiet. Adhuc enim frustra peti ab aphrodisi
ensi Alexandro: robur & vires fouende impietati. Postea vero secunda libri
parte de providentia ipsa sumus exactius tractaturi: summus enim initium ab
eius nomine: quod alioquin duci posset in controuersiam: hinc ipsam ratio
nibus non iam testimonijs in deo esse monstrabimus. declarantes etiam lon
gioris opere sublelli quid ea proprie sit: quandoq; pleriq; celebriu aucto
rum non consenserunt: vbi q; longe theologis nostris philosophi gentium
in providentia decernenda posthabebantur: aperiemus. & eius rei gratia de
fato: necessitate: afa: parcis: Adrastia: nemesis: fortuna: de quibus: varie nec
integre differuerant: ut in equiorem sensum declarari queant: mentione ha
bebimus: subtexemusq; nonnulla de vocatione: predestinatione. Caeteris
que ob eam quam putabantur habere cum providentia legitimam affinis
tatem: silentio pretereunda non erant. Errorem vulgi pretereat: & eorum qui
se putant sapientes detegemus: & quo pacto allucinentur: quoq; modo fa
cile collustrari queant: subsignabimus. Non pretermittentes errores illo
rum confutare: qui vel necessariam causarum ordinem: vel casum & temeritati
fortuita: cuncta subiciebant. Illud semper obseruantes: ut aduersus omnia
que possent hostes importunius obiecare: nostri libertatem arbitrij defen
damus: tuncamq; non officere illi stas providentia leges: quin possit &
in alterutram partem inclinare: & quod malit aperte decernere. Itaq; aspi
rante deo: quascunq; & studium & ratio suppetias nobis attulerint. ad con
futandos hostes providentia philosophatros adducemus. A quibus si fieri
potest humanitatis iure postulamus: ne de hoc ope quod eis si voluerint
magnopere profuturum est. prius sententiam ferant: q; vniuersum perles
gerint.

PRIMA LIBRI PARS DE PROVIDENTIA DEI

Eos qui providentiā dei negant: nō modo sacris litteris aduersari: & ab antiquissimis varijsq; gentium monumentis discedere. Nec solū a Platone & sectatoribus: familiariq; stoicorū dissentire: sed etiā monstrare se peripateticos nō esse. Cap. primū.

Disputatio mihi aduersus eos: qui deum aut nihil omnino credere: aut saltem rebus humanis inferioribusq; nō prospicere cōtendunt: in primis curere opus est: ne meus hic labor in eā reprehensionē incurrat: cui Cyprianus olim & martyrio datus et insignis eloquētia subiacoit: si quidem Firmianus atq; Hieronymus quod & alias meminimus prodiderunt non recte illū fecisse q; Demetrianum oblatrantem atq; oblitrepentē veritatē: diuinis eloquijs confutauerit: quibus nō obediebat solum. sed insultabat Demetrianus: cū ante omnia fuisset agendū & eis quas nō cōtemnebat rationibus: & ijs que recipiebat gentiū monumentis. Hostes itaq; prudentiē isdē quibus viuunt armis p̄sternēdi sunt. ut q; fieri facile poterit: uti nostra que nunc oderūt: & diligāt & libetē suscipiāt. Et ad hec etiā inuitamur exēplo diuinā litterarū: que nō solū pigrū ad formicā: sed etiam nū dei veri desertores ad insulas Chetm & in Cedar mittunt: ut nouerint gentes in deorū suorū (qui tamen non sunt dei cultu: constantes permanere. Sic & plurimi theologorum effecere. Sic & Io. Chrysostomus: aduersus illos qui ex consuetudine irrabant. Adducit fuisse inter gentes: qui claudicantē linguam: multa meditatione correxerint: & qui motus humerorum ineptos frequenti ensis adpositione restituerint. demūq; non militum gentium: sed philosophorū mores cogitandos monet: ut qui despiciūt diuinas leges: quāto sint digni supplicio condiscant. Quare ostendā eos qui providentiam negant. Aristoteli quē ipsius erroris & impietatis authorē cōstituire moliant: eodē Aristotele. teste manifeste contradicere: itemq; sensus Auerrois ipsomet iudice non percepisse: mox & a ratione & a veritate longissime discedere. Itaq; auctoritate primū: deinde ratione disputabimus: quando quidem in libro de moribus ecclesie censuit Augu. naturę ordinē ita se habere: ut cum aliquid discutimus rationem p̄cedat auctoritas. nā potest infirma ratio videri quæ cum reddita fuerit: auctoritatem postea per quam firmetur assumit. P̄cedent ergo prima operis parte Aristoteli & Auerrois auctoritates: & que sup̄ ipsius argumenta fundauit. Secunda vero rationibus non testimonijs differā. Nec tamen verebor si quādo dabitur occasio: ipsius Augu. exemplo ordinem vertere: in eos qui omnia contra ordinem & sentiunt & loquuntur & gerunt. Sed consentaneum arbitror altius aliquāto exordiri: & nonnulla præponere. Illudq; præ omnibus: tantas esse vires verū illius cuius asserenti gratia laboramus: cuiusq; cognitio necessaria putatur ad felicitatem obtinendam: ut suapte sponte videatur ab ortu naturę insertum mentibus omnium qui rationis luce nō carent. Adeo ut qui dei providentiā negant: se ipsos homines esse negare videantur: nō modo in eorum numero nō haberi: quos prædaro præditos ingenio: cōsensu orbis iudicauit. Fuit sanē vetus opinio & a primis vsq; p̄bata seculis: insitum esse animis hominū: deum esse: quā non solum Damascenus Augustinus Thomas alij nostre religionis christiane theologij confirmarunt: qui clarissima in luce versati sunt: sed inter dēfissimas tenebras vidit epicurus: & Platonius Iamblichus in crepusculo

A iij

Cyprianus.
Firmianus.
Hieronymus

Diuine lre.

Io. Chrysostomus.

Disputatio
nis exdo sero
nauis.
Augustinus

Vetus d̄p̄to.

Damascenus.
Augustinus
Thomas.
Epicurus.
Iamblichus.

PRIMA LIBRI PARS

comprehendit. Adijciens esse in animis omnium quendam tacitum diuini tatis noticia meliore. Cur autem ipsa cognitio atq; contactus: vt nobis certe aliquo profint pacto. Alioquin ea incassum tributa viderentur: quo autem pacto proderint: nisi & conducant ad ipsum deum agnoscendum & honorandum: vt inde nobis sit bene atq; beate. Hinc omnes gentes: omnes nationes constat in rebus aduersis diuinum auxilium implorasse: & secundos ac prosperos euentus precibus petrasse. Quotum enim quęq; reperies: qui aut non precetur quę sperat: aut non oret: quę formidat: & quis nam ille qui in quacūq; vel subitanea spe vel repentino motu nō inuocarit: aliquod nomen: quo se voti compotem posse fieri crederet: hoc cum vniuerso generi ab initio fuerit inditum: vt ex omnibus historijs colligitur: a natura id proficisci necessarium est. Et quibus multorum insania deorum orbem pene labe fecerit terrarum: in hoc tamen nexu: in hac consecratione: minime fallebatur ignara illa mortalitas a probatioribus instructa philosophis: vt si dij essent rebus humanis prospicerent atq; consulerent. Neq; enim lumen nature: tenebris male religionis obductum & extinctū ex integro fuerat. hinc illud thales qui vt est apud Ciceronē sapiētissimus int̄ septē fuit. existimare homines oportere omnia deorum esse plena. indeq; castitatem & religionē elici. Hinc illa antiquarum gentium lex. Ad diuos adeunto: caste pietatem adhibento: & quę sequuntur. vt non solum philosophi homines. sed etiā vulgus ignarum & esse deos diceret & eorum prouidentiam admitteret. In quibus vero id ipsum lumen seruata nature lege splenduit illustrius: illis etiā ipsis clarius multo prouidentia perspecta est: & eorum multis diuine simul reuelationes innotuere. Hinc primis illis hominibus: hinc Abramo: filijs: nepotibus: postea Mosi: Dauidi. Ceterisq; hebrei populi precellentibus viris atq; prophetis: lucidissime patuit dei vnus ad res etiam minutas prouidentia: vt in libris quos de rerum prouisione conscripsimus aperte probauimus per sacrarum testimonia litterarum. Quarum vestigijs gentes ipse quę non exacte: non adamussim insistentes: prouideri tamen rebus humanis & consuli decreuerunt: & diuino iudicio probis premia: improbis poenas nō hac in vita modo: sed in futura etiam predicarunt. Sub nube tamen vt dicitur: non uti nostri qui eisdem litteris freti: Mirum satis fecerunt: in declaranda prouidentia: Inter quos Ioan. Chrysostomus. dum monachum starigirium consolaretur: dimissa prius hac ipsa in qua nunc versamur redarguendi veritatis inimicos cura: in qua etiā subeunda: plus dicit esse negotij. neq; enim tunc fidei hostibus vel resistebat ipse: vel canebat bellium. sed fidelis monachi langores: & sacrarum litterarum oleo: & eloquentię Malagma te curabat. Sed vt reuertamur ad propositum: non ignota fuit gentibus dei erga homines cura: nō penę: nō premia. Sic apud trismegistum illū egyptiū: & dei procuratio & euentus vite vel penę vel premia declarantur. Sic apud Orpheum deorum hymnos & preces & supplicationes legimus. Qui ex egypto procurationis diuinę sententiam: vnus quoq; dei retulit cultum. Mosayę legis beneficio: vt noster Iustinus philosophus & martyr comprobauit. Sic & diuersatus in egypto Homerus: a quo omnis nō poetarum modo: sed scriptorum omnifariam gręcorum & latinorū magna turba defluxit: omnibus in rebus etiam minimis prouidentiam accersit: & de eo quem supremum deorum appellauit Ioue: sæpenumero locutus ait

Thales.

Lex gentium

Abramus
Moses.
Dauid.

Autb. Libri
de rerum prouisione.

Io. Chrysostomus.

Trismegistus.

Orpheus.

Iustinus martyr.

Homerus.

DE PROVIDENTIA DEI

ἔρροντα εὐεῖ qua latissimos haberet oculos rebus omnibus prospecturus. Ideoq; preter alia multa: hac etiam de causa decantatae prudentiæ (vt existimo) magnus Basilus nō improbauit sententiā eius qui asseruerat totā eius poesim laudem esse virtutis. Et Iulianus princeps in ipso vestibulo cogendaz promulgandarumq; legum omnis virtutis parentem homerum appellauit. Vt Ethnicorum testimonia taceam & maxime plutarchi inter alia plurima in Homeri laudem affirmatis eum introduxisse deos cum hominibus cōuersantes: nō solū oblectādi animi: aut admirationis gratia: sed vt statueret prudentiā: ostēderetq; (vt ait ipse) οτι ἡ δοντοί δ ἄκ ἀμελδοί τ ἀνθρώπων οί εἶσι id est quoniā curant: & homines nō negligūt dei. Et in eodē quoq; de vita Homeri libro censuit eos: que de prudentia dei disseruerūt philoſophi dedisse illis Homerū τ παντων τ ε ἀφορμας. id est omnium occasiones. Euripidē taceo qui in epistola ad sophodem q; tēpestate nō periisset in prudentiā rettulit dei scribens δκ ἄλλοι εἰωγε η εεδ προνοίαν γενεοῖαι νεῖσομαι pretereo ipsum Sophodem. Menandrum. Diphilum: et Epicharmū. eorum enim in nostro in hymnum quē Christo cecinim⁹ interpretamento meminimus) qui n. ulta de prudentia disserere. At qui omnes pene poetę grecorum antiqui: & Elysios campos: & fortunatas beatos rū insulas: nec nō tartarū & phlegethonta. & vt semel dicatur proborū premia: & improborum poenas pariter decantarunt: quos postea latini poezæ sunt imitati. Et eo vsq; processit Vergilius. vt alienis etiam meritis ad Elysios campos perueniri posse voluerit. Canens: quicq; sui memores alios fecere merendo. Quod carmen in penultimo libro de ciuitate dei citat Augu. & inter alia scribit. Mirari solco apud Vergilium istā domini reperiri sententiam vbi ait: facite vobis amicos de māmōna iniquitatis: vt & ipsi recipiant vos in eterna tabernacula. Sed em̄ de ipso quoq; iudicio dei cum alijs grecorū authores: tum maxime Phocylides cecinit ην σν κατ εὐε δικοσθε σε εσοδετ π. ια δίκασετ: si tē male iudicaueris te deus postea iudicabit. Medicinę quoq; preclarissimus author Hipocrates prudentiā agnouisse ad vsq; magnā superstitionē vidēt. Adeo vt non solum deorū sacramento discipulos adstrinxerit: verum & pluribus quoq; gentium dijs sacra decreuerit: paruissimis occasionibus excitatus: cū maxime in libro de somnijs ob eas imagines que sibi p quietem morbos indicare videbant: supplicationes varias instituerit. Neq; vero solum que lethalia essent: que salubria docuit in somnia: neq; solum curationes morbis: quos indicaret hę ipse imagines p somnū visę: vt i medicus adhibuit. Sed superiores quoq; scrutatus est causas & superiores que q; mentes placidas putauit: quarum vel ira vel amore & oriri morbos & pelli posse existimauit. que omnia pertinent ad prudentiā in cōmuni. q; eius quā recte nitideq; nostra docet religio tam ipse q; alijs gentium philoſophi plenam noticiam non habuerunt: & vt i pythagoram taceā & reliquos: siue ex ionico siue ex italico genere philoſophos: & q; maxime rerum naturam & res supercoelestes carmine sunt complexi Orphei & Hesiodi exēplo. Certe Plato pphetarum oraculis edoctus. quod nō modo nostri ostenderant. Sed ipsi gentium philoſophi & rhetor Philostratus affirmauit. prudentiā asseruit: & ex egypto attulit in greciam. quapropter in Phedong: in Timeo: in libris de re publica: & vbiq; fere suarū lucubracionum prudentiam dei celebrat: & inferorum poenas scœlestis hominibus

Magn⁹ Basilus.
Iulianus.

Plutarchus.

Euripides.

Sophocles

Anth. Hymni
et eorū
militaria.

Vergilius.

Augustinus

Phocylides.

Hipocrates.

Philoſophos
gētū plenā
prudentie nos
ticiam nō habu-
erunt.

PRIMA LIBRI PARS

Plotinus.

Atticus Platonicus.
Stoici.
Epicurci.

Avicenna.
Algazel.

Gymnosophi
Ind.
Dryide.
Brahmanes
Ind. Cesar.
Philoftrac.

Aristoteles.

Paucissimos
impie impie
qz multitudi
nis duces ne
gasse puiden
tiam.

Theophrastus.

preparatas inculcat. Sic & probatiores eius philosophi assede factitarunt: inter quos Plotinus. qui ad vsqz arborum folia prouidentiam extendit: & inter alia scriptam reliquit: ex vna mente & verbo quod ab illa est: totum hoc vniuersum constitutum esse atqz dispositum. ita ille εἶναι ὅς ἑνός ὡς δὲ τῆς ἀπὸ τοῦ τῆς λογῆς ἀνεστὶ τὸ ὅ τὸ πᾶν δὲ λέγειν. & in initio primi libri de prouidentia dixerat τὸ αὐτομάτω δὲ τῆς Διὸς αἰτίαν τῶν ὅ τῆς πάντων τὴν αἰτίαν δὲ ἔργα σὶν. δὲ ἀλογον δὲ ἀνδρὸς ὅτε ντν ὅτε αἰσθησὶν. ἐστὶν ἡμεῖς. id est casui & fortune huius vniuersi causam consistere. utaqz tribuere: & irrationale est: & vniuersi neqz mentem neqz sensum possidentis: clarissime & mundi creationem & prouidentiam asseuerans. Hanc qui nescirent ne dum negarent: eos promptam habere negotium ad iniusticiam censuit Atticus Platonici ἐπινοῦσι χρεῖα πρὸς ἀληθειάν ἢ τῆς προνοίας ἀπογνώσις. Sic & stoici pronoeant id est prouidentiam identidem aduocant: vt epicureis hanc ob rem que illis videlicet nauis excitaueat dictum sit: eam esse animum fatidicam stoicorum quos comperimus decreuisse de prouidentia deorum demonstrationes haberi. Taceo Mahometes Avicenna & Algazel: q magna ex pre in dogmata Platonis inclinauerunt: & de deo & eius prouidentia pleraqz litteris comendant. Pretereo Gymnosophistas ethiopum: galorum Dryidas: in dorum Brachmanes: quibus apprime superiorum mentium prouidentia celebrabatur: q d' lulius Cesar: Philoftratus: alij: chartis rettulerunt. Mitto Romanos: Athenienses: gentesqz alias: que omnibus in rebus aut inchoandis: aut agendis: aut pficiendis: & scissitabant oracula: & ijs quos putabant deos sacrificabant: utpote: a quibus bona hominibus & mala puenire autumauerint: Horum em sententias: rationes: acta: referre hoc loco non est consilium: tum q minus fidei facerent philosophis: qui non solum diuina consulta: sed nec Platonis placita: nec stoicorum decreta: nec hystorias etiam humanioresqz litteras perdidicerunt: tum q inter disputandum fortasse irrepent alibi quocqz relata: tum q eos Aristotelicis que propria ipsi & domestica putant: non exoticis & extraneis comfutare ad presens proposuimus. Sed non absurde tamen ista hec tam communia tam celebra: tam decantata: pposito certamini preposuimus: quonia ipsi Aristoteli placuit de moribus differenti: ea prorsus non esse iudicanda falsa: quae omnium ore vulgarentur: quanto minus que ab ijs proderentur: quos inclitate sapientie publica fama commendaret. Adde q Aristoteles ipse cum primo ethicorum libro ad Nicomachum filium probauisset eorum definitionem: qui censuerant bonum id esse quod appetent omnia: in decimo eiusdem operis libro scripsit eos qui eam negarent definitionem nihil dicere: nec aliam reddidit causam: nisi quod ipsi sibi aduersabantur: qui affirmauerant id qd omnibus videbatur. Itaqz eadem ratione dici posset: eos nihil dicere: qui prouidentiam negant: quam omnes asseuerant: preter quattuor aut quinque ad summum: impie eiusdemqz impie multitudinis duces: nullius (vt alias diximus) nisi in malum nominis: qui pleraqz temere sparserunt: multa delire: omnia certe oscitantes allucinati: quos etiam secunda pars operis multitudine rationum pstratos ostendet. Erubescant igitur affirmare se peripatericos: qui principis peripatericorum preceptum demoliant: id pter negantes: qd omnes fatent: & maxime illi quos & Aristoteles ipse veneratus est: & is que relique successorum: theophrastum dico: qui omnia prouidentie accepta rettulisse videtur in metaphysicis θεῶν ὅ τῶν πάντων ἀρχὴ. Διὸς ἀπάντα δὲ εἶδ' ἀίανθρη

DE PROVIDENTIA DEI

id est diuinitatem omnium principium per quod omnia & sunt & perman-
 ent idem ipse de dijs libros tres; de quibus illorum laudibus unum; & alia que ad
 eorum providentiam pertinent prescripsit. Sed Flammonius de philosophia
 finitionibus in commentarijs in Porphyriū differens: cum unā inter alias at-
 tulisset; ex qua dei imitatio homini possibilis eliceretur; duplicē deo maxime
 tribuit potestatem: cognitivā videlicet qua scit omnia; & providentem per
 quam omni providetur mundo & ut ille græce dicit τὸ κοσμον ὁλοκρῶς προνοεῖ τῷ
 & eam quoque interpretatus Aristotelis sententiā: habitum in privationem
 desinere: nō tamē contra fieri posse ut privatio percumbat in habitū; adiecit
 verum id quidem haberi si de nature viribus fiat sermo nō dei: cuius pote-
 state ceci vīsum queant obtinere: ut latius explicui secundo libro de logica
 institutione. idem ipse librū Aristotelis de interpretatione declaratū optat
 sibi diuinitus protrideri ut lucem expositionis possit asferre: & Procli præ-
 ceptoris referre placita: quod si consequi daretur πολλὰν inquit ὅν τῶ λο-
 γικῶ θεοῦ χάριν οὐλομένην αἰετῶν. Simplicius quoque ut operis processū liquet
 Aristotelē existimavit deo tribuisse cultū; & orbis gubernationē tradidisse.
 in hoc enim Aristoteli ipse veteres est secutus: quos tam & si in alijs pluri-
 mū reprehenderit ea tamē fuit modestia: ut præclare sibi evenire putarit: cū
 que sibi videbantur: ipsis etiam veteribus visa fuisse animadverteret. Idque
 in omnibus vero passim apparet cū Homeri: Hesiodi: Epimenidis: Hera-
 cliti: Platonis: Anarcharsidis. Aliorum vel poetarum vel philosophorum sententias:
 sed & scemine Sapphus responsum: dicit in medium loco testimonij: apertius
 tamē in ethicorum ad Nicomachū libro ultimo: cum letatur sapientum
 opiniones proprijs ipsis sententijs consentire. Sed enim clarissime in primo
 septem librorum ad Eudemū: & modestiam pretendit: & quos ipsi resel-
 lere proposuimus tacita quadā sententiā cōdemnat: librorum in quā ad Eudemū:
 quæ cum alij tū Simplicius in numerū lucubrationū moralium refert: ibi
 enim cum dixisset omnes quicumque de felicitate discernissent: eam vel in phi-
 losophica: vel in civili: vel in voluptuosa vita posuissent: indagaturusque rei ve-
 ritatem: & quo facturus esset modo fidem ijs que decreturus erat discurrens
 censuit secum bene actum futurum: si omnes homines confiteri viderentur
 quæ dicenda erant: & paulopost causam propositi reddens: quoniam inquit
 unusquisque propriū quiddā habet ad veritatem: quæ ne me isthec fingere fors-
 tasse quispiam græcitarum expers litterarum suspicetur: quoniam opus illud
 ad hunc diem latine vulgo non legitur: & hoc ipsum & pene omnia: quæ
 de Aristotele ducemus in medium toto libri decursu testimonia. græce ea
 subiciemus: nullo interprete: nullo enarratore vsi. ut librorum uniusque sit
 ab Aristotelicis verbis sensa desumere: ut translationis vel varietate: vel vitio
 aliud pro alio nō percipiatur. pari pacto & Averrois verba structuræque etiam
 barbaras si quando erit opus referemus: receptisque apud Neotericos vo-
 cabulis interdum utemur: ne se philosophastri defraudatos exoptulent: ne
 te identidē iactent: nos aliena placita nostris involuisse verbis: & eorum
 sensum obduxisse veluti parietes operiri solent: aut picturatis tectorijs aut
 ope albario. Itaque quod attinet ad rem de qua nūc agimus: Aristoteles his
 verbis utitur κρατῖον μὲν ἅπαντα ἀνεξέσποντα φαίνεσθαι συνουλοῦσθαι
 τὰ τὰ ρηθεῖα μὲν οὐκ. & post paululū subiecit: ἐκεῖ γὰρ ἐκαστοὶ οἰκονομῶσι πρὸς
 ὀλιγοῦσιν. quare qui providentiam dei negat: quā omnes & maxime qui

Flammonius

Aurbo. Lib.
de logica in
stitutione.

Simplicius

Qui mos ab
auctore ser-
uandus est
monis Arist-
sto. t. Averro
is pauca.

PRIMA LIBRI PARS

litteris incederunt: quicq; in eis atditerunt optime: testati sunt esse: nō mō illis ipsis veritatis assertoribus cōtradictū: sed quod se peripateticos esse ver- bis affirmāt diffident dogmate: quod nō solū pbatis peripateticis: sed ipsi Aristoteli principi peripateticorū aduersat. Quē de prouidentia dei non ad nostre quidē religionis: sed ad gentiū lineam plurimalitterarū monumētis cōmendasse: eitis quecūq; habemus volumina recēntes ostendemus: rē paucis creditā sed omnibus opere perlecto p̄spectam futuram. In quo & illud pleriq; nō paradoxum sed falsū exultimātū. Auerroem multa ad asserendam prouidentia scripsisse: & cōmune fieri: & pro compto verocq; recipitur: atq; hoc in opere cum alia multa tum hęc maxime noua & in nostre christiane religionis laudē spectabuntur: q; qui patroni putabantur im-pietatis: si non pietatis patroni iurati ue testes: at saltem stare aduersus im-pios (tanta est vis veri) deprehendētur: & edicto cauere: ne qui se tanq; hos-tes prouidentie seq̄tebantur. aut Lyceum amplius intrent: aut peripatetica nomenclatura digni censeantur.

Quid in hoc libro non ma- ius cōspicitur.

Ab Aristotele cū de moribus philosophatur: & Auerroē Aristote- lis interprete prouidentiam statuit. Capi. ij.

Taq; si nosse voluerimus quid Aristoteles ipse peripateticorū princeps de prouidentia dei omnibus in libris scripserit: inueniemus ab eo illā: nō quidē sacrarū more litterarū sancere atq; p̄fecte: vtpote qui fidei lumine caruerit: sed uti for- lebāt gentes: inter quas natus & ad vsq; vite finē obuersa- tus: adeo cōprobatā: vt qui eā ipso freti authore negant & irrident: nō possint nō erubescere. Ac primū quidem si de foelicitate interroget respōdebit cōsonū esse ditinuitis eā da- ri. Deoq; curē homines esse & p̄cipue sapiētes: ipsiq; omnia & presentia & futura nota esse. Is igit ad Nicomachū filiū in primo et̄ operis libro quod ethica greci dicūt: cū de foelicitate differeret quā alij cū virtute. Alij cū bo- na fortuna: eandē esse vellent: dubitariq; diceret disciplina ne: an cōsuetudi- ne: an exercitio: an diuina quadā sorte fortuna ue hominibus adueniret: Adiecit videri sibi eandē foelicitatē deorū muneri acceptā referri debere. Si hominibus inquit quicq; doni cōferat a dijs: rationi consonū est: foelicitatē illis diuinū cōferri: eoq; maxie quo humanorū bonorū est optimū. Sed h̄ alie fortasse cōsideratōi magi esset peculiare. quā ita græce iacet: εἰ μὲν οὖν ἡ ἀλλοτρίου ἐστὶν ἐν ἀσθενείᾳ ἀνερωποῖς ἐν λόγῳ, τὴν οὐλαίμωνίαν ἐστὶν ἄπο εἶναι ἡ μάστιγος τῶν ἀνθρώπων ὅσοι βελτίου, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο ἄλλοτε ἀνερωποῖς οὐκ ἐστὶν. Nec quēcūq; motreat: ex suppositione id ipsam Aristō p̄nūciasse: hoc est si quid muneris dabat hominibus: diuinus foelicitatē quoq; dari: quā maximū esset inter humana. Perinde. n. accipi pos- test: ac si dixisset: si earū que allatę sunt sententię vlla vnq; recipienda est: hęc maxime recipiendā cenleo: & cur id cēseret causam subnexuit. q̄cūq; reiecit discussionē quęstiois: vtpote quā p̄tinere ad aliā contēplationē opinaret hoc est metaphysicā qd̄ putauit diu Aquinas: fortasse vt arbitror ad libros de natura deorū spectare intellexit: aut ad decem postrema primę philoso- phię volumina. que q̄cūq; illū scripsisse cōstat: temporē tamē iniuria perierūt Nam in eis de effectibus dei iure tractaturus erat: quem in duodecimo eius operis vnum & principem omniū asseruerat Homerici versus testimonio.

Locus primus. In libro de libris

Opinio Tho- me. Opinio An- thonis

DE PROVIDENTIA DEI

illius & ἄγαθον πολυκοίρανον. Sic κοίρανος εἶω. Illud autem sciendum
sepenumero Aristotilem tali modo argumētationis vti confutisse. vt parti
cula illa. si. affirmet quod queritur. nō autē in dubium reuocet. vno hoc ex
emplo contentus ero. scribit ipse in septimo politicorū libro hęc verba. quā
re si est anima & possessione & corpore honoratior. et simpliciter et quo ad
nos. necesse est optimam utriusq; dispositionē illis proportionē respōdere.

ὡς τὸ εἶπερ εἶναι ἢ ψυχὴν τῆς κτησεως. καὶ τὸ σωματιος τιμιώτερον ἢ ἀπλωδ
ἢ μὲν. ἀναγκη δὲ τὴν διαθεσὶν τὴν ἀριστην ἐκ τῶν ἀναλογων τῶν εἰς ἑ
Quod autem hoc loco ex conditione sumpsit. i. si anima & corpore et bo
nis externis est dignior. manifestissimū et procul omni dubio verum esse
pronunciant alias Arist. cum in libris Ethicorū. tum in eodem ipso libro
decernens pbanseq; animi gratia. illa ipsa homines querere. non autem ani
mū illarum gratia cupere. Quare quod hoc etiam loco ex conditione scrip
sit. alibi cum manifeste ptulerit. nulla cōdictione dictū accipi facile potest.
Adderem si particulam apud latinos authores quandoq; vim affirmandi
possidere. citareq; Vergiliū & grāmaticorum turbā ni putarem verba pro
digere. sat sit ipsomet Arist. quo modo possit Ari. intelligi subindicasse.
Quibus vero hic non placuerit locus: vt pote obscurior: q̄ vt illustrandis
eoz; mētibus sit satis: alios inspiciāt adhibita lucerna: & ante omnia cum
preces fundēdas & sacra faciēda subinnuit. Ac postea apte de ijs q̄ ad pui
dentia p̄inent multifaria decernit: & sane dū in q̄nto eius opis de iusticia
differeret: p̄cibus postulādū censuit vt q̄ simpliciter bona sunt: ijs ipsis etiā
qui ea optabāt essent bona: & multo interiecto spatio sacrificioz; meminit
que opa esse voluit iusticie legitime: iustū quippe aliud a natura: aliud a le
ge putauit manare. & huius partem sacrificia dixit esse vt εἰσαεθ σὶν hoc
est immolare Capram: & alia huiusmodi que iuberet lex gentium: cui con
sensit Auerrois interpres: orationes etiam sacrificijs adnectens: & post pau
lulum cum de legibus loqueretur que quodammodo viderentur mutari
subiecit. at qui apud deos fortasse res non adhuc modū se se habet. ἢ τοῦ

Particula
si. apud Arist.
q̄ vim affi
firmādi poss
idere.

Locus q̄nti
ethicorū.

Expositio
Auerro.

τοῦ παρὰ τοῦ εἰρησίου τοῦ εἰρησίου ἡ δὲ οὐκ εἶχον quibus verbis & deos statuisse: &
eorum decreta humanis prestantiora sanxisse videtur: que omnia diuine af
ferendę providentię subseruiunt. Sed omnem tollit dubitationem: cum in
ultimo eius operis libro ad Nicomachum filium foelicitatem definiturus
de voluptate verba facit: que summū bonū esse: visa fuerat eudoxo: quem
vbi longo p̄gressu Platonis etiā nixus rationi post habuit: duplicis foelici
tatis mentionē faciens deorū quoq; foelicitatis meminit: vt pote que in con
templatione consisteret: & ipsius quoq; dei opationem beatitudine p̄cellen
tem contemplatiōe cōclusit. Homine quoq; foelicē indicauit ea opatione
qua illi maxime iunctus similisq; evaderet. Nec multo post asseruit eū qui
excoleret mentē: quicq; ea oparetur deo esse amicissimū: nam si qua inquit
dijs: rerum humanarum cura est quēadmodum videtur: & consonū vtiq;
est gaudere illos optimo: sibiq; maxie cognato. q̄ sic ille gręce. εἰς ἑρπε

Locus decim
ethicorū.

ἐπιμὲλ σὶ τὰ ἀνερωπίνων ὑποθεσὶν γίγνεται. ὡς περὶ ἀοκ σὶ δὲ σὶν ἀνδρ
λογον χάρις εἶναι τε αὐτῶν εἰ τοῦ ἀρίστου ἢ τοῦ συγγενεῖται ὡς
ἔστο δὲ σὶν ὄντως. q̄ ne quis suspicaretur dubitabundū hac de re fuisse
Arist. cōnexū est illud ὡς περὶ ἀοκ σὶ. i. quēadmodū videt: quēadmodū ap
paret. que locū p̄ractās Auer. scribit hęc verba: & si qdē sit cura deo de ho

Expositio
Auerro.

PRIMA LIBRI PARS

minibus vt creditur: et vt debitū est: gaudet de eo q est melior et qui ei mit-
tor assimilari: et paucis interpositis intulit. est ergo vt bñfaciat eis q amant
ipm plus: vt honorificet eos: & visitet ipsos: sicut est dispositio amici cū a-
nico suo: hec sūt verba eadē ipsius Auerroy: qui dicit abnegasse puidētā.
quam cum alibi multifariā: tum in libro de somno precipue confirmauit:
vt suo loco dicitur: quod vero attinet ad mores: ipse idem author. in episto-
la de cōtinuatōe intellectū: ter a deo optauit ut ea de quibus actur⁹ erat ple-
ne perciperet: et circa operis finem tradidit eos ad foelicitatem consequen-
dam paratiores esse: qui dei sunt memores & vacant oratōi: de qua his ipis
verbis subicit: & quia oratio vere fuit proposita et ordinata: vt nos reme-
moremur de deo: & poenitentia agamus de peccatis: est opatio eius in hoc
perfectior omnib⁹ opationibus. In libro vero destructionū aduersus Alga-
zelem inter alia cōplura. Beatum appellat eum cui deus veritatis dilectio-
nem preiderit. Sed reuertamur ad Arist. qui ne vllus scrupulus in animis
legentium poenitus resideret subiunxit post paululum: q̄ autem hec om-
nia sapienti potissimū insint non manifestū nō est. Amicissimus igit deo.
quem et conuenit esse foelicitissimū: quare hoc pacto sapiens erit maxime
foelix οτι ο ιαντα παντα κοσοφοω μαλιστα υπαρ χ σι δ σκ ο δ η λ ο ν . ε ε ο π λ ε ρ ο κ
ο ρ α τ ο ν α ν τ ο ν Δ : σ ι κ ο ε δ σ υ λ ε ι ο ν ε ρ γ α τ ο . ω ε τ ε δ σ ι κ ο ε δ σ ι η ο σ ο φ ο ε δ μα λ ι σ τ α σ υ
Δ ο κ ι μ ο ν .

Locus antey
royz epla de
cōtinuatione
intellectus

Locus eius
de in libro ad
uersus Alga-
zelem.

Locus prim⁹
libri magno-
rum moralium.

Locus secun-
di libri ma-
gnorum moralium.
7 septi-
mi ad Eude-
mum.

Vnde fit cō-
par⁹ Liber
de bona for-
tuna.

Liquet igitur Arist. autoritate ab ipso etiam Auerro.
declarata. deo sapientes esse curę: & propterea foelices euadere. Nec multo
post homines nō natura bonos fieri. Sed diuina quadā causa scriptū reliq̄
eosq̄ vere fortunatos esse. Ceterū in primo magnoꝝ moralium scribit eum
qui ita impavidus est: vt deos non timeat minime fortem sed insanum esse
se: timere autem quatenū quomodo quispiam potest. ni ab eo aut infligi dā-
na: aut nō prestari posse cōmoda putet: In secūdo vero q̄ & vltimus eius
operis pericula ea. qua de bona disputauit fortuna: dei prouidentia assertit:
idq̄ maxime facit in septimo: q̄ & vltimus est de moribus ad Eudemū: q̄
res tam apta tā digna Arist. ingenio posteris visa est: vt excerpta olim ex li-
bris eis fuerit & pro integro volumine divulgata. cui titulum de bona for-
tuna fecere: seorsimq̄ iustis cōmentariis declarata. vtrubiq̄. n. de ea copio-
se disputauit Arist. & ambe vtriusq̄ opis hac ipsa de re in vnū coeuntes
particulę: librum illū q̄ de bōa fortūa describit pepere. Ita prin⁹ q̄ scia ipse cō-
prehendi: lectis grece vtriusq̄ voluminibus & ad alterutrum collatis. Itaq̄
Arist. in magnis moralibus de bona disputans fortuna foelicitatis de qua
iam antea dillerat gratia: percunctatur nunquid prospera fortuna in de-
os referri debeat: statimq̄ opponit: & id ipsum non videri affirmat: quos
niam talium rerum Deus existimandus esset dominus: qui & bona et
mala meritis distribueret: fortunā vero: & que a fortuna pficiscerent: tā res
ete q̄ vtatq̄ se fors obtulisset fieri: quod si deo inquit tribueremus prauū
eam vel non iustum constitueremus iudicem: quod a deo longe alienū est.

ο λ λ α ρ α χ ε η σ υ τ υ χ ι α ε σ τ ι ν κ ο ε ε π ι μ ε λ ε σ ι α τ ι ε ε ε ο ν η τ ο ν τ ο υ κ α ν λ ο ς ε τ ε ν τ ο ν γ ε
θ ε ο ν ο β ι γ α ρ κ υ ρ ι ο ν ο ν τ α τ τ ο ι δ ι τ ε ο ν τ ο ι ε α μ ο ι ε α π ο ν ε ι ο ν δ τ α γ α θ α δ τ α κ ο κ ο
τ ο ν α . η λ ε τ υ χ η δ τ α σ π ο τ υ χ η ε α λ η θ ε ο ε α ν τ υ χ η γ ι γ ν ε τ α ι . ε ι ο τ ο ε ε ο τ ο ι ε
τ ο ν α π ο ν ε ι ο μ θ ρ φ α υ λ ο ν α ν τ ο ν κ ρ η τ η ν π ο η σ ο μ θ ρ η δ λ ι κ α ι ο ν . δ τ ε τ ε π ρ ο σ η
κ ο ν ε σ τ κ ο ε ε ο . Ceterum eodem tractatu cum affirmasset bene fortunatum
hominē pati quēdam impetū: & duci a quo ipsemet nesciat. Adiecit pati

DE PROVIDENTIA DEI

eos quiddam simile ijs qui deo ducuntur: quos habere voluit quaedam sine
 ratione impetum ad quidpiam agendum. ομοίον παστων τοις ενεσσιαισι
 η γυ ενεσσιαισιν τε ανσυλογο οριμην εδσει προσ το πραττι θιντι. In septimo vero
 libro moralium ad Eudemum de eadem bona fortuna multa disceptans.
 diuinum id quod est in nobis omnia quodammodo inquit mouere: que
 admodum in vniuerso deus: & in illo vniuersum: vt ijs ipsis verbis appare
 at: voluisse Aristo. ita se deum habere ad orbem vniuersum disponendum
 regendumq;: vti mens ad corpus quod attinet ad gubernationem se habet
 que quidem verba habentur in libro de bona fortuna: sed non omnino sine
 cere: ita. n. in greco illo exemplari septimi ad Eudemum libri posita sunt:
 ωσπερ εντω ολο θεοδ. η πανεν εκ θινω κιν θισ πωδ παντα το εν ημιν θ θιον.
 Subdit postea rationis autem principiu non ratio sed quid melius: quid igit
 quispiam melius scieria diceret preter deum? λογυ 3 αρχη θλογοδ. ολλατι κρ θι
 πιον πιν αν κρ θιτων και επιτημηδ θιποι πληθεοδ. & paucis interiectis as
 firmat deum & quod futurum est & quod presens cognoscere. τω εω 3 εντα
 το δορ σν ορα η το μελλον η το ον. que nescio an distorquere poterint philoso
 phastris: sicut nec illud in eodem opere scriptum. & in libro de bona fortuna
 relatam esse duas species bone fortune: quarum altera diuina ob idq; videri
 ri q; bene fortunatus a deo dirigatur. φανερον θ οτι δυο θιδη. στυχι. κ. η
 ηθη θιη λιθ η λοκ θι ο στυχιηδ λιθ θεον κατω εγυ. Quod si in magnis
 moralibus non ita exacte de providentia videtur locutus Aristoteles. vt ex
 ea possimus erudiri: satis videri debet philosophastris si quod negant ipsi:
 bonorum hominum deo curam tribuerit gentium philolophus: qui & ali
 bi omnium quoq; p. rationem deo non abnuu. Certe hoc ipsi non conten
 dimus vt Aristotelē nostris componamus theologis: sed asserimus illū me
 morie p. didisse deū inferiori mundo et hominibus precipue p. spicere atq;
 consulere. Idq; etiā ex decursu septē librorū quos ad Eudemū scripsit aperte
 liquet. primo enim totius operis de felicitate verba faciens inter alia memi
 nit eorum qui dei amore capiuntur & eorū quoq; qui diuino spiritu agun
 tur nam εοληπτοι hoc est deo capti citantur & ενεσσιαισιν hoc est diu
 no spiritu agitari: & in secundo eius operis libro ostensuras notiones qual
 dam & affectiones in nobis non esse de ijs ipsis qui diuino aguntur spiri
 tu & qui predicant verba fecit: censuitq; eos id ipsam a se ipsis non facere
 λιθ η τχδ ενεσσιαισιν τε η προλεγονι τε η περ λιανοις εργον ποιγντα. οωδ
 θφαισρ εφ αντοιθ θινου οντι επ θιν α θιπον οντε ποσξι α επροξδν.
 quo pacto autem agi a deo possunt homines: si deus humana cōtemnit?
 & quinto quoq; eiusdē opis libro quod & fecit in ethicis ad Nicomachū
 recte dixisse agathonē probauit: hoc solo priuari deum ne que facta erant
 esse possent infecta. quare omnipotentē illius omnia subiecisse videtur so
 la ipsius approbatiōe sententię: & cum in sexto deinceps dixisset: deū que
 niam simplicis esset nature suauissimam agere vitam & sempiternam: eū
 dē postea in septimo consensit simile simili semper copulare. ωδ αι θι τογ
 ομοιον αι θι θεοδ εδ τον ομοιον. Mox cum de amicitia differeret: eius q; amis
 citie que est hominis ad deum mentionem faceret: additis plerisq; trifaria
 diuisit amicitiam in naturalem: amatoriam: & civilem: & postea cū de viri
 & vxoris: filij & patris: amicitia disputaret: eas vtilitate conclusit: talemq;
 esse censuit: dei ad hominem et benefici ad eum qui beneficiū suscipit: et in

Locus moralis ad Eudemum

Due species bone fortune Remotio cogitationis.

Locus librorū moralium ad Eudemum.

Prim. Secundi.

Quinti.

Agathonis sententia.

Sexti.

Septimi.

PRIMA LIBRI PARS

universum eius qui natura principatur ad eum qui illi natura subicitur id est
εξ προς ανθρωπον εστι εν ποιησιν αυτος προς τον παθοντα η ολωσ εσ φως εστι
ουχοντος προς τον φως εστι αρχουσα quibus clare monstratur providentia &
beneficij & amicitie ratione: Postea in eiusdem libri septimi decursu differens
de eis qui cum magna beneficia suscipiunt: referre tamē paria nequeunt &
recte sese rem habere insinuas: si virium suarum proportioneretulerint: sub
iecit deum tolerare suscipiendo que secundum vires sunt sacrificia η οεσε
ανεχεται κατα δυναμιν λαμβανων ταε ουσιαε. Deinde vero cum tanto
minus egere quēq; amicis decrevit: quāto magis sibi ipse sufficeret: exem
plo usus est dei, maxime inquit hoc perspicuum in deo: manifestum enim quod
nullo indiguit: etiam nō egebit amico. καλιστα ο τχτο φανερον επιεε ε δηλον
υο ωε δλενοε προς λεου θυ δλερι λυ λεησ τεα: quaquidem sententia vide
tur Davidico illi dogmati consentire: dixi domino deus mens es tu quoni
am bonorum meorum non egēs. multa alia ex moralibus libris collegisse
potui: ni hęc satis esse ducerem ad ostendendum Aristo. & Anacroem cū
de moribus differerent dei providentiam statuisse.

Qui divinam providentiam negant: refelli possunt ex ijs que Aristo
teles de rebus civilibus disseruit. Cap. iij.

T sane ut omnibus in luctubrationibus suis providentie ipsius me
mor eet Aristoteles: cū primū de civilibus reb' disserere coepit
ser: providentiam citavit. In primo enī politicorū libro regnare
deos asseruit omniū testimonio η τγε εισε ο λια τχτο παντεε
φασι βασιλευσ οραι. Sed postea quod magis virget eodem primo
libro scripsit: si igitur natura quicq; nō facit quod imperfectum sit: aut fru
stra. necessarium utiq; hominū gratia naturā ipsa omnia fuisse operatam.

Si εν ηρωσιε μητεν μητε απελεε ποι εστι μητε ιατην ανωχουαεσ τ ανηρω
πων ενεκεν αυτα παντα πεποιηκεναι την φυσιν. Si autem hominū gratia
nonne propter hominem: si propter hominem nonne id intelligit se factur
ram: aut ab eo qui intelligit dirigitur: dicet fortasse quispiam: conditione
positam esse primam propositionem: non absolute: quare non assertum id
quod contendimus ab Aristotele: sed dubitatum fuisse. Nec in sumpto ve
ritatem esse: sed eam de consecutione ipsa cōnexioneq; pendere. Sed facillī
me reuincuntur. Nam supra monstrauimus consueuisse Aristotele illo uti
argumentandi modo: quous quidpiā nouerit: prospectūq; habuerit: nihil omi
nis illud ipm hac pticula. si. deferre soleat in mediū: & pter id sumpti quos
q; veritas manifeste deprehenditur alijs locis: in quibus Aristoteles ipse nas
turā nihil agere frustra tota mēte decrevit. quod secūdo de naturali auscul
tatione libro extra omnē cōtrouersia aperitur: in quo causam quā nunc
pant finalē rebus naturalibus inesse pronūciatit: de quo ī sequētibus actus
ri sumus: ut manifeste pateat sepissime alias naturā nihil agere frustra sans
xisse: nunc eam si frustra non ageret hominū agere gratia cōprobasse. Eand
dem quoq; naturam in quarto de partibus animalium libro decrevit Aris
toteles non ex conditione sed absolute: sed libere: frustra quicq; non face
re. nam cum protulisset nullas aues que haberēt vngues ad uncōs calcar eti
am habere: subdidit hęc verba. αιτιον εστι ελεν η φυσιοσ ποι εστι περιεργο
ελεε ια αιτιον: Sed iterum iustabunt nonnulli contententes non propter
ea conuinci: ut si natura propter finem agat: id tamen intelligat ipsa: tum si

Locus primi
politicorū li.

Argu. sup eo
loco fundata
Primum.
Responsio.

Confutatio
multiplex.

Alia ratio.

DE PROVIDENTIA DEI

id dicitur: non dari tamen: ut velit ipsa quod agit: ac illud idem & curet & admittet. Verum, n. vero quod ad primam partem attinet: in primis percontabor eos quicunque sint: unde dicitur quod deo loci naturae nomine intellexisse velint Aristoteli. si deus dicatur: nam & ei naturae quaeque appellatione tribuerunt: intelligere ipsum non negaverint: quod & Aristoteli & Averro, xij. lib. prime philosophiae constituerunt: & si de modo intelligendi plerique dubitarint: quorum sententiae hoc ipso lib. examinabuntur: quod autem ad oppositum attinet: si deus naturae vocabulo significatum velint: hominum illi agere gratia fatebuntur. Et praeterea si opus naturae opus intelligentiae dicatur esse. id est opus mentis quae dirigat moderetque naturam: nisi id ipsum deo retulerint acceptum: quare eos oportebit aliam mentem vel uti dicunt intelligentiam a deo superiorem: quod ne infanti quidem faterentur: aut mentem aliquam inferiorem excogitare quae non pendeat a prima. nam si ad intelligentiam referendum est opus naturae. ipsum certe aut in primum quod intelligit percipit: id autem deus: & si noluerint hoc admittere eo superius quod per se fortasse delirando commiscetur: aut si primum res fugiet somnari quod per se convenit inferius: quod a primo non pendeat reclamante philosophia: necque, n. quicquam unquam boni nominis philosophus ausus est affirmare mentes ipsas a deo non pendere: quae de re latius agendum. Nec dici poterit intelligi quod deus sit a deo sive mente: sive a natura quae per se: sed non hominem: quoniam supra positum est ipsam naturam quae mente regitur & deo: propter hominem operari: quod fieri certe non poterit nisi prius hominem intellexerint & bonum illi esse voluerint. haec autem omnia providentia asseruerunt. Si vero pro natura: mentem sive intelligentiam accipi velint: quae orbem moveat: aut universum administrat mundum: quemadmodum illi quae mundi animam commovere sunt esse: aduersum se ferunt sententiam quae naturam intelligere negauerunt: nam eas ipsas intelligere solo nomine prolato confirmant: & praeterea norunt Aristoteli in metaphysicis intelligendi munus illis tradidisse: quae de re in operis progressu latius disputandum: tum & illud fateantur necesse est: ut deus intelligat: qui & incorporeus & intelligentius ipsis eminentior habet: eius enim philosophi dogma peripateticis receptissimum: in uno quoque genere: dari oportere unum: quod sequitur omnium principium causarum: & sit & habeatur. At si responderunt mutum quiddam & inanimatum: intelligi datum esse ab Aristotele. naturae nomine: aut unum ex tribus illis quibus ipsum naturae nomen concauit: in ipsum quae aberrat: quaeque ipsum aduersentur Aristotele. plane constat: quandoquidem in apto est: finis gratia proprie & exacte quicquam fieri ab eo non posse: quod non concipiat quid agat. ut ex ipso loquendi usu constat. Praetereaque finis rerum quae non cognoscuntur: & naturalis appetitus cognitione carens: refertur in mentem superiorem quae cognoscit & curat: quanto igitur magis ei quod proprie finis gratia dicitur agere: & intellectus erit & curat: quare colligit ipsam quam appellavit naturam Aristotele. omnino quae agit intelligere atque curare: quod igitur attinet ad illud si natura intelligit non propterea sequi ut velit: curetque & administrat quod intelligit: eos iam non difficulter repulimus: sed nec impedio refellemus. Primo etenim philosophus ipse ex modo loquendi quod a lectoribus accipi suis ipsis verbis voluerit manifestat: illud enim hominum gratia causa est. *ἵνα τὸν οὐρανὸν ἑστήσῃ* / satis se prodit dici de eo non posse quod non velit: non curet: non administrat. nam propter finem illi. id est propter hominem quae alio loco philosophus ipse omnino esse quodammodo finem asseruerat: operari naturam affirmavit: & quoniam cognitione intelligentiam: naturam operari statutum est: conficiat illico: voluntate ipsi naturae necnon curam inesse. Nam quicquid agit propter finem: agit utique ex appetitu finis: eodem etiam Aristotele. auctore:

B ij

Consultatio
multiplex.

Consultatio de
firmat. p. Arist.
no. 7. T. best.
pb. istum.

PRIMA LIBRI PARS

quod decrevit in phisicis agentē causam a fine moueri: ac ipsius philosophi
discipulus Theophrastus in methaphysicis ab intellectu deduxit appeti-
tū: quasi ostēderet quicquid intelligit etiā appetere. Nā mentis & ut ille
ait τῆς διανοίας mentionem faciens subiecit a qua & appetitus. οὐκ ἔστι δὲ
ορεσις. & antea de motu cœli verba faciens appetibilis naturā in causa esse
sensit: ut motus in orbē fieret cōtinuus. τοιαύτη δὲ ἡ τῆς ορετικῆς φύσεως οὐ-
κὲν ἠκοντικῆς ἠσυννεχῆς δὲ ἀποτυχῶς ut ostēderet mentes ipsas q̄ cœlos agūt
in orbem appetitu pollere. Atqui alio Aristoteles ipse clariora promittit: &
quæ vel minori vel nullo egeāt conflictu: discussioneq; ut innotescant: ut
prostant auctori dei providentiā p̄spectā & exploratam fuisse: ducem? au-
tem ea ipsa in mediū librorū ordinē secuti: pretereuntes vel subsignātes po-
tius q̄ explicantes ea in quibus minus est efficacīe. Sicuti in eodē quoq; li-
bro cū probat Homerū asserantē de Ioue: q̄ esset pater hominūq; deūq;
cui? hæc verba λέγει καλῶς οὐκ ἔστι τὸν Δία προσηγόρευεν πατέρα ἀνθρώπων
θεῶν: τὸν βασιλέα τῶν πάντων. At in secundo politicorū cum plera-
q; ei displiceant: quæ Hippodamus in re publica statuerat: illud tamen eius
placitum nec redarguit nec castigatus est: quo inter diuidendū regionē: cō-
stituit ut pars vna sacra coleretur: & eodem volumine: cum Epilogo claude-
ret quæ de regibus antea disputauerat: nō improbavit quibusdā in ciuitati-
bus id solum regibus esse relictum: ut & deorum sacra ceremonialiq; curas
rent: & duces essent exercitus. Non multo post providentiam clarius asse-
ruit: ubi decrevit eos qui iubent leges præesse: eisdem iubere deum præesse
verba eius græca hæc de re ipsa sunt οὐδὲν γὰρ τὸν νόμον κελύσσον ἀρχεῖν
δοκῆσι κελύσσον ἀρχεῖν τὸν θεόν. Mitto q̄ tyrannos securius degere p̄-
tauit si circa deorum religionē versarentur: q̄ minus formidinis & terrifici
esset ob id in populis: qui & minus quoq; illum intrudere: quasi deos pro-
pitios haberet & fauentes auderent. Mitto & alia: sed id minime pretereun-
dam: cum sexto eius operis volumine scribit ad nouos pertinere magistra-
tus: ut sacra magnificentissime fiant: & procedente volumine dum de ma-
gistratuum varietate differeret & ad rem diuinā peruentū esset edictos sa-
cerdotesq; constituit: qui edificia sacra curarent: ἀρμοῖσι δὲ ἡ εὐνοῖα: δὲ ἰσ-
τοῦτα εἰς ἰσοῦσι. & postea subiecit ἄλλο δὲ εἶδος ἐπιμελῆσαι εἰς ἡ περὶ τῶν
θεῶν οἶον ἔσθαι εἰς δὲ ἐπιμελῆσαι τὴν περὶ τῶν ἐρατῶν τῶν σωφροῦν τὰ ὑπάρχοντα
καὶ ἀνορεθῶν τὰ πίπτοντα τῶν οἴκου δουλικῶν. quid? q̄ septimo eius
dem operis libro vsus est (ut inquit) testimonio dei: nam dum assereret tan-
tum esse vnicuiq; foelicitatis: quantum virtutis & prudentiæ & operatio-
nam: quæ ex illis penderent: subiecit hæc verba εἰς συννομολογησῶν ἡμῶν
μαρτυρῶν θεοῦ χρομῶν. Disputans preterea de magnitudine ciuitatis
& numero ciuium: conferret ne an magis obesset ciuili foelicitati multitu-
do: decrevit valde superantem numerum seruare ordinem non posse: quare
diuine potestatis id opus esse: quæ totum hoc continet: quādo id quod bo-
num est: in multitudine & magnitudine fieri cōsueit: quæ ille sua lingua
in hunc modū elegantissime differat οὐ μὲν ὑπερβαλλὼν ἀριθμὸς ἔστι
νόμος μετὰ δὲ τῶν ἀρετῶν εἶναι γὰρ δὲ τοῦτο ἀνεύθυνον ἔργον. ἡτις καὶ τὸ ἡ
συνεχῆσι τὸ πᾶν. ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἐπιπλοῦσι δὲ ἀρετῶν εἶναι γὰρ γίνεσθαι. Quis
quid apertius: quid pulchrius a philosopho gentium dici posset: Nec cons-
entus dei providentiā asseruisse, cum affirmavit ordinem numerosissis

Locus secū
di libri politi-
corū.

Locus septi-
mi libri politi-
corū.

Locus septimi

DE PROVIDENTIA DEI

me multitudinis ei debere acceptum referri. Sacrificia postea ei ipsi voluit fieri: que quintum & primum esse in ciuitate dixit, hoc ad honorem & dignitatem referens: illud ad ordinem & numerum officiorum: de quibus ante differuerat.

πεμπτον 9 ε προσο το τη / περι το θς τον επιουελ θιων ην και θσι ιρατ θιου
 Non autem sacrificia solum: sed & sacerdotes instituit: quos nec agricolas: nec viles artifices esse voluit, & hanc dedit causam quia ciuibus deos honorari conuenit υποση 1 ποδιρον προπ θι τιουασαι τς ε εγε cur autem honorare precepisset si gratum cultum non haberent? **A.** n. inquit naturam excellentem honorari oportere indicauit, refellat te vel Firmianus: eo libro qui inscribitur de ira dei, quem Hieronymus in opere de uiris illustribus pulcherrimum appellauit, in quo scribitur quis honos deberi potest nihil curanti & ingrato: refellat & Cicero dum scribit si talis est qui nulla gratia nulla hominum charitate teneatur valeat. Et sane uir ingenij perspicacis Aristoteles: deis quos autumabat honorem: nisi eis gratum futurum sperasset: non instituisset, deligendos uero sacerdotes uoluit non ex eorum numero ciuium: qui arma tractant: sed qui ciuitati constant: qui iam laboribus fatigati quietem desiderant. Instituit preterea docens: sacrificia sumptuosque in deorum supplicijs communes esse debere: partemque eam regionis que publica diceretur deorum cultui deputauit, & propinqua esse uoluit templa & publicarum comessationum receptacula nisi aut ea sacrorum lex, aut fide dignum oraculum seperet, hoc est των ιερων υ ονομο απορε θι χορπε ητοφ υαυτ θιον αλλο πνεοχορηγο. Iussit deinceps non in urbe tantum esse templa: sed & sacella per regionem distributa esse dijs & heroibus: qua de re inquit ετι 9 ιερα ηα το την χορων θιουα νενευηυση αα η 9 εροτε τα 9 ηροσι quos quidem heroes in celum receptos uelle uisus est: nec non mortalibus considerare posse: quare ueneratione dignos, quemadmodum & deos quos orbi pro uidere non dubitabat, Citat quoque oraculum troezenis datum: ne puellę uiris immature nubere, Mittitque pregnantes ad templa deorum, Et cum iubet adolescentem interdici obscenis & uerbis & picturis: deorum tamen quorundam tabulas non sustulit, In octauo eiusdem operis libro cum de musica disputaret opinionem de dijs assentens: noluit Iouem aut canere aut pulsare citharam: quoniam uiles haberent qui talia peragunt, Atque in eadem dissertatione musicam diuinitus immoratus: fabulosum illud non erubuit exponere: palladem non propterea tibiam cuius fuisse inuentrix ob deformitatem oris abiicisse: sed quoniam uisui non esset intelligenti: illam ideo pictam ab ea: que artis & scientię patrona putaretur, Ac paulo post de sacris melodijs & expiantibus animam carminibus mentionem faciens: toti de re publica operi finem properauit imponere: quo quidem ex opere multa citauimus inter prebandum Aristotelem diuinam, prudentiam affirmauisse: & inter ea pleraque sunt que in alium sensum trahi nequeunt: eorum maxime cum ex proposito urbem ipse constituit quam futuram felicem maxime cupit: sacerdotesque in ea & sacrificia constituit, Tum & extranea quęque citat: ex proposito tamen affirmans uniuersum conueneri dei potestate qua sola fatetur infinitam multitudinem: & ordine participare: & contineri posse: quare si non omnia que de politicis libris, in medium produimus prudentiam ab Aristotele firmata ostendunt: pleraque tum eam ita statuunt: ut & de ipsa illam non dubitasse conuincant: & eos refellant qui illi detrahunt, Quod & ex his que de re familiari precepit: manifeste patere poterit: qua de re uerba facimus ordine qui uulgatus est **Aristo, librorum, secuti,**

Firmianus

Hieronymus

Cicero

Locus betas
ui libris

PRIMA LIBRI PARS

Eos qui hostes sunt diuinæ providentiæ, contradicere Aristoteli de re familiari præcipienti. Cap. iij.

UT autem non minus providentiæ diuinæ memor est Arist. in constituen-
 enda re familiari: quæ fuit in publica & in moribus edocēdis: nec
 minus ei curæ esse diuina videretur: in domo gubernanda: quæ &
 in vrbe regēda & in hoīe instituēdo fuerat: is ipse vbi primū ag-
 gressus est scribere œconomicos libros: quos de re familiari tuēda & Cices-
 ro & alij nūcupāt. ita Xenophōtis œconomicō interpretati. nos si verba ver-
 bis aptare volumus de lege domestica dicere possemus: vbi in quibus eos aggres-
 sus est: si gnū attulit se eorū quæ in superioribus voluminibus de diuina prouis-
 dētia decreuerat meminisse. Nā primo eius opis libro cōiūctiōne maris et
 foemine id efficere sanxit. vt quod in singularibus hoībus p̄fici nō posset: in
 specie cōpleret. quod. s. attinet ad p̄nandū genus humanū: foreque voluit vt
 natura ip̄a hoc circuitu nascēdi & obeūdi: p̄petuo maneret. quod ne putari
 posset ab eo id tribui: vlt casui: vel fortūe: vlt fato: mutetque naturę subnexu
 it diuina providentia id fieri: vt nulli ambigū sit curā totius hūani genes-
 ris deū gerere: eius hæc verba sunt *ὁ θεὸς πρὸς κοινὸν οὐκ ἔστιν ἰσχυρὸς
 πρὸς ἁπλοῦς τῆς ἀνθρώπων τῆς φύσεως οὐδὲ πρὸς τὴν κοινὴν φύσιν.* Eodem libro sacra
 in quibus epulę largiter & affatim p̄bebātur: serutorū gratia faciēda censet
 & in secūdo libro de re familiari scriptū reliquit: mulierē bene cōpositā existi-
 mare debere: mores viri legē esse foemine impositā a deo: p̄ cōiūctiōnem
 matrimonij atque cōsortij. At in quibus coercere foeminas volebat p̄textu reli-
 gionis: quasi foeminis p̄prie id opus dicaret: quasi nō oīa quæ aut ip̄i aut alij
 scripserūt p̄clara dogmata: simili calūnia quānt infringi: Addit quoque etiam quod
 vxoris filiorūque negligēs fuerit deos ip̄os negligere: propter quos illa eū ip̄s
 agere debere: vt pote quibus presentibus sacra fecerit. Ceterę in calce opis con-
 sensit eos quod p̄sentibus opam exhibuerint: & erga vxores: filios: affines: et rem
 familiarē: se modeste & serē habuerint: maximū a dijs p̄miū cōsecuturos. quæ
 res adeo firmāt providentiā: vt quæ ei cōtradicūt Arist. cōtradicere videātur.
 Deorū autē noīe cū ip̄e tū alij gētiū philosophi: significabant sep̄atas intelli-
 gētiās. vt scribit Tho. in cōmētarijs in primū librum ethicorū: quibus & alij &
 ip̄emet Arist. vni dei sepe nūero meminit: ac vbi de p̄uidētia loquitur exacti
 singulari nūero deū appellat: quod ex ijs quæ antea dixim⁹ haberi cōmode p̄ōt.

Affirmari providentiā dei ab Arist. & Auerro. cum de principijs nature: de anima: de generatione: de celo: de prima philosophia: alijque rebus decernunt. Cap. v.

Ed si ad res naturales examinandas cōuersi fuerimus: si ad meta-
 physica atque diuina tractāda mentē appulerimus: nō min⁹ in eis
 Arist. quæ in ethicis politicis & œconomicis fuerit: diuinę memo-
 rię prouidētię deprehēdemus: ac eius dogmata ibi maxime dei fa-
 mulari prouidētię: vbi eius rei nulla fieri verba mlti putauerūt. In secūdo igitur
 lib. de ascultatiōe philosophica. post mētiōnē quattuor causarū: agentis:
 materie: forme: finis: post fortunā & casū: quibus secūdū accidēs causas appellauit
 multa differēs: naturā quā in politicis nil agere frustra: sed hoīm gratia &
 in quarto de partibus animalium libro quicquid moliri nec sup̄vacuum nec fru-
 stra voluerat: agere p̄pter finē affirmat. Quā Aristotelis sententiā p̄trac-

Locus primi
libri œconomi-
corum.

Locus secundus
libri.

Cōfutatō ca-
pituli respōsi-
onis.
Alius locus.

Alius.

Quid nomē
deorū gentes
intelleperūt.

Locus secundus
libri de physico
libro.

DE PROVIDENTIA DEI

tans Averrois in cōmentarijs in eundem librum particula quinta supra septuagesimā, asseruerat fundamentū id esse: maximāq; propositionē in naturali diuinaq; scientia: quoniam si naturalis eam non cōcesserit: negat principium finale: & negat materiam esse propter formam, ex quo sequi dicit: vt id quod agit etiam neget: quoniam generans (vt eius vtar verbis) non generat nisi propter aliquid: & similiter mouēs mouet ppter aliquid: & paucis interpositis addit hæc ad verbum: similiter si diuinus non concesserit eā non poterit probare q; deus habet sollicitudinem circa ista que sunt hic, pcedens postea eodem libro mouit questionem Aristoteles eorum induens personam qui ex necessitate quadam nature opera fieri putarent: quorum solutis argumentis: omni firmavit nisi naturam agere propter finem: id ipsumq; ab Auerro confirmatum est: qui eiusdem cōmentarij particula octogesima: scripsit rationes eas que naturam agere propter finē assererent, naturales non esse: quoniam id per se manifestum esset: vsurpari vero & in eum dimittat aduersarium depromi qui principia naturalia negaret. Constat igitur & authoritate Aristotelis naturam agere propter finē: & Auerrois testimonio liquet: id ipsum haberi medium precipuum: quo dei curā ad res vsq; imas pertingere probari possit. Vt autem ad hoc probandi oris accingar: suscepti operis ratio postulare videtur: affirmo itaq; si natura propter finē agit: quod & ratio dicitur: & Aristo. & Auerro. confirmat authoritas: sequi pculdubio: vt deus omnia curet. si quidē qd' & supra iam diximus ipam naturā aut deū ipsum vnicū & causam primā: atq; principium esse dicent: aut a deo pendere. Si deū dicent esse naturā: vicimus: nāq; q; agere propter finē naturā: nihil erit aliud q; deū agere propter finē: quid autē agere propter finē: nisi finem illū & intelligere: & velle vt a rebus que fiunt obtineatur: quod quid est aliud q; providentia: & cum in omnibus rebus nature etiam minimis sit huiusmodi finis, optimo nexu sequetur: de omnibus rebus nature haberi providentiam. Nec secus conficietur qd' volumus si deum propter se ipsum agere dixerimus: quoniam finis ipse vltimus atq; supremus imos non tollit: qui in vnum illum sūma omnes providentia diriguntur. Nec minus ab vno fine vltimo reliqui fines: q; ab vna causa atq; principio sūmo cause relique principiaq; deducunt: & ad ipm finē supremū ptinet in suos fines omnia dirigere. q; si dixerint deū nō esse naturam: sed aliquid eo inferius: tātundē pro veritate aduersus vel hebetes vel impios: colligemus. Sive. n. mentē aliquā dixerit: sive quandā sine nomine vim & potestatem rebus infusam: sive materiam: formamue: sive generationem: sive rationem seminariam: sive motus & quietis principium: sive facultatem cientem motus in corporibus necessarios: sive participē rationis atq; ordinis vim: sive ignē artificiosum ad gignendū pgradientē: sive inditā rebus virtutē ex simili simile pcreantē: nam varij varie de natura differerunt: platonici: pipatetici: stoici: alij: quorum omnia pene sensa tulimus in medium: vt inimicorum veritatis vanitatē excludamus, sive inquā aut hec omnia: aut ex ijs aliquod meminerint: & preter id: aut causas alias, aut cōcausas accersuerint: miscuerintq; illis vel supremum cœlum: vel eius animam: intelligentiamue: aut seorsum: aut cum illo: quodcūq; demū attulerint: id ipsum obtinebimus quod querimus aduersus illos. Nam si cœlū p se: aut vis illa nescio que: aut quicquid aliud sine mente & ratione fuerit,

Averrois expositio.

Alius locus.

Alia expositio.

Authore ar gumēta sup loq; antea re laris fundat.

Varie dēfer p rōco natū rē.

PRIMA LIBRI PARS

id totum certe regitur ab animata aut intelligentia motuete. Notissimū. n. in metaphysicis ab Aristotele constitui tot intelligentias. quot orbes & sphaeras quae ab illis voluant in Gyrum: & illud notissimū & omnibus usurpatum omne opus naturae opus esse intelligentiae. Prouidentia igitur feretur accepta superiori illi menti: quae res inferiores curet & administraret. Sed cum una quaeque intelligentia pendeat a deo eterno prima omnium causa etiam auctoritate Aristotele & Auerrois ut in operibus progressu patebit: referri ulterius in deum prouidentiam ipsam oportebit. quicquid. n. perfectionis aut in imis inuenimus. aut intermedijs causis: id totum in supremam iure optimo referendum est. Nec ambigere debet vir vere philosophus quin intelligendi munus atque volendi eximia quadam perfectione polleat: quare a tota aberrat philosophia qui mentibus orbium coelestium agitaticibus ea transcribit & abnuat deo: qui illis utique longe ita dixerim intelligentior atque si dicere liceat volentior: hoc est sapientior & melior: quoniam & ipsa est sapientia & bonitas & potestas: quae omnia condidit: omnia gubernat: tantum abest ut non intelligat non cognoscat omnia. quod qui assereret tantum ab Aristotele dissentiret: tamque ab eius dogmatis abhorreret quam qui maxime. quod si forte quispiam affirmaret quae diximus opera naturae non in mentem aliquam referenda: sed in ipsas rerum formas quae nullo extrinsecus indigent: quemadmodum apud Auerrois iam dici a quibusdam posse contendit: is idem cum auctoritate Aristotelis & Auerrois tum & rationibus quoque quae supra tulimus in medium reuincetur: & praeter id Thomae illam rationes a Capreolo in tertia distinctio. primi commentariorum in sententias theologicas repetite longe resellerent: quod tolleretur certitudo causarum & modus: si naturae opus superne destitueretur: et moderatione debita non gubernaretur: quod item quae suapte natura sunt distincta non coirent in unum si vnus non esset vniuersi rector & dispensator Ad haec & illa spectant quibus Aristoteles & Auerrois multifariam deo esse rerum cognitionem & prouidentiam decernunt. Aristoteles enim de anima differens cuius opus ut aduersos veritati detegamus errores enarrandum suscepimus. taxauit sententiam Empedoclis: qua sequi opinabatur ut deus insipientissimus esset: eo quod non cognosceret: & eundem carpens Empedoclem in prima philosophia ex eius dogmate deducere nititur: deum ipsum ceteris eo minus pollere prudentia: quod non cognosceret elementa. quoniam ex eis compositus non esset: putarat enim absurdam opinionem Empedoclis videri: quoniam id ab ea sequi videbat: quod falsum explodendum censuit: hoc est deum non habere cognitionem elementorum. Atqui in secundo libro de generatione censuit: continuam a deo generationem effectam esse: & cum in primo libro de coelo temerarij meminisset numeri: cuius esset usus in sacris. Auerrois ipsam declarauit sententiam et comprobauit: et quaeque fama nota asseruit: eam tamen testatus est esse tale: quae naturam imitaretur: & in eius arabica translatione scribitur haec verba: & secundum istum numerum tenemur deum creatorem magnificare. Idem in quarta particula supra trigessimam secundi commentarij de coelo scripsit naturam per diuinam ut eius utar verbo sollicitudinem res aliquas posuisse in animalibus: non quidem necessitate: sed ut ea sese melius & perfectius haberent. Item in commentario ultimi libri metaphysicis particula decimanona dicitur aptissime formas quae in materia generantur in mente diuina veluti in arte quaeque vniuersali contineri: & species animalium sidereo calore progeneras

Renotio tact
objectionis.

Locus de anima.

Locus merbas
physice.

Locus secundum
di libri de generatione.
Locus primi
libri de coelo.
Auerrois ex
positio.

Locus Auer.
in secundo commentario
de coelo.

Locus Auer.
in ultimo libro
de Merbas
physice.

DE PROVIDENTIA DEI

mensuram habere confirmat: que ut eius vtar verbis provenit ab arte divina intellectuali: que est similis vni forme vnus artis principalis. Sub qua sunt artes plures: hec ille: ex quibus verbis antequam ultra progrediamur: obiter & velut in transitu. eodem insistentes exemplo principalis & vniuersalis artis ad eas que sub se collocantur: deducere facile possumus: quomodo ipsa dei cognitio que necessaria: rebus tamen vniuersis non inferat necessitate: nec subuertat omnia que ut dicunt neotrici contingenter: secundum variarum causarum naturam euenire dicimus. Nam ipsa dei cognitio rerum inferiorum naturam non labefactat: aut destruit: quemadmodum nec ars architectonica ijs artibus quas habet suppositas. naturam: aut operandi modum imutat: quare quod nouit futurum: est: inferiorum causarum serrata non destructa natura. quod si dixeris. eo loci. Auerroem de ideis: non de prudentia loqui. Idearum locos et prudentie iunctissimos confirmabo: tum & prudentiam quoque subindicari artis nomine contendam. Si quidem Thomas Aquinas prudentiam noluit re: ab arte divina. Sed ratione distingui. Deinceps autem particula septima supra trigesima apte scripsit. videri deum ut eius vtar verbis habere curam circa omnia entia: & aliquo modo deum circa vnum quod quod indiuiduum esse sollicitum: que sollicitudo claris multo patefacta est: eiusdem Auerrois commentario de diuinatione per somnum: que alias quoque citauimus in libris de prenotione rerum. Confirmat. n. dari somnia de rebus futuris modo longe nobili: quod attribuitur principio voluntatis: quod nobilitus esse testatur: imo est inquit (ut ipsius verba subtexam) a re divina. & ex perfecta sollicitudine circa hominem. Affirmat quoque accidentali modo hanc hominibus insomnia provenire nulla argumentatione: nullo discursu. Sed ab intelligentia sepata. que imaginanti anime tribuat vniuersalem indiuidui naturam. i. intellectum sue cause ut verbo illius vtamur. Inde quoque subuenit enunciationem ipsam componi ex vniuersali quod ab intelligentia datur & ex particulari intentione: que vniuersali illi similis etadat. Et post multa de hac re pluribus agitata: quodam epilogo claudens vniuersa hec subdidit. propter quid vero sunt somnia? dicamus ergo propter similitudinem circa hominem. & non multo post adiecit: & ideo dicitur quod est vna pars prophetie: & hoc manifestum est in somnio Pharaonis de quo interrogauit Ioseph. hec ille ad verbum. quare desinant qui dei prudentiam negant philosophastri: Auerroem asciscere patronum ipsius impij criminis: quondam quidem non hoc illi dogma: sed sua illa de anime vnitae sententia merito detestanda: inter impios illum proprie exacteque reposuit. Alioquin dei prudentie memor. A qua etiam se adiutum professus est in commentarijs de coelo: dum pertractaret quo pacto circularis quispiam motus: circulari motui non aduersaretur. Affirmat. n. se olim non intellexisse sensum eius loci: mox intulit. sed deus duxit me in hanc veritatem: quod manifestissime declarat prudentia dei hominibus consulti: & in eius ipsius qui de medicina scriptus est libro nomine colliget. imploratur dei consensus ut vltima perfectio que sempiterna beatitudo nuncupari possit acquiri. Enimvero precipuum quendam & insignem locum ab Aristotele tractatum non peribimus hac de re cum duodecimum librum metaphysices terminauit hac Homeri sententia bonum non esse principatum multorum: quare vnum totius principem esse debere: quoniam ea que sunt male nolent gubernari. quo quid aliud intel-

Confirmat.

Ratio tacta
obiectionis

Alius locus
Auerrois in
ultimo meta
physice.

Locus Auer
rois de diuina
natura per
somnia

Locus Auer
rois in comē
tarijs de celo

Eiusdem loci
in libro collig
er.

Locus Arist
stote. in. vii. li
bro philosoph
ice.

PRIMA LIBRI PARS

ligi datur: & unum deum totius vniversitatis gubernatorem esse: nisi enim deum gubernatorem mundi putauisset: quid roboris illam quam ipse asserbat rationem habituram existimasset: quod ea que sunt male nolent gubernari: vel vt eius vtamur verbo *πολιτάρχου* quibus omnibus qui non viderit diuinam providentiam penitus affirmari: quid amplius in litteris sit visurus plane non video.

Qui de providentia dei impie sentiunt: commoveri possunt ex libris rhetoricorum: problematum: de mundo: et alijs pluribus ab Aristotele compositis. Necnon ex eis autoribus: qui philosophi ipsius gesta scripserunt: & opera interpretati sunt. Cap. vi.

Reterea que supra citauimus Aristotelis dogmata: ex ethi-
cis: politicis: economicis. physicisq; libris: & metaphisicis.
quibus ostendit se putauisse deum puidere inferiori mundo &
humana curare: sunt & alia sparsim eius lucubratiō. bus in-
serta quibus id ipsum: qd & in alijs. cōfitec ac p̄dicat: sicuti
cū secūdo de arte rhetorica libro differeret de locis enthy-
mematū: illud allatū est: q; multis nō ex beniuolentia deus

Ex secundo
rhetoricorum
Aristo.

Libri Arist.
de natura de-
orum a Cice-
rone yll.

Libri Arist.
de substantijs
separatis.

Ex libro Ari-
sto. de virtutibus.

Ex libro de
admirandis
nature.
Ex problema-
tibus.

ingentes p̄staret successus: sed vt ipsorū calamitates inde fierēt insigniores.
Plura quoq; in eis que perierūt voluminibus: hac de re disputata. decretas
q; fuisse vt credā: iudicio sūt librorū tituli: qui citari solēt: & p̄sertim de na-
tura deorū: quos Cicero a se visos indicauit. Iudicio & illud q; Seruius ex
Aristotele p̄fert quedā numina aliquā posse mori: eiq; simile videt quod
apud Plutarchū legit: & apud Eusebiū refert de morte panos. Potuit enim
quēadmodū & Platonicoz plurimi: de minoribus (vt dicebant) dijs ha-
buisse mentionē in libris qui perierūt: & p̄esse illos rebus inferioribus as-
firmauisse. Pretereaq; S. Thomas agēs aduersus Auerroem de vnitate ins-
tellectus libros indicat se nouisse Arist. nō autē translatos in nostrā linguā:
in quibus de seperatis a materia substantijs disputaret. Sed & illud magno
sit argumēto: q; Isidorus antiquior: & post eū Clemēs in Stromatis memo-
rie p̄diderūt. Aristotelē de dijs localibus qui vrbibus & regnis p̄siderēt mē-
tionē fecisse: quoz sententię vt facilius accedam efficit liber Firmiani de ira
dei: in quo postq; Arist. dixit de providentia diuina in ea fuisse sententia
in qua Pythagoras: Socrates: Plato fuerāt: nō multo post adiecit. Antisthe-
nes autē in physico vnū esse naturalē deum dixit quibus gentes & vrbes suos
habeant populares: eadem fere Aristoteles cum suis peripateticis & Zeno
cum suis stoicis hęc ille: qui potuit & eos qui perierūt legisse: sicuti & alia
illi scimus nota fuisse volumina que seculis posterioribus desiderantur: p̄-
ter id quoq; libellus extat Aristotelis de virtutibus a Theodoro Gaza in
latinum conuersus & Nicolao Syppontino antistiti missus. quo in libello
tria facit iniusticie genera: iniquitatem: contumeliam: impietatem: de hac
autē in hunc modum statuit: interprete Theodoro: nam gręcum exemplar
ad nostras manus ad hanc diē nō peruenit. Impietas est error in deum: aut
genios. aut etiā vita functos: aut parentes: aut patriā: quibus quoquomo-
do potest apparere deū geniosq; ab Arist. cultos: qui & in libro quoq; de
admirandis nature nō refutat vaticiniū sibylle vt pote venerabilis tum vir-
ginitate: tum credita diuinitate. Idem ipse querit in problematis cur homi-
ni p̄ ceteris animantibus credendum: et inter alia hoc affert responsū q;

DE PROVIDENTIA DEI

solus deos veneret & colat: demonū quoque sit mentio dūm habetur sermo de intentione medicinae. In ep̄la etiā ad Philippū beneficentiā: philosophorum cōsensū: deo equalē existimatā voluit: quasi p̄cul omni dubio eēt deū esse beneficū. Vnde ait. οἱ πολλοὶ τῶν φιλοσοφῶν οὐκ ἔστιν ἕως ἰσοτιμίου παρεκκεύασαν. sed qm̄ minus fidei daret pluribus eiusmodi libris: quā vt pares essent firmādē authoritati: qm̄ nec apud arabes: nec apud latinorum multos habent: plura sciēs volēscq; p̄transco: inter quē elegias & ad Democritū carmīa veterib; p̄dita, quorū principū ἀγνεστων πρὸς βίε θ' ἐκὰ τίβωλε, mitto q; aram edificauit Platoni vt est apud philoponū ijs dumtaxat imoratus: quē vel omnibus vel omnino multis cōmunia esse possunt: & quorū pars publice in omnibus litterarū Gymnasijs legitur. Verūtamē & Aristoteli. libri de mundo ad Alexandrum libri vtiq; lo. Pici patris mei testimonio: in ope aduersus Astro. Aristotelis sapientiā digni: quē tāti fecit Apuleius: vt honesto veluti furto in latinū p̄ se ad faustinū trāstulerit: testimōia ducem; in mediū. nec sine greco exēplari: tū ob id cui; antea meminimus tū ne de Apuleio sumpta videant. Itaq; cū dixisset mundū collectionē esse ex coelo et terra et ijs q̄ illa in se clauderēt: aliā in hunc modū attulit diffinitionē. Mūdos vniter for; est ordo: et exornatio: a deo et p̄ deum custodita. κοσμος ἡ τῶν ὄλων τῶν τε δ' ἀστρονομίῃ ὑποεστὶ δ' ἀπὸ θεοῦ φυλαττοῦ θρη: Aliāq; multa in hunc sensum affert: & deorum habitaculū in suprema orbis parte collocat: & quomodo vnus & idem deus cum sit: plurib; tamē nominibus appelletur docet opere procedente: quod non solum Picius patris & Bellarion & alij Aristoteli. esse decreuerunt: sed etiam Iustinus ipse philosophus & martyr comprobat eo in opere: quod de greco vertimus in latinū. nam huius ipsius libri tanq; Aristotelici: & legitimi: nōnulla citat & in medium profert testimōia: nec non illam Themistiū aperte videtur in physicis agnoscere. Illud autem insigne: cum ex Platonis sententiā qui veterum dogmata sectatus: decreuit deum omnium habere principia. medium & finem: eundemq; deum cum bonis foelicitatem: tum iis qui diuine desertores legis habentur poenas impertiri: & antea cum de terremotibus Chasmatib; & spirituum de terra eruptionibus mentionem faceret: aperiri quandoq; prodidit os terrarū ex quo funderentur oracula: quē admodū in delphis & in lebadia το ὁ χρησμὸς εἶν' ὡς περὶ τὰ ἐν Δελφοῖς ἢ τὰ ἐν Λεβηθίῳ: de quibus ipse oraculis in hymno ad Christū & in eiusdem hymni interpretamentis multa inter confutandas gentium vanitates differat: & antea in libris de rerum p̄notione. Idem quoq; Aristoteles eodem libro de mundo rettulit: antiquam fuisse & patriam cunctis hominibus: vt assereret ex deo omnia: & per deum nobis constituta: nullamq; naturam per se ipsam sufficere ad permanendum: si ea quam ab illo conserquitur salute: desereret: quos ipse sensus sua lingua in hunc modū explicuit ἀρχαῖος ἡ γὰρ ὄλος καὶ πρὸς ἐπιπασίῃ ἀνθρώποις ὡς ἐκ θεοῦ τὰ πάντα ἡ δ' ἀπὸ θεοῦ ἡμῶν γυνεσθηκέν ἡ δ' ἐμὴ δὲ φύσις αὐτῆ κατ' εὐαν τὴν αὐτάρκητην ἡμῶν εἶσα τῆς ἐκ τῆσθου σωτηρίας. & pluribus interuallis cōmunem orandi modum quo & ipse vteretur sublati in coelum manibus explicuit ἡ γὰρ πάντες οἱ ἀνθρώποι ἀνατ' εἰνοῦσθ τὰς χεῖρας εἰς τὸν ἕρανο σὺν χεῖ τοῖς ἰσθμοῖς. Itemq; de montis ethne crateris abruptis fluētēq; ab eis in star torrentis igne verba faciens: p̄iorum quorundam vt ait genus Ademone & honoratum & conseruatum assererat: quē ita ille non paucis. κοτα

Ex epla ad Philippū.

Liber Arist. de mūdo ad Alexan.

Ex eo lib. p̄ m̄ testimonium.

Secundum.

Liber ab auctore et conuersus in latinū

Tertium.

Quartum.

Auct. Hymni cōmēta. lib. de R. p̄notionem.

Quintum.

Sextum.

Septimum.

PRIMA LIBRI PARS

πρὸ τῶν ἐν αἰτῇ κρᾶτηρῶν ἀναρραγόντων· ἢ ἀνὰ τὴν γῆν περὶ θῆρας
 χεῖμαρον ἀίτην· ἐνθα δὲ τὸ ἐνσεβῶν γένος ἐβόων ἐπισημαίνοντες ἀσπίδων
 περικαταλήφοντων ὑπὸ τῆς ῥοσμῆτος διὰ τὸ βαρῦταί τε ἐπὶ τὸ ἴσως
 ἴσως γοῦν εἰς δὲ σοφείων· πλῆσιον γὰρ αὐτῶν γένουσθε οὐκ οὐκ ποταμοῦ
 ἐσχίσθη παρ᾽ ἐφ᾽ ἑστὸ τοῦ μῦθου· ἐνθα δὲ ἐνθα καὶ ἐστησεν ἀβλαβεία ἀμοι
 τοῖς γοῦνοι τῆς νεανίσκου· Statimq; subdit. In uniuersum autē sicut guber
 nator in nauī: in curru aurigat in choro supremus: in ciuitate lex: in exercitu
 dux: ita in mundo deus. Quę sic ipse grece θεοῦ ὡς ὅτι ἐν νηὶ ἐν βῆρ νη
 τῆς· ἐν ἀρματὶ ὡς ἠνίοχεν ἕρως ὡς κορυφίος· ἐν πολὶ ὡς νομοῦ ἐν γρητο πᾶσι
 ὡς ἠγεῖται· τὸ θεοῦ ἐν χροσμῶ. p̄ter hęc uero & alia complura: quę om̄
 nia euidens tribunt prouidentię testimonium. Sed de libro de animalis
 bus quod & alias scripsimus quid respondebunt: in quo iterumamentum
 appellat signum augurale & sanctum: quia quidem in re superstitioni hęc
 se non accessisse impietati manifeste deprehenditur: ut auguria uidelicet ad
 mississe uideatur: quę ad prenotionem pertinent: non naturalem: sed demō
 nīcam: cum & naturam superent & non mittantur a deo. Quid autem de
 Laertio dicent qui Aristo. uitam scribens prodit illū uouisse itatras: & in
 fuisse testamento curari scripendas imagines & suis locis imponēdas: ac eius
 matris Cererem. aut in Nemea: aut ubi cūq; uideretur locandam. Quo de
 prehenditur eam ut ceteri Platonis affecle putauisse: mētem aliquā p̄esse
 feminibus: quę Cereris nomine uocaretur: tam & seruari p̄cepit quod p̄
 nicanore fecerat uotum: uouerat autem animalia lapidea curātorum quatuor
 tior loci seruatori: & Minere seruatrici in stagiris. Idem est author Aristo.
 in prouidentia decernenda nihil a dogmate Platonis etriasse: quāq; ipse
 Diogenes non satis probe sensum utriusq; declarat: nam extra controuersia
 patet prouidentiam a Platone deductam ad usq; genus humanum: idq; uo
 luisse Aristo. & dictum: & in sequentibus dicendum: quos tamen ille p̄
 postera putauisse uoluit. Boni p̄terea philosophi ipsius interpretes dum
 id eius exponunt: ens in necessarium & contingens diuidit: deum uolunt ea
 distinctione non contineri: qui super illa sit exaltatus & eorū omniū prin
 ceps & rector adeo: ut & necessario sit & quod nulla necessitate p̄mittit
 in eam referatur authorem. Hammonius quoq; dum inter cōmētandum
 predicamenta Aristo. probaturus esset quędam secundum naturam nomi
 nat: ad aliquid esse siue relatiua: pro exemplo inter alia sumit deū solum prin
 cipari: & nos omnes illi esse subiectos. Quare ait. ὁ θεοῦ ἀρχὴ μόνος ἢ
 ἡμεῖς ἀπαρτῶ μόνος ὡς αὐτῶ ἀρχῶν· ὅς, cuius etiam nū rei mētionem
 feci in secundo de logica institutione libro ad Io. Thomam filium. Quin
 & ipm dei cultam Aristo. adscripsit Simplicius inter initia cōmentationū
 suarum in ipsius Aristotelis predicamenta dum multa p̄loqueretur: quis
 autem colit eum quem & ipsam non nosse: & gratiam habere cultū existi
 mat: & ex ea gratia beneficiū speret: hęc autem ipsius uerba Simplicij sunt
 θεοῦ τὸν ἢ τῆς τῆς τῆς ἀνὰ τὸ φιλοσοφίᾳ κατὰ μῦθον τοῦ θεοῦ ἢ διὰ τὸ ῥε
 θεῶν τελεῖται· κατὰ ὅτι τὴν γνοσιν· ἢ ἐπιτημίαν τὸν τῶν ἀρχῶν π̄ ῥ. ἀρ
 μῆ· καὶ γοῖ δὲν αὐτῆν ἐπίσημον· ὅς ἔσεβασον· καὶ ἀμπαρ τῆ φωνῆ ἀνεβ
 ἠσαν δὲ ἀγαθῶν πολυκοίρανῆ. idest fere ad uerbum. Finis igitur huius uiri
 philosophię: quod quidem attinet ad mores: ea quę secundum uirtutes per
 fectio: quod uero pertinet ad cognitionē: ea quę ad unum omnium princī
 pium profectio. Ipsum & scienter cognouit & coluit: claraq; uoce clamauit
 bonum non esse a multis principibus gubernari. Iohannes quoq; Alexan

Octauum.

Ex libro de animalibus

Testimonij ex Laertio

Alia

Testimonij testimonij.

Antioch. Opus de logica institutione ad filium

Testimonij Simplicij.

De Alex. Alex. no.

DE PROVIDENTIA DEI

deus cui Philopono cognomen fuit; ipsius Aristo. verba interpretatus est: & vitam commendavit posteritatis memorie; in qua & illud asseruit: eum cō filio pythie instituisse philosophari. Themisti⁹ itē ex Aristo. sententia de ar⁹ ma differens: et in dei definitionis mentionem incidens: quō de eo non re⁹ ce: in primis decernit: sed quasi de anima mundo iuncta: providentē nihil ominis illum & homini beneficū asseruit: idē ipsū fere in secundo posteriorū resolutiorum libro scripserat: quō descriptionem ibi eam retur esse non definitionem: pretereō quē Apocrypha eius philosophi sensa perhibentur in libro de pomo: sileo quē omnibus nota esse possunt eius citata placita in libris Ciceronis: apud quem Balbus in secundo libro de natura deorum ex eius sententia probat esse deos: & Balbi postea disputatio in calce terej eius opis libri: videtur Ciceroni ad veritatis similitudinem esse propensior. lis. n. dūtaxat nisi sumus quē Aristotelis esse: & omnibus qui eius philosophi libros adire volent constare poterit: & probatissimi quoque peripatetici suis cōmentarijs comprobant.

Confutantur nonnulla responsa: quę dari possent testimonijs antea prolatis. Itemque refelluntur qui non vere & ex animo: sed ficte metuque sacerdotum loquuntur Aristotelem & Averroem autumant.

Cap. vij.

Ed multi fortasse contendunt: ab Aristo. illa quę supra citavimus non ex re: non ex animo dicta: sed vulgo: sed moerit fortasse sacerdotum: quorum etiā in formidine fugerit in chalcidē: ubi & diem obierit. tum & afferent nonnulla eorum quę antea citavimus aliter exponi: atque ipsi exposuerimus: quę calumnie ad presens quę & supra quoquomodo repulse: nobis diluēde sunt accuratius: nec respondē dum qui fictē non vere locutum de providentia dei Aristo. autumant. Discurros autem eos in primis arbitror testimoniū id quod primo ex Aristo. protulimus: asserendū nullam vim obtinuisse: quippe quod ab eo eius rei dubitabundo sit prolatum: cum scripsit si quicquid hominibus concederetur a dijs: consentaneum esse ut ab eis foelicitas bonorū humanorū omnium prestabilis illis tribueretur: quoniam si particula nō firmū et stabilitū: sed ambigētem & titubantē animū indicat: cui sententię suffragari dicent. Io. Scottum virū pcellentē. qui in primo cōmentariorū i sententijs affirmaverit illud ipm ab Aristo. dubitādo. platū. At qui supra satis pbavimus secūdo & tercio capite assertū id ab Aristo. nō dubitātū: foelicitatē. s. diuinū esse mun⁹: eundemque philosophū cōsueisse sub cōdictiōe quę pferat: quod alioquin exploratū compertūque haberet: quare Scottus cū id de Aristo. statuit: ad verba nō ad sensum cōsuetudinēque respexit. pter hęc vero Thomę authoritas nobis aptissime patrocinat. Is em̄ magni iure nois theologus: etndē ipm locum interpretans: docet Aristo. maxime visum esse rationi cōsentaneū ut foelicitas a causa diuina pēderet: et quod ille sub cōdictiōe ptulerat: verissimū esse cōfirmavit. i. ut a substantijs sepatis quas ille deos nūcipavit aliquid hominibus concedat: ex quadā affinitate intellectualis virtutis. quā ipse theologus cōvenientiā appellavit. Nā tā & si Aristo. de rebus hmōi male sensisse nonnulli philosophorū & ex nostris aliquot voluerint: et asseruerint ad hanc nam vsque dūtaxat deduxisse. puidentiā: id tamē cū alijs pluribus tū Aquinatis Thomę nō placuit: nec argētoracensi quoque Thomę: rōnesque pretereā

Testimoniū
Io. Alcan
dei.
Themistius

Cicero.

Obiectio.

Io. Scottus.

Solutio.

S. Thomas.

Alia obiectio

Solutio.

PRIMA LIBRI PARS

Remotio. al
obiectionis.

Alia item ob
iectio.

Bellarion.

De fuga Ari
sto. varia.

Dogenes

Suidas.
De morte Ari
sto. varia.

Liber iustini
martyris in
litteras conser
sus.
Alia respo
sio

Ratio contra
aduersarios

ac sententię ipsius Aristo. & ijs ad stipulant & illis refragant. Qui vero ficte locatum eum voluerunt, respondeat queso: quid verius quicquam proferre debuit Aristo. Aut cuius gratia magis: filij: aut multitudinis impie: vulgi an carissimi amici: constat autem & filio illa ipse: & amico fratissimo tradidisse: ut eos a vulgi opinione secerneret: ut veri principes redderet: ut viae felicitatis edoceret. Aut ubi magis de diuina prudentia iure meritoque agendum erat: quam ubi de virtute & de felicitate tractabat. At si inquit fortasse quispiam de prudentia dei Aristo. differuisse metu eicite: qua Socrates enectus: vulgaris religionis contemptor habitus: quam inuidiam ne Plato incurreret eius defensor Bellarion ipse illud scribit sacra dijs gentium & latrariam quam nos aliter atque illi sumimus petrasse: & ita in Sicilia quemadmodum Aristo. in Macedonia: ne Atheniensibus occasione bis in philosophiam peccandi preberet abiisse. Respondebimus ipsi non fuisse ab Aristo. metu villo de prompta de prudentia dei dogmata: quae citauimus: affirmabimusque Ioannem Philoponem: seu alio quisquis ille fuerit authore eius vite quam citauimus: nam predicamentorum expositio cui vita illa preposita est. Harmonio nunc passim inscribitur: quam olim vetusto in codice Ioanni Alexandreo vidimus inscriptam cui Philopono cognomen fuit: sed certe vitam καταφιλόνων grece legimus alibi: & eius nunc quoque publica est copia ijs qui grece sciunt. In ea itaque vita perdit Aristo. non in Macedonia: sed in chalcide indeque in macedonia secessisse: vnde illud οὐταρσίαις ἡ γενόμενῃ ἐν τοῖς ἀθηναίοις ἠθέην ὁ ἀριστοτέλης ἐν χάλκιδι εἰρηκὼς τοῖς ἀθηναίοις οὐκ ἐκτετοὺς ἀλλ' εἰς εἰς φιλοσοφίαν ἀμαρτεῖν. & paruo intervallo subiicit. ἐπαυερετ ἡ ἀνασίς ὁ ἀριστοτέλης ἐν μακεδονίᾳ. sed sane nullo pacto dici potest formidasse illum: & ob id aliter sensisse quam scripserit de prudentia. neque enim vel novos introduxit deos quod Socrati fuit imputatum: nec pluribus dijs facienda sacra negauit: quare ipsi metuendum esset ne Socratis exemplo: quidpiam expectaret molesti. Sed alie fuerunt discessus & formidinis cause. refert enim Diogenes Laertius Favorinum in omnimoda historia: qui fuge causam acceptam rettulerit nouo epigrammati: quod statue delphice posuerit: & hymno quem in hermia scripserit. Apud Suidam legitur accessit eam causa poematis in hermia scripti, propterea que sumpto aconito perisisset: tam & si morbo alij decessisse maluerint. Eumelus quoque in quinto historiary Aristo. annos septuaginta natum sumpto veneno perisse voluit: tercio & sexagesimo etatis anno decessisse illum scripsit Philoponus: & eadem etate perfectum e vita perdidit Apollodorus in chronicis: sed morbo non veneno. His conuenit Censorinus asseueras etiam mirum esse ut Aristo. ad annos tres & sexaginta vitam perterit vexatus naturalis stomachi infirmitate & crebris morbidi corporis offensibus: sed Iustinus martyr moerore animi decessisse ob non cognitam Euripi causam affirmat in libro gentium admonitorio quem superioribus annis e greco in latinum conuertit. quod si Aristo. impietatis reum persecutus esset Hierophanta: non id conuenisset causa vere impietatis: que vnus neget prudentiam dei: quam. si illam asseuerat: sed ob falsi nominis impietate: fictos contemnentem deos: non in libris sed in auribus discipulorum: qui essent rite initiati. que potius est dicenda religio: qua perfidas demonum cultus eruitur: & damnatur lites: bella: coedes: adulteria: pueros: amores: que dijs publice in templis adscribebantur: & ab Aristotele non credebantur. Certe satis Aristoteli fuerat inuisse filio amicoque. si quicquam indere in eorum animis voluisset ijs aduersa: que de prudentia diuina

DE PROVIDENTIA DEI

decreuerat: ne vulgaris opinionis ergo in mendacia dilaberentur: si mēdas
 cia existimabat esse que sanxerat. satius item non credidisse testamento vt
 statque locarentur: & soluerentur vota: si nihil ea pensi putauisset habere.
 Nec dici potest ea metu sacerdotū procurasse: quoniā reus contempte reli-
 gionis nequisset comprehendi si vota non sacrasset: que animo dumtaxat
 despondisset. Vt sileam q̄ parum ad se morientem pertinere putabat quid
 sacerdotes opinarentur: modo publicis argumentis se non deprehenderent
 cōmunem sacroz morem cōtemnere adeo: vt prophanus decessisset & ob
 id infamia notatus videretur. Multum autē pertinbeat ad omnes vere ipsi
 us sententię dissimulatio: & ad p̄p̄inuos maxime. Cur em̄ prudentissim⁹
 philosophoz imponere filio: decipe amicū: voluisset: quod vtiq̄ peccasset:
 si contrariam & aduersam ei quā gerebat in animo sententiam illis p̄ mo-
 numenta litteraz suggessisset: quid hoc aliud q̄ decipe: circūuenire: fallere:
 prestigiari: q̄ patrē & amicū exuere & perfidissimū hostē induere: Tu
 vero si obstinate contenderis. Aristo. metu sacerdotū & areopagi dei. p̄uis-
 dentiā afferuisse. cōtra ipse scilicet resistā: affirmaboq̄ impioz metu quoz
 rum magnus est numerus: Aristo. pleraz tacuisse de. p̄uidencia dei: alioq̄n
 ma adāda chartis: vt Platonē hac etiā in re vel equaret vel. suparet: cuius tā
 multi de. p̄uidencia sermones p̄sertim rerū que post hanc vitā putabat esse:
 vt eius cōparatione quod ea de re scripsit Aristo. id om̄e sit το σμικρολογον.
 hoc est parcam & iminutū: & auarū: ni dixerimus paruiloquentiā: qua tamē
 dictione vsus est Cicero. & ita gręce Theodoretus appellauit de. p̄uidencia
 dei Arisi. το μικρολογον & epicuri το βλασφημιον. & diagore το αερο. v.
 q̄ q̄ ille Aristo. op̄i quantū ad hanc rem p̄tinet forte nō legit certe non res-
 tulit: vt cūq̄ sit: negari iure nō potest: vix de deo & eius p̄uidentiā Aristo.
 si Platoni componatur quicq̄ differuisse: vt alias scripsimus: cum cauens
 dum inde monuimus: ab impietate: quē admodū & a sup̄stitiōe si plus nis-
 mio platonica excolerentur: in quibus vani cultus & sacrificia: quib⁹ Aris-
 to. minus incubuit. Ceterū ipsius Aristo. animū nullo pacto deprehende-
 re possumus nisi verbis eius: veluti signis & internuncijs vtamur: affirmat
 em̄ primo vir philosophus rerum species in se se: post affert animi motus in
 terpretelingua vt canit Oratius: vt ipsemet decernit Aristo. in ope Perihery-
 menias qui docuit verba esse affectuū animi signa: quinimo nulla de ipsi-
 us animo cōtrouersia: nullū de volūtate vertitur dubiū: sed quid in suis li-
 bris de. p̄uidencia decreuerit: que illius hac de re dogmata extiterint: dispu-
 tamus: colligimusq̄: tantū abesse vt Aristoteles. p̄uidentiā abnuerit: vt de
 ea quoq̄ re multa posteris monumēta reliquerit: qui vero metu Antistitiū
 Maometanę p̄sidię scripsisse Auerroem de. p̄uidencia dicerent iisdē fere pos-
 sent refelli. quādo & crebro & dare de ipsa loquitur: vbi de foelicitate quā
 omnes appetunt verba facit: nec eius immemor p̄uidentię att̄ cū de nas-
 tura differit aut cum de authore nature philosophatur: nec aliunde trahi po-
 test quid senserit: q̄ ex verbis tanq̄ indicibus animi: de quo vt diximus
 non habetur questio: sed de eo quod litterarum monumentis rettulerit ad
 memoriam posteritatis.

Recitant & multipliciter dissolunt rationes: quibus nōnulli dei p̄-
 uidentiam tollere conantur: & Aristo. & Auerrois loca in vltimo li-
 bro primę philosophię declarantur.

Cap. viij.

C iij

Obiectionis
remotio.

Cōfirmatio
rationis.

Obiectionis
respon.

Cicero.
Theodoret⁹.

Alia ratio

Oratius.
Aristotelis.

PRIMA LIBRI PARS

DT Qui stant cōtra nōnulli: contēdētes ab Aristotele negatū esse deū intelligere humana inferior: acq; quo sequi vt nullo pacto p̄ uidentia illorū habeat, quod autē primo loco summū argumētis huiusmodi p̄bare conant. si quidē affirmant in duodecimo prime philosophiē cui methaphysicę nomē fecere: voluisse Aristo. primam thentē nihil p̄ter se ipsum: nihil extra se intelligere. idq; Auero. testimonio cōfirmari maxime putāt atq; hac ratione potissimū: q; diuinus intellectus vilis efficer. t̄ ex eis quę intelligeret imi ordinis rebus: vtpote cuius p̄fectio a re vili ignobilisq; penderet: ex eo em̄ quod intelligitur eū qui intelligit p̄fici. Contendūt item sequi vt eius intellectio nō idem esset cum substantia si aliud quippiā intelligeret: quo confici vt ab eo simplicitas abdicaret. Et pateret aiunt p̄terea diuina mens: quę pati nullo modo potest qm̄ manifestum est comparari intellectū eo modo rei quę intelligitur: ac id qd̄ patitur ei quod agit cōponi solet: quēadmodū ex tercio eius philosophi libro de anima se se collegisse memorant. Illud quoq; subinde ferunt: ex diuersitate rerum quę intelliguntur diuersitatē scientię prodire: quo cōcludi vt nō modo putare possemus eius simplicissimā vnitatē esse sublatam: sed etiam successim intelligendi cōminisci oportere. Et subinde corrogari volant nō actu semp̄ sed potestate quandoq; ipsam intelligere: omnē autem virtutē quę de potestate dicitur ad actum: lassari & fatigari. Ex ijs autē putant deī prouidentia tolli Aristo. & Auerois testimonio. quoniam in ipso prime philosophiē libro vltimo putauerint tantum abesse vt inferioribus prouis deat vt ea etiā ipsa prorsus ignoret. Ad hęc autem facilis esset illa responsio de duplici re quę cognitioni obicitur: qua pleriq; theologorū vtantur: in primo cōmentariorū in sententias theologicas distinctio: quinta supra trigēsimam: cū de obiecto duplici differunt idq; varie: nā Thomas Aquinas in ipso primo cōmentario q̄q; alibi aliter: vt propterea longum ea de re Capreolus questionem habuerit: arbitratus est primū quod intelligitur esse: rei similitudinē in intellectu conceptā: secundū esse rem quę per ipsum intelligitur similitudinē. quod si referatur ad deum: nihil eum primo aliud intelligere nisi se: vtpote qui non habiat intelligentiam a rerum formis speciebus ue: sed per essentiam suam quę omnium est rerū similitudo cognoscat. Si vero habita mentio fuerit de eo quod secundo intelligitur: affirmari deum non se tantum: sed etiam omnia intelligere. Quare Aristotelem cum dixerit deum se tantum intelligere: ad id quod primo intelligitur respexisse. Deinde vero Thomas argenroracensis tueri se a contradictione Aristotelem dicit: cum in metaphysicis cognitionem rerum quę sunt extrinsecus deo abnuerit: in ethicis & alibi suarum lucubrationū eandem illi tribuerit. vult enim vno modo dici posse deum intelligere quidq; vt primum principisq; obiectum: altero vt principale minus & annexum. Si de primo fiat sermo deū nihil extra se intelligere: quod & voluisse dicit Augustinū in libris octuaginta trium questionum: & in cōmentarijs in genesim. scribentem deum nihil extra se intueri. Si vero de secundo fuerit cōtrouersia deum alia extra se intelligere: quod & dixisse quoq; Augustinū asseruit: cum in sexto de trinitate libro scripserit: deum omnia quę per verbum fecit in verbo cognoscere. pariq; pacto defendi Aueroem posse idem ipse author subindicauit: cum eum scribit aut sibi ipsi fuisse contrariū: au

Prima rō ad
pbandū as
sumptum.

Secunda.

Tercia.

Quarta.

Quinta.

Probatō cō
sequentiōis.

Prima respō
sio. cōmuni
applicata pri
me ratiōis.

Ex. S. Tho.
ma. a quo.

Ex Thoma.
argenro.

DE PROVIDENTIA DEI

senſiſſe deum eorū que ſunt extra ipſum: habere noticiam. Poſſet item Au-
reoli dogma quod declinat a quibusdam: & impugnat ab alijs: difficul-
tatē ipſam vel tollere vel magno pere mouere loco. Putauit enim intui-
dei ad ipſam eius eſſentiam dūtaxat terminari: eminet nihilominus (vt au-
attingere omnia non ita tamen vt plura ſint que intelligantur. Poſſet etiā
Alphonſus tolleratus Archiepiſcopus Hyſpalētiſis eis que ducta ſunt in me-
dium argumentis: impendio minore ſatis facere. Iſ enim tametsi diſſoluat
Aureoli ſyllogiſmos: ac retorqueat in ipſum: quod poſtea veſtigijs eius in-
ſiſtēs quidā etate noſtra molitus eſt ſactitare: opinione tamē cōmunē theo-
logorum de duplici re obiecta nō admittit: ſed eam quā tenuit Aureolus
amplectitur & ſuis ipſe cōfirmat rationibus: quin & fretus (vt ſcribit) Au-
guſtini authoritate: putat deum ſe ipſum cognoscere: & in ſe omnia: nec quic-
quam extra ſe: adeo vt eius cognitio ad res ipſas vllō mō terminet: quod & Au-
& Aristo. voluiſſe credit. Sed aliorū placitis ad preſens omiſſis, alias aſſere-
re ſolutiones ipſe decreuit: vt quid Aristo. & Auerr. exiſtimauerint: tū eorū
met ſententijs: tū rationibus aperire. In primis autē ſi reſpōderemus nihil eo
loci ab Aristo. diſputari de deo quē colimus vero & vnico: prima ori-
cauſa, primoque principio: prius eterno: ſed de anima aut mente: intelligētia
ue: quā primē ſupremę ſphęre perenniter euoluēde ipſe preſtituit: quicquid
hoſtes curarēt moliri vel vno ictu caderet. nā ſi Ariſtoteles de mente quę
deo ipſo ſit inferior de careret: de qua ipſi nō diſputem: quid (vt dici ſolet)
ad Rhōbum: quod autē ibi de deo mentio nō fiat: ſatis apparere poſſet ex ijs
quę eodē libro duodecimo preceſſerūt: cum de ſphęris inferioribus diſputa-
uit: & eudoxi atque aliorū dogmata recenſuit. Inde vero cū astrologorū fabu-
menta declinaſſet quibus cœleſtia & hominū & ceterorū animalū figuris
deliniari placuerat. ad ipſam mentē & intellectum: qui corpus illud ſupre-
mū volueret: diſputationem conuertit: perquiſiuitque an intelligeret. fecit ita
que mentionē intellectus non dei. inquit enim τὸ ἡγεῖ τοῦ ὄντος hoc eſt
que autem circa mentem intellectum ue: & ne de alio intellectu: vel mente
quā de ea que addicta eſſet primo globo: ſe dogma traditurum quiſpiam
exiſtimaret: ſubiicit ἀκεῖ μὲν εἶναι τῶν φαινομένων θεῖον ὄντος. vides
tur enim eſſe apparentium diuiniſſimum. que autem apparentia: Sane hoc
ipſo vocabulo τῶν φαινομένων utebantur qui de ſtellis diſſerebant: vnde
arati opus dictum τὰ φαινόμενα diuiniſſimi vero nomenclatura donat:
ſe illum coniector: quoniā multitudi-
ne ſtellarum innumera conuſcat octas-
ua ſphera: quā omniū ſupremā ipſe Ariſtoteles & ante eū Plato & egyptiū
exiſtimauerant: id ipſum quoque Ptolomeus. quod & Io. picus patruus meus
in admirando illo opere quod cōtra astrologos composuit ſatis aperuit: &
ego quoque quito de rerū prenotione libro aduerſus eoſdē quo in libro eo-
rum omnium qui poſt mortem patri ad illam diem pro astrologis ſteter-
unt: & argumenta diſſolui: & niti falſitate monſtraui. De primā igitur
mente: ſupremi cœli motrice: eo loci verba fieri conſtare videtur. Fuit autē
queſtio longe exagitata: voluerit ne Ariſt. deū primā cauſam motorē etiā
eſſe que addictus eſſet proprię ſphęre: adeo vt ſupremū globū quē ipſe octauū
eſſe putauit. ſeculis rotaret ſem piter-
nis. Ac vt n̄ ultra quā hinc inde fieri que-
unt pretereant: illud non iniuria videtur poſſe dici: Ariſto. ibi de primā cau-
ſa loquit: prout ſenſu poteſt inueſtigari: prout genere non differt ab alijs

C. cii

Secunda reſpon-
ſio ex Aureo-
olo.

Tercia ex
Pico.

Reſponſio
quę ad pri-
mā rationē
aduerſariorū:
Io. Frānceſci
Picius in
au. bo. c. 10. g.
tantū prima:
que in ordi-
ne quantum
obinet loci.

Plato.
Egypti.

Autbo.
Liber quintus
de ſuor. rerū
in quo diſſo-
lunt argu-
eoz qui poſt
ho. Picus
tem p. astro-
logis ſcripſit
tantū.

PRIMA LIBRI PARS

causis celestibus: de quibus antea differerat: mox autem dei mentionem fecit. se tanquam boni vicini & ab omni materia separati: disputaturus de eo exactius in ultimis primae philosophiae voluminibus quae perierunt. quod si dixerint eadem rationem sequi absurda si ad deum referant. Responsum ex his quae proxime dicturi sumus eliciant: nunc sat sit non constare: ibi verba de deo ab Aristotele fieri quod ipsi tamen veluti praedictatum iactant. Adhaec si diceremus id quod aiunt intelligere: cum in deum referunt: accipi ab Aristotele modo nobiliori quam alijs conveniat: quomodo & Plotinus: qui tam & si deo omnium cognitionem tribuat: ipsum tamen quodam loco scribit non intelligere. Si id inquam dicerem nullam in Aristotele possent calumniam fundere: quam non facile Platonici diligerent. apud quos intelligendi munus uti separatis substantijs infra deum secundum formam suam convenit: ita deo collatum: minus dicitur esse: quam ut eum deceat: qui id ipsum habeat per modum cause: hominibus vero maius quam ut illis inire competat: qui scilicet eo participant. Sic & Dionysius areopagita dei cognitionem super omnem mentem & intellectum collocat. quae de re & a Iohanne Pico patruo plerumque scripta sunt: & a nobis quoque multa: cum alibi: tum in libello quo ipse Iohannes Pici patru opinionem de uno & ente adversus Anthonium fauentinum defendimus. Dicere itaque possemus Aristotelem voluisse quod voluit Dionysius & probatioribus Platonici: ut intelligere sit noticia angelorum: cui praestet infinita dei noticia: & sane posteriores quoque theologi: haec duo saltem inter eas discrimina posuerunt: quod finita una & per creatas aut compositas species: pariter alia aeterna & infinita: & id proorsus quod deus ipse: qui non intelligit quo modo ipsi intelligimus: participantes intelligentia: quam angeli possident: quaeque dei noticia infinite praecellit. At decernat Aristoteles deo unico & vero: non de motrice supremi orbis mente disputet. At nullam ipsius esse rerum: causam (quod aiunt) participati: formalisque distinctionem habeat: nullum quoque inter angelicam & divinam cognitionem discrimen ponat: quid ex eo quae sequetur: si deus inquam cognoscit inferiora eius vilescet intellectus & summa nobilitate decidet. possem equidem facile negare consecrationem afferere: non solutam ab Averrois difficultate: quam sibi ipse posuerat: melius esse intelligere quam non intelligere. Nam nisi cessaret ob id rerum praecellentium cognitio quae nam fieret iactura: Adde quod nec res ipse inferiores etiam viles: ut intelliguntur viles sunt. Sed in hoc stamus cognosci res posse bifariam: hoc est & in causa sua: & in se ipsis a deo: ut ipse sint causa notitiae. si in causa sua cognoscantur: eas dicimus praefectius nobilitateque cognoscit: causa enim effectui suo nobilior est: quare eius cognitio cognitioni praestat effectus. Cum ergo dicitur vilescere dignissimum intellectum nobilissimum videlicet si res viles percipiat id totum accipiendum est de rebus quae ita intelliguntur: ut ab ipsis hauriatur noticia: quemadmodum ipsi facimus: non de his quae in sua causa noscuntur: quod ipse Aristotelis Averroisque processus satis aperit: qui tribus his veluti punctis colligitur. aut intelligit aliquid supra se: quod fieri non potest: cum tale quicquam non reperiatur: aut infra se: sed tum illa sequentur incommoda. Igitur se. Queritur ergo id in quod respiciat: hoc est quod dicantur proprium obiectum: & id esse dicitur ipsemet deus: quod & a nostris asserit. Dicimus item illum omnia in se omnium causa cognoscere: quod & Averrois confirmant illa verba a paucis rite percepta: & veritas est quod scit omnia: quae verba ut declarem demulce operam ut ipsarum author etiam ea dedaret

Obiectio.

Solutio.

Quarta responsio.

Plotinus.

Platonici.

Dionysius areopagita.

Io. Pico.

Anthonio fauentinum defendimus. Dicere itaque possemus Aristotelem voluisse quod voluit Dionysius & probatioribus Platonici: ut intelligere sit noticia angelorum: cui praestet infinita dei noticia: & sane posteriores quoque theologi: haec duo saltem inter eas discrimina posuerunt: quod finita una & per creatas aut compositas species: pariter alia aeterna & infinita: & id proorsus quod deus ipse: qui non intelligit quo modo ipsi intelligimus: participantes intelligentia: quam angeli possident: quaeque dei noticia infinite praecellit. At decernat Aristoteles deo unico & vero: non de motrice supremi orbis mente disputet. At nullam ipsius esse rerum: causam (quod aiunt) participati: formalisque distinctionem habeat: nullum quoque inter angelicam & divinam cognitionem discrimen ponat: quid ex eo quae sequetur: si deus inquam cognoscit inferiora eius vilescet intellectus & summa nobilitate decidet. possem equidem facile negare consecrationem afferere: non solutam ab Averrois difficultate: quam sibi ipse posuerat: melius esse intelligere quam non intelligere. Nam nisi cessaret ob id rerum praecellentium cognitio quae nam fieret iactura: Adde quod nec res ipse inferiores etiam viles: ut intelliguntur viles sunt. Sed in hoc stamus cognosci res posse bifariam: hoc est & in causa sua: & in se ipsis a deo: ut ipse sint causa notitiae. si in causa sua cognoscantur: eas dicimus praefectius nobilitateque cognoscit: causa enim effectui suo nobilior est: quare eius cognitio cognitioni praestat effectus. Cum ergo dicitur vilescere dignissimum intellectum nobilissimum videlicet si res viles percipiat id totum accipiendum est de rebus quae ita intelliguntur: ut ab ipsis hauriatur noticia: quemadmodum ipsi facimus: non de his quae in sua causa noscuntur: quod ipse Aristotelis Averroisque processus satis aperit: qui tribus his veluti punctis colligitur. aut intelligit aliquid supra se: quod fieri non potest: cum tale quicquam non reperiatur: aut infra se: sed tum illa sequentur incommoda. Igitur se. Queritur ergo id in quod respiciat: hoc est quod dicantur proprium obiectum: & id esse dicitur ipsemet deus: quod & a nostris asserit. Dicimus item illum omnia in se omnium causa cognoscere: quod & Averrois confirmant illa verba a paucis rite percepta: & veritas est quod scit omnia: quae verba ut declarem demulce operam ut ipsarum author etiam ea dedaret

Septima responsio quae dari poterit.

Septima responsio in qua soluitur uniuersa difficultas

Aristoteles & Averrois processus.

Explicatio. ver. Aver. in vit. primae philosophiae.

DE PROVIDENTIA DEI

precium opere futurum existimamus: postq̄ igitur Averrois in quinquagesima prima ultimi prime philosophie cōmentarij particula: lōgo dīscer si collegerat primā mentē vnā esse: adeo vt nullā ita dixerim multiplici-
 tem admitteret: siue ex diuersitate inter id quod intelligit & quod intelligi-
 tur procedente: siue de rerū que intelliguntur multitudine procedente: subiū-
 xit: ignoratū id a Themistio: vt pote qui affirmauerit ab ea mēte plura: qn
 & omnia simul intelligi: ex quo semetipsoz omniū primū esse cognosceret
 Autumauit vitio fortasse translationis operum Themistij: cogitatū ab eo
 ferri diuinū intellectū in quidpiā extra se: adeo vt quod intelligeret: & qd
 intelligeret diuersa ob id putarentur: fieretq; in deo cōpositio: quapropter
 subitūlit repetitq;: quod alioqui sepius dixerat & inculcauerat: id quod in-
 telligit & quod intelligitur modis omnibus idem esse. veritus autem ne ex
 ijs que protulerat dari posset quibusdā occasio suspicandi deum non ha-
 bere cognitionē rerū inferiorū: declarare voluit quo mō ipse illa cognosce-
 ret: & anteq̄ lectoribus id ipm insinualet: remouendā eoz opinionē ex-
 istimauit: qui deū autumauerāt: vniuersali sciētia & non particulari fecisse
 inferiora. Eo aut illā reprobauit: q̄ diuinā mentē ad instar humane qd &
 in calce p̄icule ipsius quinquagesime prime veluti quodā epologo clausit,
 metirent. Ideoq; subindicauit a rebus ipsis humanā sciētiā accipi: q̄ si vni-
 uersalis sit potestate nō actu cognoscat p̄icularia. quoz etiā pprie non ha-
 beat sciētia: quo fieri vt ipm sciētię nomē equoce de nostra dicat atq; diui-
 na: que res ideo norit: q̄ eoz est causa: p̄pterea q; a deo ipso omnia sciri: qd
 & exēplo quodā a pleriq; nō recte perp̄so dedit intelligi. voluit em̄ eū q
 p̄fecte cuiuspiā rei sciret naturā: nō ignorare que illa p̄icipāt: quēadmodū
 q̄ sciret naturā caloris p̄fecte: eā etiā nosset vti reliqs calidis reb; inesset. pro-
 p̄pterea q; deū qui scit se primū ens & omniū causam omnia scire. quo loco
 nō mō ij nō audiēdi qui cōtendunt ibi Auer. voluisse nō cognosci a deo
 res nisi in cōmuni sub rōne entis: sed nec etiā accedēdū puto ei q̄ nouissis
 me decreuit sensum Auerro. fuisse deū nō intelligere (vt ei⁹ vtar verbis) sin-
 gularia signata: sed singularia. i. naturas específicas. primo. n. satis apparet si
 p̄pterea deus oīa cognoscit quia omniū causa: nō subtrahi ab eius cogni-
 tiōe debere quecūq; singularia & indiuidua: quoz ita est causa: quēadmo-
 dū & species: ita em̄ iuniores loquunt̄ habet. Deinde cōstat illū voluisse.
 vt qui sciat naturā caloris p̄fecte sciat etiam eius ipsius calidi naturam: vt
 alijs in rebus inuenitur: quapropter qui ens ipsum simpliciter p̄fecteq; no-
 uit: omnia que in ipso continentur: omnes eius gradus ignorasse nō potest
 inter quos particularia indiuiduaq; claudī nemo est qui nesciat: postea
 vero cū dixisset nomē sciētię dici equoce de nostra & diuina: etiā causā
 reddidit. Sua em̄ sciētia inquit est entis: ens aut est causa nostre sciētię. quasi
 diceret hoc potissimū differūt q̄ nostre noticię tam p̄icularis q̄ vniuersalis
 ipse res causa sunt: dei aut sciētia causa est ipsar; rez; etiā p̄iculariū. quo fit
 vt oīa & singula ab eo sciri sit ap̄issime cōfitendū. Ex quo & ali etiā num
 reici possunt qui putāt nō iccirco ab Auerro deū ignorantem putari: si alia
 nō intelligat: quoniā ignoratio sit priuatio in subiecto cognitioni apto: si
 etiam nesciat ea quorum sit causa per intellectum: cum & quispiam inter
 ambulandū: necessario nō cognoscat omnia loca que motu corporis idētis-
 dem mutat: q̄uis intellectu agat & voluntate. Nam p̄ter ea que diximus

Primū corol.
 cōtra nouit
 los ex nouerit
 eis.
 Probatio p̄
 ma.

Secunda

Tercia

Aliud corol.
 dicitur quomodo
 dam opinio
 uenit.

PRIMA LIBRI PARS

quis tam stupidę mentis vt ignoret: si intellectus humanus est aptus cogni-
 tionis: multo magis esse diuinũ: qui ab omni quo laborat humana mens
 impediẽto: supra q̄ dici potest remotus: nihil omnino potest ignorare:
 que postea ruditas in cõparatiõẽ: nũ aduertere saltẽ debuisse: diuersa illa
 que mutato corpore suboritur et occidit loca: seu maũs vbi dicere: ea pro-
 prie et exacte nõ fieri intellectu aut volũtate: sed corpore: quod vt corp⁹ est
 cognitiõẽ caret: sed de hac re satis. Vt aut̄ mihi non obstreperet cultores A-
 uerrois. vt pote qui sensũ ipsius longe aliter: ac pleriq; oēs solẽt interpretari:
 que sua diligẽter nũ fortasse quispiã eo aciem: quo ipse direxit: cõiecit. In-
 uenitq; Io. Baconẽ egregiũ sane theologũ: qui longissimis pgressibus: &
 pluribus confirmauit argumentis: voluisse Auerroem vt deus se pfecte cog-
 noscendo omnia et singula distincte cognoscat: et quomodo id sibi fieri vi-
 deatur: late declarat distinctiõẽ trigesima quinta primi libri cõmentariorũ
 in sentẽtijs theologicas: et latius multo eiusdẽ libri distinctiõẽ trigesima
 nona: vbi minutissime verba ipsius Auerrois excutit et remotiores sensus
 expromit: nec nõ videri sibi scribit eandẽ esse opinionẽ Auerrois. et Augu-
 stini et Ricardi medię ville. Sed quoniã Theologus est christianus forte mi-
 nus ei assentirentur philosophastri: ideo non contentus eorum que supra
 sunt in mediũ ducta: curati vt Auerrois ipse semet exponeret. Is igitur in
 libro de somno decernit necessariũ esse vt indiuiduorum natura sit intelle-
 cta apud formã abstractam. Nullũq; esse indiuiduũ a natura nisi per scien-
 tiam antecedentẽ: quo conficitur vt separate illi substantie alia insit cogni-
 tio quã putant hostes veritatis. Ab eademq; indiuidua particulariãq; cogno-
 scantur: huc adde que protulimus ex Auerro. quinto huius libri capite: qui
 bus in pudentia discernenda monstrauit deũ intelligere inferiora. sed claris-
 us multo in libro de destructionũ aduersus Algazelẽ: & q̄ intelligit ea et quo
 modo intelligit manifestat: cũ scribit intellectũ diuinũ intelligẽdo seipsum
 omnia alia entia: vt eius vtar verbis: intelligere: & ope pcedere post paulu-
 lum subiecit: sed in deo benedicto verificant ambo: tamẽ duobus r. specti-
 bus: videlicet q̄ ignorat ea modo inferente defectũ: sicut est in hũana scien-
 tia: & scit ea modo nõ defectũ inferente: similiter dicimus de vniuersalibus
 & particularibus q̄ ipse deus scit ea & q̄ ignorat ea. s. mō iam dicto. Hec
 eius verba sunt que nobis adstipulant tam clare quã que maxime: eaq; ad
 verbũ recitauimus ne. vt idẽ sepius inculcemus veritatis hostes lamentent̄:
 & spargant imposturam eis fieri verbis latinis: & politiori figura dicendi.
 prestat enim ab eruditioribus culpari: q̄ sordida verba & estructuras hĩals
 cas referamus (quod tamen fieri posse cum p̄fatione venie conspicuum
 est quã relinquere veri calumniatoribus ansam blaterandi. Illud etiam ad-
 uertendum q̄ q̄ intellectio diuina a re que intelligitur denominari solet:
 tribuendam est id tamen relationi respectui ve: cuius natura est ad aliud di-
 ci. In omni enim intellectiõẽ respectus includitur: quandoquidem intel-
 lectionem ipsam alicuius intellectiõẽ & haberi & esse omnibus cõstat.
 Quare cum deus in se ipso cognoscat omnia etiam minima: nil tamen vis-
 le aut indignum ei aduenire manifestum est: ex eorum noticia que nec nos-
 bilissimarum rerum: nec sui ipsius cognitionem impediunt. Manifestum
 itaq; deum intelligendo se intelligere vniuersa: que in eo vti in causa cons-
 tinentur. quo etiam liquido cognoscitur nihil hoc eius simplicitati repu-

Confirmatio
 om̄ q̄ dicta
 sunt in solue-
 dis ratiõib⁹.

Locus Auer-
 rois in libro
 de somno.
 Alia cõfirma-
 tio ex verbis
 Auerrois.

Alius loc⁹ ex
 libro destruc-
 tionũ aduer-
 sus Algazelẽ
 multo claris-
 simus.

Nota

Remotio tas-
 cire obiectio-
 nis.

Ratio secũde
 ronis elicit.

DE PROVIDENTIA DEI

gnare: hinc quoque manifestum erit divinum intellectum ab eo quod intelligit pati non posse: necque, n. quicquam (ut nobis advenit) accipit ab alio deus: qui omnibus id ipsum quod habent: prestat & elargitur: omniaque in eo sunt lucent & vivunt etiam antequam fiant: unde illud Iohannis quod mirum in modum plerique gentium philosophi demirati sunt: quod factum est in ipso vita erat: ipsa quoque omnia que in eo antequam fierent vixisse dicimus: etiam si facta non fuissent: nihil tamen divine perfectionis iminutum esset: quoniam respectus illi rationis ad res creatas cessavit. Illud quoque Cavillum hinc dissolvit non dei modo simplicitatem tolli ex rebus quas intelligit diversitate: sed inveni quoque successum & inferri lassitudinem intelligendi. Nam unico actu simplicissimo & infinito se intelligens omnia intelligit: nulla ibi successio: nulla diversitas: nulla fatigatio: nihil extrinsecus haurit: omnia que sunt: que fuerunt: que futura sunt: in simplicissima illa & eterna presens essentia conspicuntur: quare de re cecinimus in hymno ad trinitatem.

Excelsa semper tu conspicis omnia mente.

Nam si que extiterint: & si que lapsa futuris:

lungantur: solo te noscens diceris actu:

Noscere: quis pariter que sint deus optime prebes:

Sane cognoscunt omnia & singula ab ipso deo perfecte atque distincte: non distinctis cognitionibus: aut varijs intermedijs cognoscendi: sed ut distincta sunt ab alijs & ut suis formis contenta: sive id sit propter supereminentem scientiam: causeque noticiam: ut visus est velle sanctissimus doctissimisque Dionysius areopagita cum ita scribit in libro de divinis nominibus. Itaque divina mens omnia continet cunctis supereminente scientia iuxta omnem causam: omnem in se notionem ante complexa priusquam angeli fierent: & paulo post. Non enim ex istis que sunt ea precepta divina mens novit: sed ex se & in se: secundum eam omnem notionem & scientiam atque substantiam & habet: & ante comprehendit: non tamen ab exemplari singula ducens: sed iuxta unicam causam complexione omnia sciens & continens: & postea: nam si secundum unam eam de omnibus esse imperit: una perfecte causa sciet omnia: ut que ex se ipso sint & in ipso ante subsistant. Sive inquam hoc sit. Sive que omnes que representant similitudines in ipso deo virtute continentur: ut placuit Petro paludensi. Sive que dicitur libuit Herueo: quoniam eminentia divine noticie omnis cognitionis perfectio continetur. Sive que dicitur Thome visum & a Durando post modum explicatum: quoniam in essentia divina causa omnium effectiva: virtute quadam excellenti continentur omnia: quapropter intellectus illa illiusque virtute plene cognoscens omnia etiam distincta cognoscit. Sive ut a Io. Baccone statutum: quoniam ex perfectione actus intelligendi qua omnia simul: ac ut ipse ait: adunata comprehendit: consecutione inquit. & non ut plerique terminative: est in ipso divino intellectu rerum creatarum distincta cognitio. eo enim que se rerum omnium causam (ut eius utar verbo) perfectionalem que quattuor alias continet: comprehenditque eodem etiam actu cognoscere omnia voluit. tanquam obiecta secundaria: consecutione ut sepius repetit cognita. Quibus omnibus manifestissime patet rerum omnium etiam humanarum & inferiorum deum habere cognitionem. Idque etiam ab Aristotele & Averro. existimatum. Vidimus itaque nullam in sumpto quod pro se veritatis hostes accipiebant iusta subesse calumniam di causam: et argumenta quibus id probare satagebant multifariam dissolvimus. Reliquum est ut ostendamus non esse in consecutione veritatem: hoc est si illis etiam concederemus: eo loci Aristotele et Averro. perperam de dei intelligentia statuisse: non tamen sequi ut ipsius dei providentiam

R. forctis

Iohannes evangelij scriptor

R. quart. et quint.

Dionysius

Petrus paludensis
Thomas Durandus

Io. Baccon

Oratio in consecutione veritatis non est.

PRIMA LIBRI PARS

abnegaverit. Si quidē vntis primę philosophię locū vbi nō de p̄uidētia p̄prie sed de intelligentia disputat: & quo p̄ sensus vestigia deventū erat: pluribus alijs: tā ex eodē opere: quā ex libro de mūdo: ex ethicis ad Nicōnīachū filiū: ex politicis: ex oeconomicis: ex moralibus ad Eudemū: in quibus p̄posito de religione & foelicitate sermone: providentiā cōfirmat: p̄p̄o derare iure non potest. Sed magis contra: statui debet: tot acertos testimoniorum p̄teralere vni: & prestare adeo vt vel vnus ille expungat: vel pie saltem exponatur: & in aliorū trahatur sententiam: vt nulla officiat contradicō: vt exulet prorsus ea quā nō Aristo. modo: sed omnes philosophātes dedecet dogmatū repugnātia. Illud cogitātes consonū & esse & haberi debere: eo intellectu se referre libentius: vnde verū sese magis exerit & ostentat quare cū toties Aristo. p̄uidentiā p̄ se: principē p̄posito statuerit: nō potest iure dubitari quę quibusdā viderentur ambigua: ad eorū esse regulam metienda: quibus & sepe numero & clare p̄uidētia decreta est. Id ip̄m quoque de Auerroē decernendū esse videri potest: & q̄ Thomas scribit hunc abnegasse p̄uidentiā: id tamē accipiendū est ac si de nudis & solis argumētationibus quibusdā ad examen reuocatis verba faceret. Sed si ea vna cum suis interpretationibus perpendant: & alijs ipsius Auerroē locis cōponant: quorū secundo maxime & quinto capite meminimus: inclinabitur eo res: vt argumentationes & declarationē suscipere posse videantur: & ip̄s loca illa quę p̄uidentiā asseuerant adeo p̄poni: vt cū numero prestent: etiam pondere prestare iudicentur: eorū magis q̄ in methaphycis p̄uidentię p̄ se nō meminerit: meminerit autē in libro de somno: & alijs compluribus: quę forte volumina ex Arabia lingua in nostram: etate. S. Thomę translata nō fuerant: quod si hoc nō placuerit: dixerimus visum eximio illi theologo in futura vita dūtaxat negari p̄uidentiā ab Auerroē: p̄pter eam de intellectu vnitāte sententiā quā ip̄s. D. Thomas cū multifariā alias: tum dicitur libro p̄strauerat. Alioquin p̄uidentiā ad viuentes homines extendi plurimę ipsius Auerroē sententię manifestant quēadmodū & Aristo: qui si totidē & tam claris testimonijs eam p̄tendisset ad futurā vitā: maioris rabore suffunderent veritatis hostes: cum illi detrahūt. id autē munus est ingens: in nos beneficiū christiane legis. Quę nobis tradidit sincere atq̄ p̄fecte dei p̄uidentiā. De qua quid Aristoteles ip̄s & Auerroē senserint ex ijs omnibus quę dicta sunt tam facile perspicui potuit: quā supra patuit veritatis hostiū rationes: multipliciter dissolutas esse.

Prima obiectionis tacite responso.

Secunda.

Eos quorum solute sunt rationes eo deducti vt aduersa p̄gnantię dogmata protulerint. Ibiq̄ deum esse omnium causam efficientem.

Cap. ix.

T postq̄ aduersariorū dissoluimus ratioēs: nūm & dogmata quibus eas fundarunt sese destruant perspiciamus: Aiant deum se intelligere p̄fecte: & non intelligere inferiora & singularia. Quę dicimus simul stare non posse: quandoquidē primū a secundo tollitur. Dicimus itaq̄ si deus non intelligit inferiora: sequi vt nō intelligat p̄fecte se: quod cū sit procul omni dubio falsum: illud quoque oportuerit esse falsum ex quo ipsum deduximus: vt est dialecticis regulis notissimū. Consecutionē probabimus in hunc modū: si non intelligit deus ea quę sunt inferiora singulariaq̄: igitur ignorat se causam eorum efficientē esse: causa. nō

Prima ratio contra aduersarios.

DE PROVIDENTIA DEI

relationē includit & efficiens indicat effectū. Nec si quis diceret relationē ipsam nō ponere quicq̄ in deo re ab ipso diuersum: p̄pterea nobis officere: nāq̄ intelligi nequit aut causa aut efficiens: nisi & aliud ad quod. s. referantur: q̄d̄ ue respiciant: intelligi. Nulla em̄ relatio siue rei sit siue rationis cognoscit̄ ignoratis extremis. quo fit vt si hęc illi adesset ignoratio: p̄fectā cognitionē nō haberet: & forte nullā. quandoquidē eius noticia quę composita nō est: sed vnica & simplicissimā. Aristotele etiam nū & Auerroe cōsentientibus: nō potest quēdā quę ad se pertinent nosse: quēdā ignorasse. quare aut se causam esse nō nouit quod est p̄sus impossibile: aut illa omnia nouit quorū est causa. Rursus si nō cognoscit aliud q̄ se: sequit̄ vt non cognoscat distinctionē quę est inter se & res inferiores: ex quo deducitur vt nō cognoscat se: si em̄ distinctionē cognosceret: cū sit ea relatio eius vtiq̄ extrema & quod est sequens se nō ignoraret. At si non cognoscit se distinctū ab alijs igitur se vniuersi conditorē: primāq̄ omnium causam nō cognoscit: quod cum sit supra q̄ dici potest absurdū: idcirco & se simul & omnia cognoscere libere confitendū est: & cum Dionysio theologorū omnium post Apostolos eminentissimo illa verba promenda: ipse em̄ se omnium causa cognoscens qua tandē ratioē quę ab se sunt & quorū est causa ignorabit: idē quoq̄ nō multo antea ita censuerat se ipsam itaq̄ diuina sapientia noscēs omnia sciet materialia sine materia: & indiuidue quę diuisionē nō admittunt: & vnice plurima: vno ipso cuncta sciens & p̄ferens: id ipsum fere ex gentibus Proclus Lycius. ex nostris magnus Albertus decreueret: q̄ autem deus sit efficiens omnium causa & quod est sequēs ab affectibus distinctus seperatusq̄: cum autoritate Aristotelis & Auerrois. tum & ratio: bus quoq̄ monstrabitur. Secūdo em̄ primę philosophię libro scribit Aristoteles id quod maxime verū est: causam esse veritatis aliorū: & quod maxime est: eorū quę sunt causam esse: quoniā vnū quodq̄ principiorū proprię causa est eorum quę conueniunt in nomine & definitionē. quod ne de principijs scientiarum dūtaxat de quibus etiam locutus: id itre queat intelligi faciunt Auerrois verba hęc quarta particula eiusdem libri posita. oportet q̄ maxime verum sit causa veritatis rerum quę sunt post: rerum inquit nō verborū quę syllogismo clauduntur. & ne de causa quę finalis dicitur: sed de ea quę efficiens appellatur verba fieri ab Aristotele eo loci crederē. subiecit Auerrois. causam illam omnium quę sunt esse dignissimā: omnia em̄ (inquit) entia non acquirunt esse & veritatē nisi ab illa causa. & scribit preterea esse illam tantum ens per se: & verum per se: & omnia quę sunt: cum esse: tum vera esse: per illius esse & veritatem: q̄ si quandoq̄ aut apud Aristotelem: aut apud Auerroem cuiq̄ videretur innui: celum: naturam: intelligentias: agente causa caruisse: retocandum est ad memoriā duplex agēs haberi: nō apud nostros solum: sed apud Auerroem & Auicennā: alterum quod tēpore prius est suo: suo effectū: quale omne quod agit per motum: alterum: quod natura tantum prius est: quale agens a quo non motū sed simplici effluxu & emanatione procedit effectus: qua propter de causa quę per motum agit: intellexisse eos existimandum est. Sed & simplicius enarrator Aristotelis diligentissimus: & qui inter grecos expositores magni cognomen to donatus est apertissime scribit primam essentias siue substantiam maius intellectilem: essentias omnes vel substantias (vtroq̄ enim modo

Remotio ad
reuolucionis

Secūda ratio

Dionysius

Quo deus sit
efficiens omni
um causa

Locus Arist
otelis

Locus Auerro

Remotio tacē
t̄ obiect omis

Auerrois.
Auicenna.

Simplicius

PRIMA LIBRI PARS

Hāmonius

terpant plurimi; tā intellectuales q̄ sensiles cōstituisse; vñ ip̄e ἵπ̄ον ὁρῶν ἢ
πρωτὴν ἢ ὑποτὴν ὄψιν, πάντας τὰς ἑλ. ἔ τὰς τ. ὑποτὴν ὑψιγῆσι ὁ τὰς ὑπο
ὄψιν. Hāmonius quoq; interpres elegans Aristotelis dū quinq; Porphyri
trij voces exponeret: asseruit deum esse omnīū causam efficiētē; & exēplā
rem: cū apud se ideas rerū habere scripsit, quas qui abnegarēt hoc illos argu
mēto cōiicit. Cū creator quicq; creat aut quē creat nouit an minime; si mi
nime vtiq; nō creabit, quis em̄ quippiā factur? ignorat quē debet facere, &
alia pleraq; psequit, sū subdit, si autē nouit qd̄ facit, illico manifestū; quod
in creatore sunt ideę, quę quoniam latine non habentur sibi dicimus gręce,
ὁ γο Δημιουργος ποίωσιν πάντα ἐκεῖ παρὲς υἱὸς τῆ πάντων προαδελφικῆται.
& postea ὡς οὐ Δημιουργος Δημιουργεῖν εἶδω τὰ ὑποτὴν ὑψιγῆσι
ἢ ἢκ εἶδω ὡς ἄλλοι εἶμεν ἢ εἶδω ὡς ἢκ ὡν Δημιουργοῦ ἢεῖ τῆ γο μετῶν ποί
ἢεῖν τῆ ἀγνοεῖ ὁ μελλεῖ ποιεῖν. & demum subdidit, εἰ ὁρῶν ὁ ποιεῖ ὡ
ποῖ ἀλλοῦ ὡς εἶν ἐν τῷ Δημιουργῷ τῆ εἶδω, quibus apparet Hāmonīū
probare deum esse rerum exemplar: hoc veluti intermedio quod omnium
est causa efficiens atq; creator, quē omnium apud se rerum notiones habe
re necesse est, Aristoteles quoq; in libro de mundo ad Alexandrum inter
multa quę opere procedente referēt illud inferuit de deo πάντων αὐτοῦ
αἰτίος ὢν: Ampli? ab ipso Aristotele in duodecimo libro primę philoso
phię decretum est, totam naturam a prima causa pendere, quam sententiā
qui labefactare conarētur autumantes eum intellexisse pendere naturam a
deo: vti a fine: nō vti ab agente causa: longe deuiarent a recta. Namq; om
nia quę causam finis habent; & causam agentem eadem habere manifestū
est: ex secundo libro Aristotelis de physico auditur: & eius libro secundo de
anima & ex Aueroe in libro de substantia orbis. Ille enim affirmat: finem
esse id cuius gratia fit aliquid: ex quo agens causa manifestissime affertur,
hic autem scribit hec verba finis significat agens significatōe necessaria. Ad
de q̄ si pendere quicq; a fine dicimus abutimur modo loquendi: nam ab
agente ad finem potius dicendum esset: q̄ si contenderent ideo deum effe
ctus non cognoscere quorum est causa: quoniam ipsa cognitio perfectioni
repugnat intelligentis: vtpote quia vilis efficeretur. Afferemus ipsi id quis
dem supra esse reiectum: adderemusq; deum esse causam omnīū efficiētē
vti probauimus: finemq; omnium vt etiam ipsi fatent, ex quo deducemus
ip̄os etiam pugnantia controuersaq; discernere, quoniam si ea quę sub deo
sunt habentur vilia: ideoq; ab eo non cognoscantur inquirunt ne vilescat:
conficitur vt magis omnino vilesceret: quoniam vilius est res viles efficere:
& earū rerum finem esse vt ipsi confitentur q̄ vilia cognoscere. Sed & hinc
quoq; subrogaretur si se perfecte cognoscit: se quoq; finem esse cognoscere:
& q̄ est sequens omnia pariter quę ad finem ipsum ordinantur. Alioquin
se finem esse quo pacto comprehenderet: quibus omnibus fit: vt etiam in
uiti quod negarunt admittant: deum rerum omnium quę in ipsum vti si
nem supremum ordinantur cognitionem habere: quod ipsi libenter predi
camus & asserimus: nec propterea ipsum deum vilescere: vel eo q̄ efficiens:
vel eo q̄ finis est: vel eo q̄ intelligens: quoniam omnia modo sibi natureq;
rerum earum congruo & efficit: & in finem direxit: & nouit. Id ipsum pro
bari posset plurib;: sed princeps hac in re propositum nō de cognitiōe dei,
sed de prouidentia differuisse: quam ab Aristotele & Aueroe probatam
ostendimus.

Aristoteles

Remoto ob
fectionis.

Que causam
finis habent
eadem agen
tem habere
causam.

Obiectio.

Solutio et re
dargutio.

Tercia cōtra
aduersarios
ratio.

DE PROVIDENTIA DEI

Alexandri Aphrodisiensis sententias Aristoteli de providentia dei perperam intellexisse: et male eas intelligendi plerisque tribuisse occasionem: sed et veritati et sibi ipsi non consensisse.

Cap. x.

Ed non potuit Alexander Aphrodisiensis: quibus erat oblitus tenentibus: coruscantem ex Aristoteli verbis providentiam prospicere: qua de re cum decernere proposuisset. partim quod Aristoteli. partim sibi ipsi: sed veritati ex integro contradixit. Quod liquebit si eius examinare sententias voluerimus: quas Bessarion Cardinalis Nicenus rettulit eo in opere quod edidit in Platonis defensione: alioquin dei providentiam ad res usque inferiores deductam ab eo: ex Aristoteli dogmate voluit. S. Thomas in commentariis in libro de celo: que autem citata sunt a Bessarione nullo pacto invidiam commoverunt: quibus consutandis insistendum. Neque vero mirandum de dei providentia disserentem Alexandrum aberravisse: quando & in providentia humani generis: de anima qua intelligimus & sapimus sententiam ferens: eam interire cum corpore falsissime tradidit posteritati: ut in ipsis quos meditamur adhuc in Aristoteli. libros de anima commentariis latius explicabit: cum ab hac impietate penitus abhorruisse Aristoteli ostensum sumus: quod & plerique omnes crediderunt eius interpretes: greci et arabes: ut S. Thomas & latinos alios preteream: qui inter philosophi ipsius enarrandos libros id ipsum constantissime testati sunt. Fuit autem Alexander quo vixit tempore & aliquibus post obitum seculis. interpres in Aristotelica familia magni nominis: quo factum ut multis imposuerit: & impiam hanc quam diximus de anima opinionem eius prestigio multi pro Aristoteli opinionem perceperint: & maxime qui sub Antoninis Cesaribus floruerunt in studiis literarum. Sic & de providentia cum pessime Aristoteli sensisse & ad res humanas illam non derivasse: nonnulli contenderint. non in Averroes qui multis seculis posterior: & qui si recte & integre intelligatur providentiam asserit: ut supra satis ostendimus: sed in Alexandrum referri commode potest: quod nullam omnino providentiam rerum que a materia sunt abiuncte credidit esse: quod quod sit falsum quodque ab Aristoteli dissentiat dogmatibus: & proximo & superioribus huius libri capitibus explicatum constat. Mundum quoque pari de libro autumavit Alexander deum esse: sed non hoc illi proprium ea in parte non recte sensit: quando alij ita voluisse Aristoteli. autumaverunt: inter quos Plutarchus dum philosophorum placita recenseret. quo fretus auctore Laurentius Valensis in ipsum Aristoteli. obloquitur in opere: quod de dialectica composuit. nec solum hac de re Laurentius vexat Aristoteli. sed in preceptis dialecticis plurimum & cum eo Porphyrium: sed & Severinum quoque Boetium & alios insigniores carpit: recte autem nec monstratum a me puto in libris institutionis logicę ad S. Thomam filium: sed de alijs ad presens tacendum: sat sit quantum ad propositum attinet: Alexandrum male iudicasse de mundo: quem nulla que que egere providentia putavit: quod ipsi pariter ostendimus: falsum esse: quando & deus mundum condidit: ac ut sit: et ut ei bene sit: providentiam statui oportere ex Aristotelis doctrina deduximus: Sicut et illud quoque probavimus. quod idem impius Alexander pernegavit: aliquam esse mundi causam efficientem: aliam quam providentiam: quam tamen nescio quo pacto vel intuitus videtur concessisse: rebus que generationi et corruptioni sunt obnoxia: nec ob aliud quod ex peninitate ut autem speciem. talis autem muta. profecto et esset et haberetur providentia nihil rebus prospiciens aut consolens: ut fatetur apertissime: sed p

D ij

Bessarion.

S. Thomas

Impia Alex.
dri opinio de
anima.

Impia & falsi
de mundo

Plutarchus.

Laurentius.

Lib.
De logica institutione ad
S. Thomam.

Falsa sit opinio
Alex. de
causa efficiēte.

Varia Alex.
dri opinio.

PRIMA LIBRI PARS

orbium revolutionē ad res sublunares irrequieto motu derivata: quasi vero coepta poenituerit Alexandrum: providentiam: non preter deorum voluntatem fieri dicit: quod aliter supra decreverat: ut palam fieri: ipsamque providentiam quod non per se: consequenter tamen: atque per accidens esse non diffinitur: tam & si alias interrogatus id aperte negaverit: quae omnia Aristoteli repugnare ex hijs quae supra disputata decretaque sunt colligere possumus. unde non satis como de prospicere mihi datur cur Bessarion secundo volumine in Platonis defensionem: haec scripserit ad verbum: quae enim tradidit Alexander: non secus quam si ab Aristotele acciperemus iudicanda sunt: cum nemo omnium sit qui libros. Aristo. vel diligentius indagat: vel exquisitius ac certius exposuerit. Ego certe ut non contendam alios illi prestare expositores: ut quod multi facerent preponentes Themistium: si tamen ille expositor non paraphrastes: preponentes Simplicium: quem tanti etiam fecit Bessarion ut diligentissimum appellavit expositorem: preferentes & Ioannem qui Philoponus nuncupatur: & ex arabum turba feligentes Averroem: & ex latinis omnibus. S. Thomam: quos omnes veriorum interpretum titulo decorarent: ut item de anima taceam ad presens: & sileam de habitu quem ad corpus noluit pertinere: & praeterea qualitates primas: quibus uti proprijs formis ipsum esse dari elementis voluit: ut omittam sensorium tactus quod tribuit carni. In quibus omnibus a boni nominis philosophis publice arguitur & condemnatur. Certe tamen affirmaverim. S. Thomam Alexandro sincerius: plerumque sensa philosophi ipsius Aristotelis declarasse: & quod attinet ad providentiam melius multo & verius verba illius & sensum exposuisse. Affirmaverim & illud Aristotele de ipsa providentia dei cum in uniuersum: tum quod attinet ad homines longe aliter quam putauerit Alexander decreuisse. quae de secundo huius libri capite ad hunc usque ad decimum arbitror abunde monstratum. Sed quod varie de providentia disserat Alexander hinc potest videri: primo enim de ea disputaturus difficile id sibi negotij dixit esse: quod nihil ea de re certi ab Aristotele cognitum haberet: mox tanquam propositi parum memor: de providentia ex Aristotelis sententia decernit: deinde recordatus fortasse propositi: cum diceret ex Aristotelis sententia providentiam nec esse per se: nec per accidens: alium modum providendi expositurum se secundum Aristotelis opinionem pollicitus est: quem praestitisse non constat: quid vero sibi voluerit Alexander quis intelliget: cum interrogatus utrum ex Aristotelis sententia providentia per se esset an per accidens: neutro modo respondit. Si nullo modo dixisset subterfugendi fortasse locus relinqueretur asseueranti: providentiam ab Aristotele negari. Sed cum amentem nescio quam providentiam commetum sit: non videtur quo pacto ex Aristotelis dogmate illa non debeat aut per se aut per accidens iudicari: cum omne quod est: aut id quod per se: aut quod ex accidenti est: referatur. Cum item ad causam aliquam referri providentiam ipse fateatur Alexander: non video quo pacto convenire queat Aristoteli qui omnes causas in secundo physice auscultationis libro partitus est: in eas quae & per se & ex accidenti nuncupantur. Sed dices in hoc Aristoteli contradicit Alexander: non sibi: at sibi ipsi quocumque contradicere deprehendes. si apud ipsam interpretem Bessarionem in ultimo quinq; capitum: ad quae totius summam disputationis redegit: haec verba leges. quintum atque postremum ne hanc quidem providentiam precipue atque per se sed consequenter atque

Bessarionis opinio.

Subo. opi.

Publicatorum res Alexan.

Prestare. S. Tho. Alex. in plerisque Aristot. exponens dicit.

Varie Alex. de providentia loquitur.

Contra Alex.

Quo Alex. sibi aduertit

DE PROVIDENTIA DEI

per accidens fieri: quando operationē deorū ad aliū sensum p̄tinentē hęc cōsequit̄: q̄ nō p̄ter eorū voluntatē: hęc ille: qui & p̄ accidens hīc: & ibi nō per accidēs attulit p̄videri. Nō autē solū vna hac in re cōtradictio id esse p̄ accidēs: q̄ supra negauerat esse p̄ accidens: sed alia: quādo hanc providentiam nō esse p̄ter voluntatē deorum hoc loco scriptū reliquit: supra vero p̄tulerat interpres nō cōstare sibi utrū p̄stiterit Alexander q̄ pollicitus fuerat de nouo quodā p̄videndi modo: inter eū qui est p̄ se: & eum qui p̄ accidens: nisi q̄ hunc ip̄m tetigerat cū quōsp̄iā inquit agēs alterius gratia: sequatur ut alteri prosit: idē ip̄s qui agit sciat ac etiā velit: hęc ad verbū. Si autē scit & vult: hoc q̄ sequitur: nō tam nō p̄ter voluntatē: q̄ secundū voluntatem factū censeri debet: & eius gratia: etiā si aliud quicq̄ p̄ter id curaret quod voluisse quodāmodo p̄ferre videtur addens: conabor ostendere eos qui Platonis disciplinā sequunt̄ sibiq̄ p̄suasum habēt: nihil ab Aristo. de p̄videntia dici: parū explore de hoc philosopho iudicare: nū hęc innuunt verba Aristotelē nō dissentire a Platone in statuēda p̄videntia: quādoquis dē illi secundū p̄ceptoris dogma iudicabāt: qui curare deos humana voluerat: q̄ tamē supra negauerat Alexāder cū deos p̄ter mortaliū salutē exhibere p̄videntiā noluit. At qui nec dogma illud Alexādrī quod a Bessarione p̄missum miror) superioribus consonat: illud inquit: p̄ter fatū multa fieri cōsilio deorū ut scriptū reliquit in eodē libro de fato ad Senerū & Antoninū. Nec illud itē quod in libro solutionū eius habēt citatit Bessarion: q̄ etiā nū cōtradicare superioribus manifestū est: naturā & p̄vidā rationē ijs rebus cōsulere: quę oriunt̄ & occidūt. Ceterū contēplimur q̄ veritati pugnet is: qui & sibi ipsi & Aristoteli pugnasse dephensus est. Alienū censet a diuina natura ut dii curent humana: perinde hoc esset inquit: ac si quis diceret liberos & dominos seritorū suorū gratia esse & suis iccirco officijs sumgi: ut serui incolumes fortunatēq̄ agere vitā possint. Fallit in primis exēplo quod nulla etiā cōnexionē deduci quiret: nā si domini quę seritorū sunt curarent: nō p̄pterea essent p̄ter seruos: sed p̄ter eos fortassis agere dicerent. At quispiā eius defensor: nō inerudite respōdere posset actionē dei suā esse substantiā: ideo id ip̄m esse nō secus accipi debere: ac si agere p̄nunciasset. Sed q̄ parē p̄posito id cōueniret facile iudicari: qui deos nō deum dixisse perpēderint: nam ij quos deos ipsi dicebāt: nos mētes appellamus & q̄ncq̄ more Neotericorū philosophorū intelligentias: nō ea sunt quia deus simplicitate: sed qm̄ apud antiquos peripateticos hac de re his esse posset: hūc tantum insistemus: nō loqui eū de actione illa dei ad ipsum relata deū: sed de eo quod nobis euenit in nobisq̄ manet emolumentū: ob dei p̄videntiā: quę res ad essentiā dei relata: tantū ab ea distat q̄ a re minima sumus creator: q̄ finitū ab infinito: & p̄terea nulla cōsecutiōe pendet a vero: si deus curat humana ut sit aut agat p̄ter illa: nam in deū uti in finē omniū vltimū illa ipsa referuntur: quare p̄prie & exacte p̄ seip̄m nō p̄ter humana aut est aut operat̄. Nec seritorū exemplū & mortalis domini deo quadrat: & si quadrat tibi ipsi qui illud p̄ducis aduersatur: nāq̄ dominus quicūq̄ ille sit: cū in seruos aliquid cōfert beneficij sciens & volens: aut p̄ter eos seruos: aut p̄ter se ipsum operat̄: si primū dixeris: te ipsum redarguis: q̄ reris falsum esse: ut domini gratia seritorū operent̄: si secundū te ipsi redarguim? qui affirmamus seritorū beneficiū in domini si non vtilitatē & cōmodū

D iij

Alia cōtradictio.

Alie cōtradictio.
Liber Alex. de fato.
Liber solutionum.

Alexan. cum vertit. re pugnat.
Rō. Alexan.

Prima r̄sōtio solut. hec.

Prima r̄sōtio tacite obiectio.

Secunda.

Sc̄da solutio rōnis Alexā.

Dissolutio exēpli.

SECUNDA LIBRI PARS

in honorē certe referri. Effugere demū nō potest impietatē Alexāder: quan-
do bonitatē a deo tollit: cuius est propriū cōmunicare se: & genus huma-
nū ad cognitionē et amorē infiniti boni: quod est ipsemet: p̄ beneficia sem-
per attrahere. Vidimus itaq; & Aristoteli et sibi ipsi: et vero cōtrariū & ins-
ensum fuisse Alexandrū: nec animā solum falso mortalē decreuisse: id mas-
gistro perperā imponēs: sed ab eo met providentiā exclusisse. Mirū autem
videt̄ vt in tam magna impietate: nō potuerit affirmare p̄videntiā dei ab
Aristotele negatā eē: sed nihil ea de re certe ab eo fuisse decretū. Ideoq; mas-
gis mirū in tanta illū luce caligasse: nec potuisse iter tot acervos testimonio-
rum quę protulerat de providentia magister eius Aristoteles: vel vnū p̄ se
ferre iudici ne damnaret̄ impietatis. Vt hinc certe fatear me satis nō intellis-
gere quid omnino senserit Io. Picas patrū: cū philosophiā Alexandri const-
stantē & doctā appellauerit: in qua tot mēdacia: tot varietates impietatesq;
deprehēdimus et in rebus tāti discriminis. An de alio ei cognomine philo-
sopho: verba forte facere potuerit: nā & alij fuerūt Alexādrī. de illo vero
loquimur: nō ambigo dū alibi scripsit se Alexandri impia dogmata nō p̄-
bare. An q; fecit de magia naturali mutauit hac in re sententiā: vt in septis-
mo de prenotione rerum libro monstraui. cuius quoq; operis libro quinto
memini me scripsisse Alexandrū ipsū summū esse inter grecos Aristō. in
terpretes: re ad unguem vt dicitur (quo ad pertinet ad hāc materiā) nōdum
examinata: vt cūq; se res habeat in providentia decernēda turpiter Alexan-
drū errauisse monstrauius.

Io. Picas:

Lib. de Re. p̄
notione.

SECUNDA LIBRI PARS.

Quid actū & quid agendū. Itemq; quid prouidētię nomine debe-
at intelligi: accuratius declaratur. Capi. xi.

Secūda lib. po.

Actenus nō eos modo qui bene de diuina prouidētia sens-
sisse crediti sunt: sed & Aristotelem & Auerroem putatis-
se monstrauius: deum rebus humanis providere: & quę
aduersa huic negotio videbantur confutauimus. Nūc ser-
uantes quę suscepti operis initio p̄misimus. quid nomine
prouidētię significetur accuratius & exactius aperiemus.
eāq; nō iam testimonijs philosophorū: sed rationibus asse-
remus: refellentes aduersa et arbitrij libertatem ab omni calumnia vindican-
tes: nec nō quid proprie sit prouidētia diligentius disputabimus. Hinc de fa-
to: necessitate: adrastra fortuna: & ceteris quę philosophorū ingenia excogita-
runt: nō secus ac nos recepimus facturos: differemus. pariterq; de vulgi rō-
dis errore male de prouidētia decernētis: deq; vulgi eruditi delirio ex secūda-
rum causarū nimia p̄pensione cōcepto. Ad hec et opinio necessarij causarū
ordinis confutabitur. Item alia quę non minus huic ipsi aduersa: q̄ ambe
sint prouidētię rebelles eliminabit: et ab vtrac; libertas arbitrij defendetur.
In primis autē quid eius nomine significet explicandū: et q̄q; inter initia li-
bri faciendū hoc fuit vt alibi cōsuenimus: vt ratio quoq; postulare videtur:
et maxime cū de nomine ipso questio possit oriri. occurrendū tamē fuit eo-
rum calumnię qui Aristō. et Auerro. identidē obieiebant: et nō curare deū

DE PROVIDENTIA DEI

humana factabāt: quod ubi falsum ostēdimus: de ipsa cura et prudentia quietius et accuratius agemus: de cuius etiā nomine et essentia tot iā antea dicta sunt: quot regni videbant ad retundendā ignorantia eorū q Aristot. et Auerro. testimonia deprauabant. Igit. prudentie nomine quod nō nisi a porro & video deduxerūt: ipsi intelligimus ante cognitionē quandā adhibita cura: respicit em̄ providētia & intellectū & volūtate: vt Thomas recte scribit: et ipsi quoq; in vsu vitāq; cōmuni id accipiunt: cuius vni puidere: ac si diceremus & illi pspicere & cōsulere: & eius negotia iuuare. Sed em̄ differre a providētie noie. puidētia videt. eo q; puidētia: ei q; puidet vllā necessario curā nō impit. possum? em̄ puidere q; nō iuuenus: nō possum? sine cura puidere. Greci vero p eo q; nos prudentia dicimus. προνοία proferūt et προνοεῖαν. illa si vis vocabuli spectetur p̄intelligentiā & ante notionē dat intelligi ex προ. quod apud nos p̄e significat. vnde προνοεῖαν p̄notio siue p̄cognitio: milleq; hmōi ex προ cōposita noia & νοεῖω itelligo: vsus tñ obtinuit vt προνοεῖω puidētie respōdeat: hic & προνοεῖω provideo et προνοητής p̄uvisor. q̄q; obseruauī apud celebratos authores προνοία p̄ p̄uidētia nō p̄uidētia: hoc est nō pro cura sed p̄notione desumpti: idē q; apud Hippocratē cū in prognosticorū libro scribit τοῦ τοῦ Δοκνητοῦ οὐριον εἶναι προνοίαν ἐπιτηδονεῖν. nam p̄notionē ibi nō curam significauit: quod eius expositor Galenus latius explicuit: docēs nō cōmuni graecorum cōsuetudine Hippocratē vsū esse in eo noie. p̄mendo: quo ipsi significare videlicet cōsueuerint curā & diligentia quas ipse τὴν προνοίαν καὶ τὴν ἐπιτηδονεῖαν vocat. Idē Euripidis testimonio cōfirmat: subdēs verbum ἴπμ προνοεῖσθαι multifaria capi solere cōuenireq; & ijs qui aut curāt qd; p̄ia: aut p̄parāt: sed & ei quoq; decātato p̄blemati puidētia mūdū gubernari. Adicitq; nō ita desumptū ab Hippocrate ἀλλὰ ἐναντίον προνοεῖω sed vtiq; loco p̄notionis: quin & προνοία quoq; ip̄am p̄cognitiōis vice desumptā: nō in vnā significatiōe a plerisq; capi cōsuele: rēq; eo demum ducit vt ad tria τῶν προνοεῖω id est p̄notio p̄ineat. quod postmodū sentētie coaptauit Hippocratis. Sed qm̄ nouē ip̄e libros cōposui de rerū p̄notione a recensendis eius nois significatibus sup̄sedendū videt. sat sit ostēdisse hoc loco προνοεῖαν nō pro cura semp & p̄uidētia summi προνοηταῖα vero capit interdū pro prudētia. vnde προνοητής et p̄uidēs et prudēs. q̄q; προνοεῖω id qd; p̄uideo significat: & ad hāc fortasse. puidētie et prudētie cōsensum: respexit Cicero in primo de legibus lib. scribens: ex p̄uidēdo prudentia esse nūcupatā. sane προνοεῖω prudēs quoq; dici solet vsu cōmuni. Vñ Aristot. in quinto moralitū ad Eudemū προνοία dixit appellari bestiarum nōnulla: quę circa propria eorū vitā haberent ἀναμιν προνοητικῆν. id est p̄uidētē potestate: ipsi vero p̄uidētie noie p̄ter curam procuratiōnēq; ipsam etiā gubernatiōē solemus accipere.

In deo p̄uidētia esse idēq; rationibus asseritur. Cap. xij.

Uidimus quid noie p̄uidētie significet. nūc an ea in deo sit asseritur: asseret q; palā: qd; negotiū nllā iā auctoritate philosophorū nllis nostrorū testimonijs sed rōnib; ageat. Dixim; supra deū intelligere: qd; nlls arbitror negant vnq; q; eū esse cōfiteret. videmusq; nullā fuisse cōtrouersia vtrū se: sed vtrū nostra: & quę dicant extrinse

S. Thomas.

Quid puidētia dicitur a p̄uidētia.

Hippocrates

Galenus.

Euripides.

Aurb. Nouē lib. de p̄notiōe rerū

Locus Cicero.

Locus Aristot. ad Eudemū

SECUNDA LIBRI PARS

quod deus officia
distincte intel-
ligat quom-
nia causa est
omnium.

Aristoteles
V. c. 11.

quod deus intel-
ligat omnia quo-
nia finis est
& exemplar.

eas intelligeret. Sed modus tamen quo deus intelligit longe eminentior eo est: quo angeli quo nos intelligimus: de qua quidem re quod non nihil actum est supra. agendum tamen ad presens exactius aliquanto: quoniam inde se se factius exeret ratio ordinis rerum in finem: que dicitur providentia ut palam fiet: itaque hunc in modum exordiemur. Omnis actus intelligendi in eo ipso qui intelligit manet: quicquid autem est in deo deus est: nam cum deo dicimus: rem maximam & optimam: eternamque exprimimus: quod nil auctioris minutioremque pati possit: nec villo queat extrinsecus profici. quod utique fieret si aut intellectio: aut sapientia: aut bonitas: & eiusmodi reliqua advenirent ei: nec idem essent quod deus ipse: quare optimo nexu deducit. id quod dicimus intelligere dei: ipsum esse deum: nec idem solum quod appellamus intelligere: sed quicquid aliud est in eo: quo fit ut nihil ob aliud quam per se ipsum & suam essentiam intelligat: quam primo et per se cognoscit. Idem ipse cum alijs ut sint causa putetur esse per suam essentiam idque iure & merito fit: ut ab eo quoque illa ipsa cognoscant: si quidem & in causis inferioribus suos quodammodo effectus profuisse contemplamur. quanto magis in prima omnium causa: intellectuali modo profuerint univiersa: que & ideo quoque profici cognita fuerint: quod se omnium esse causam perfectissime cognovit: causam inquam perfectissimam omnium: & id omne perfectionis quod in alijs causis effectibusque depræhēdit: in se ipsa claudens eminentissime: quo consistit ut si qua est causa que agens intellectu potest corporeis actionibus: & rerum agendarum cognitionem habeat: multo magis id conveniat deo: & corporum omnium & mentium auctori. qui & omnia etiam simul intelligat: nam & ipsi plura simul intelligeremus si ea possent una specie menti presentari. consequitur itaque ut distincte illa cognoscat quoniam & propriam rerum cognitionem habeat: & ipsius quoque rerum distinctionis causa primaria est. exprimitur nos quod cecutiētes oculis mentis: uno cognito plura posse cognosci. Si enim senarium numerum: verbi causa: quod sua unitate constituit: non enim is est bis sex: sed semel sex (ut inquit Aristoteles comprehendat quis: distincte videtur) & duos ternarios & sex. *μὲν ἄλλοι*. quas Victorius vertit singulares: cognosceret & ita quod plures disciplinarum conclusiones in eorum principio speculari. & quod plures lineas in cetero: & ad ipsum earum habitudines perfecte cognosceret: in uno plura distincte perciperet. ita & si etiam humana isthec cognitio deo collata longissime posthaberet: cui nullus intellectus nulla potest extrahi causa: sicuti nec vllus finis iure conferri. Ipse enim & finis & bonum quod appetit omnia & rerum omnium exemplar. si quidem propter finem agunt univiersa: non Aristoteles modo sed ratione monstraret: nam omnino quod agit vel intellectu agit vel natura. quod intellectu agit in eo illud primo concipit: quod mox actione consequitur: & priusquam foris promat effectus: eius in intellectu tota similitudo profuerit: qua consistit ad agendum. In eo vero quod agit secundum naturam: naturalis pariter effectus similitudo prius extitit: qua effectus in e vi & potestate actionis foris depromat: liquidum hoc in igne qui generat ignem. In plantis quarum quoque simile producit: oleam olea: ficus ficum: abies abietem. finem vero non quomocumque sed decretum statutumque: & selectum: curat adipisci is: que dicimus agere ex intellectu: quod quidem ex se se manifestum est. Sed & is pariter qui agit secundum naturam id ipsum curat: quoniam spectamus ab eo sui generis & speciei particularia individua non aliena atque remota perferri solere. & si quid in huiusmodi rebus vel propter intellectum vel preter naturam acciderit: id totum peccatum & monstrum consuevit appellari: quoniam a fine decidit que curabat intellectus: curabat natura: que ab illo

DE PROVIDENTIA DEI

gubernatur. præstitui quippe finem oportet: in quem tam hæc quæ ille feratur alioqui non magis hac quæ illac pergerent: nullacque regula sed temere & incōsulto profus agitarentur. Quo fit ut fateri oporteat nature opera cum ab exemplari quodam educantur: & in fines nō promiscuos & varios: sed certos & statos perficiantur: nō calum: nō temere: dirigi & gubernari: alioqui nō semp̄ aut frequētissime: quod fieri cernimus: sed vel nunquam vel rarissime illos cōsequerent̄. Verū cū præstiture sibi fines nequeant ea quæ sunt intellectus ex præiis qualia elementa: plante: & huiusmodi cetera: præstitui illis eos ipsos oportet fines ab aliquo: cui adsit cognitio & intellectus: vñ illud vulgatum omne opus nature esse opus intelligenti: id vero quod intelligit cum & ipsum propter finem agat ut ante iam dictum est: sitque deus supremus omnium finis quæ appetunt omnia: in eū dirigit̄: nec secus inde mētēs omnes reguntur a materia se iuncte: ac ab ipsis mētibus reguntur inanima: imo & omnia simul tam animis prædita: quæ illis indiga reguntur ab eo: qui ut totius nature cōditor & institutor ita rector est & gubernator. Atque hinc providentia se clarissime in animis nō amentium insinuat. & sane qui fieri potest ut quæ ad finem quempiam ordinant̄: ei ad quæ potissimum pertinet ille finis: nō subiacent: dat hoc ipsum exemplis multifaria intueri in artibus: ad quas finis consideratio pertinet. eas enim videmus ipsas quæ ad finem ordinantur præcipere: & quid agendum sit: certis regulis præstiture: ne ab amulsi devient: ne flectantur ab orbita. Sic civilis gubernatio: cui bonum totius rei publicæ pro fine statuitur: quod pace vel acquiritur vel servat̄: militari præcipit arti: cui & bellum conficiendum: & paranda victoria propter pacem. Sic equestri negotio eadem ratione militaris præscribit industria quid agendum. Sic & in navali prælio ut præfati victoria pareatur: quo pacto flectenda gubernacula: quo remi agitantur: quo multiflexiles in hostile classem vinci & harpagones iacendi: sunt regulæ a duce & Architecto date. Nec secus in alijs facturi omnibus spectare datur: ut hinc appareat univēsa quæ ad bonitatem dei uti ad finem supremum ordinantur. ei ipsi subiacere: & ab eo regulas actionum suscipere: ut in ipsum a quo defluxere referantur: quod quid aliud quàm providentia. Et præterea satis perspicue cernitur eos omnes qui propter finem moluntur quædam illis ipsis uti ad finem ipsum adipiscendum: quanto igitur magis deus cuius omnia quæ cernimus & præter hæc substantias inuifiles: quæ & ei ministrant. & ad volentes orbem famulatur condidit: & ad se fecit: ad semet finem supremum sapientissimis providentiæ decretis & ordinabit & diriget. Idque eo lucebit exquisitius: si consideraverimus quod primo movet secundis motoribus efficacius esse: quando hij ipsi cessante illo profus non moverent: nō moverent inquam ad finem quo duci omnia monstravimus. In quæ certe finem cum vergat univēsa sitque in rebus ipsis tam mira diversitas: in unum dubio paulum non redigeretur ordinem. nisi vnus esset totius ordinis optimus gubernator: quo aliorum alia susciperet actiones: quo alijs alia cōsulerent: quo pugnantium iniretur pax: quo diuulsorum coitio: quo demum ex tam difformi varietate vniformis concordia gigneret: & vnica totius machine discurreret harmonia: motusque globorum celestium vagi in unum referentur stata soliditate moveantur adeo. ut quietem videant imitari. & sane nullo pacto in materie necessitate inferiorum ipsi motus orbium referri possunt. si quidem omnes eiusdem sunt nature. discrepantque nihilominus inter se. tamque diversis reuolutioibus rotantur in Gyru. & modo

Ex his que p
posita aut af
feri providen
tiam.

Primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Objectionis
tagis solutio

SECUNDA LIBRI PARS

procedunt: modo retrogradantur: modo ut dicitur: iungantur: & fere cō-
 currūt: ut nisi aliquo vno regatur: choreę pereat necesse sit ordo sydereę: &
 qui ab illis pendent motus rerum sublunarium tam altetur. Idę eo liqui
 diū constare videtur: quod quę superiora sunt: & diuiniora iudicantur: or-
 dinē seruare magis appareat. In eis em̄ minus tumultus q̄ in terrenis: quos
 ram quā loq̄ monstra visuntur: dixi minus tumultus: quę admodū & mi-
 nus inesse frigoris nouimus in eis quę magis sunt p̄p̄ia iura calori: nā q̄ q̄
 aliud magis alio calet: ab vno tamē igne vel caloris fonte: tam is qui in hoc
 q̄ qui in illo calor deriuat. dixi monstra. quoniā influxu materiei quę dilī
 milior est nature diuine q̄ illa celestia: id ipsū frequētius occurrit. Nec
 est p̄ter p̄uidentia qua cōsultur toti machine: ut quę etiā quibusdā vide-
 antur nō speciosa: nō vtilia: sed aduersa: iuuēt tamen quoquomodo & ad
 pulchritudinē faciunt vniuersi. hinc corruptio: defectus: quę de seccidis caus-
 sis vident emergere. neq̄ em̄ huiusmodi cause excludant ab ordine: & quę
 nocere dicunt: quibusdā alijs & eis se etiā se penumero cōferūt. omnibus au-
 tem in vniuersum consulunt: qm̄ & aliarū viriū quę alioquin torpescerent
 exercitiū habent. Sed & si qua vident deficere nec statum ordinē sequi: alia
 parte eundē ip̄m sequi deprehendemus: quoniam multa quę futura speras-
 bantur contingunt nobis: & ex accidenti p̄ter intentionē eueniant: & ras-
 ro: quę dicunt euenisse fortuna. Sed & alia casu contingunt temere alia &
 ut ille inquit temeritate spontina. Ex hoc autem p̄uidentiam iure causari
 neque int vel impij: vel hebetes: vel vtriq̄. Sed maior pijs occasio p̄betur
 laudandi opificem: qui voluerit in rebus ipsis omnes gradus bonitatis im-
 pleri: cū alia p̄ se: alia ex accidēt: alia necessario: alia vt inquit iuniores cō-
 tingenter eueniant: & sint naturales cause: sint voluntarie: sint fortuite: quę
 suos quęq̄ pariant effectus: alię semper: alię frequenter: alię raro: hec ab illis
 illa ab alijs: p̄cellant: & demū alijs alia sint meliora: alia perfectiora: quę
 quibus eminent deo similia magis eradunt. Nec ab illis quoq̄ ipsis qui in
 totius vniuersi ordine eum nō possidēt locū quē capiūt: accusandę sunt le-
 gēs p̄uidentię: omnes em̄ in sublime tolli nequeūt: omnes reges esse nō pos-
 sunt: sicuti nec omnia membra eundē locū obtinent: eodēq̄ munere in ip̄a
 corporis vniuersitate defunguntur. Nec vas testaceum figuli artem culpate
 merito potest: q̄ se vno magis q̄ alio mō: quadratis ansis potius. q̄ oblon-
 gis effinxerit. Spectatur p̄terea decor multitudinis ob inequalitatem & di-
 stinctionē numerosissimā. Spectatur & rerum natura cōmoditas cui conce-
 ditur vt agat proprios motus. nec vlla necessitate cogatur: quo fit vt alia cō-
 rumpantur generentur alia: ob innatam rebus pugnam atq̄ concordia: cō-
 trariarū & similiarū qualitatū: q̄ si verbi causa vis adurendi se iungeres
 tur ab igne: quo plurima afficiuntur & pereant. tolleretur & ignis genera-
 tio: & eius cōseruatio naturalis. Sed & aliorū quoq̄ generatio quę de cor-
 ruptione suboritur quo pacto persisteret si nihil omnino corrumperetur: et
 si malignitas impiorū ex integro deleteretur (vt de ijs quę intellectu agunt
 & voluntate dicamus) nonne tolleretur patientia iustorum: tolleretur
 & celeste p̄mium: quod illi iure meritoq̄ respondet: & quis rog-
 vindicanti iusticie locus esset: si delicta non essent: quę igitur mala cui
 quam videntur: si ad totius vniuersi referantur ordinem: secus ac im-
 pijs faciunt iudicanda sunt: & multo magis si ad ipsam totius ordinis

Alia tace
 obiectionis so-
 lutio.

Alia tace
 solutio ratio
 cōtra aduer-
 sarios.

Alia obiectio
 nis solutio.

Ex ea item so-
 lutione ratio
 cōtra hostes
 ducitur.

Cōfirmatur
 ratio.

DE PROVIDENTIA DEI

gubernatorē mentis oculos eleuemus: qui mali quicquid nō pmitteret fieri: nō
 maiora inde bona sapientissimus pariter & optimus & potentissimus elis-
 ceret. Cessent igitur impij ideo causari prouidentiam q̄ de libera voluntate
 te multa mala procedāt: quoniam ex ijsdem malis deus elicit meliora. Nec
 nature humane damnent imbecillitatem: quoniam ratio quibuscumq; alioz
 rum animantiū cō. nodis prestat non solum ipsa per se se: sed q̄ omnū fere
 simul p̄rogatitas accersere potest: & intelligētię luminis beneficio: & vario
 multiformiq; manū ministerio. Hic quoq; qui mali noticiā accusant ad-
 uertere debent: cognitionē hominis ex boni pariterq; mali cognitione perfe-
 ctiorē euadere: addo & ardentiorē amorē: & perfectius boni ex metu mali
 desiderium exsurgere: perfectius quoq; vniuersum cōstitui: ex varietate ef-
 fectuum: varietate causarum: que vt deficiunt nō omnia pducūt necessariō
 sed impediunt quandoq; vt effectus qui contingentes appellantur eueniāt
 a deo ad vniuersi decore cōstituti: vt id quod dicimus ens inter necessariū
 & cōtingens diuidat: hoc autē p̄xime causę tribuitur: que suos eodē modo
 nō pmit semp effectus: p̄pedita videlicet vel extraneo agente: vel intranea
 debilitate: vel indispositiōe materię patientis: que cum accidit nō id p̄prie
 nature dandū que ad vnū decreta est semp eodēq; modo p̄mendum: sed in
 virtutem in pulchritudinem referendum vniuersi: vt aliquando id nō cō-
 sequatur secunda causa: quod alioquin cessante impedimento consequerēt:
 sic & eueniunt aliqua raro: nō sperata: non formidata: sed ex accidenti vt su-
 pra dicebamus: que prouidentię eo magis subiacent q̄ ea que ab vna caus-
 sa sperabatur ab alia prodeunt insperato. Et hinc elucet si in causam vnā
 omnia vt constat referri debent: ab illa & suprema quecūq; sunt tam certa
 q̄ varia pendere oportere. Nostri vero libertas arbitrij non modo accusari
 nō potest: sed nō laudari iure nō potest. Si quidē magna rationalis nature
 perfectione nō ad vnū limitē adstringitur: sed in opposita & aduersa mis-
 grare potest: & modo hūc: modo illum effectū p̄mere: modo agere: modo
 cessare: vt nihil necessario: sed magna libertate moliat: quod omnes experis-
 mur. Sub prouidentia vere & huic ipsi libertati bene agē: nam ea consers-
 rantur causę p̄sertim nobiliores nō euentuntur: quod maxime voluntati
 accideret si cogerēt: que libera est: & id circo deo longe similior: qui libere
 cōdidit: libere cōseruat: vniuersa. tolleret quoq; volūtate coacta & laus vir-
 tutis humane et premia ijs cōstituta. qui cū male agere possint bene agere
 maluerūt. Quibus omnibus facile colligimus: nec ea que voluntatis liberta-
 te: nec que fortuna: casu: temere: nec que necessitate nature dicunt p̄dire: p̄-
 uidentia effugere: et vt semel absoluā. Omnes effectus qui vel videntur vl-
 cemuntur in vniuerso: cum causis a quibus eueniūt: vel proximis vel remo-
 tis: seu corporeis: seu spiritalibus: angelicis ve: substare decernimus p̄viden-
 tię dei: qui sicuti vnū quoq; particulare cognoscit: ita vniuscuiusq; parti-
 cularis ordinē nouit et instituit. Et q̄q; vnico necessario sempiternoq; actu
 qui est ipsemet deus: omnia nouit: nō tamē omnia pariter eandē naturam
 voluit possidere: atq; eodē modo effectus de suis causis p̄dire: sed semp: fre-
 quēter: raro: nec omnia quoq; pari pacto administrari. Illud autē noscēdum
 q̄ et si sub eo diuersi et innumeri ponerentur executores: verius q̄ promissos
 res: ab vno tamen omnes non solum eo q̄ essent: sed eo q̄ prouiderēt neces-
 sario dependerēt. qui nec de singularibus vel noticiam vel curā habere pos-

Remouetur
 alia obiecta

Item alia.

Ex ea remo-
 tu eratio duc-
 tur.

Remouet vi-
 tu. a obiecto

Elicet q̄ ip̄a
 remotio rō.

Cōclusio rō
 firmata.

SECUNDA LIBRI PARS

sent: nisi ab eo qui illā in se possideret: ipsa traderet: et quod id summe perfectio-
nis: nō magna solū & summa: sed parua & ima curare: idque simul & unico
actu. Vnde videmus in terrenis principibus: eos excellere magis quā plura co-
gnoscūt & curāt. Quod oēs plura ignorāt quā sciūt: ex nature imbecillitate: ex
occupatiōe rerū maximarū: que mētis acie obtundūt: ex tēporis labili flu-
xu & rapacitate: que deo nō insunt supra quā dici aut excogitari possit emi-
nentissimo. cuius tāta bonitas vt spiritalibus substantijs secundisque causis ordi-
nē suę prouidentie cōcedat exequendū: quod eius virtus oīa penetrat: & tā caus-
sas quā effectus moderat: & oīa denique minima prospicit agit & curat. Que ipsi
us quoque & clemētia & iusticia ijs qui excordes amētesque nō sunt apertis-
sime patefaciūt: vt hinc etiā afflati radijs christiane gratie: fortioribus argu-
mētis asseruerint prouidentia: nec dijs eā: gentiū tradiderint: nec cecutiētes.
noxia quepiā admiserint: aut salubria multa preterierint.

Quid proprie sit dei prouidentia.

Cap. xiiij.

Proximus de nomine prouidentie: eaque in deo esse rationibus asse-
ruimus. nunc quid ipsa sit apertius declarandum: quoniam phi-
losophorum dogmatibus quatuorplex ea sit: & ubi proprie lo-
canda: non conuenit: nec omnes theologi cōsensere: quo modo
sit definienda describenda ut: quare de eis primo referendum.
mox quid ipsi putemus asserendum: prudentie partem esse pro-
uidentiam vetus est Ciceronis sententia: que a theologis circūferri solet atque
probari. & a Thoma precipue in prima parte summe theologie: cum deo
asserit prouidentiam conuenire. Verum qua prudentia ipsa quicquid cōsul-
tat: & de ambiguis deliberat: eam minime deo tribui merito voluit: qua
vero alia in finem ordinat prudentia: quod eius esse virtutis munus. Aristot-
eles voluit in sexto moralium ad Nicomachum: eatenus pertinere ad deū
& prudentiam & prouidentiam assererat: cui consonare & illud videtur
quod nup̄ attulimus ex ijs que ad Eudemum scripsit: ea videlicet bruta di-
ci prudentia pollere: que proprie eorum vitę prouiderent. Atqui Crisippus
προνοια dixit esse que pro το χρησιμον οικονομει & κατα, id est prouiden-
tiam esse que ad id quod est vtile vnumquodque disponit. Zeno mundi na-
turam: artificem: consultricem: & prouidam utilitatem & opportunitatū
omnium existimauit: eamque ipsam & mundi mentem & prouidentiam:
ex eius philosophi sententia Balbus apud Ciceronem censuit. Bessarion ar-
bitratur bifariam Platonem de illa decreuisse: quem putat perspexisse ipm
rerum ordinem & dispositionem & principem omnium causam: accepisseque
id totum loco prouidentie: & item actus officiorum & executionē que a caus-
sis secundis medijs & singularibus effluunt considerasse. ac id ipsum quos-
que prouidentiam appellasse: quo pacto & fortunam: & casum nō subdixe-
rit prouidentie. Voluerunt autem nonnulli a Platone summi prouidentia
hoc pacto: vt primo sumum deum spiritali corporeęque nature prouidere
censuerit: & superiores causas ab eo regi & gubernari: secundo putauerit ce-
lestes deos plantis et animalibus eorumque gubernationi successiuę prospici-
cere: quorum etiam causam in coelū rettulit Aristoteles. Tertio curari a de-
monibus humana. a prima tamē prouidentia eas que secundo et tercio lo-
co statę sunt derivasse: nec quātum ad hoc attinet errasse omnem prou-
identiam vni acceptam dei prouidentie referendo. si vero ex inferioribus illis

Cicero.
Thomas.

Aristoteles.

Chrysippus
Zeno.

Bessarion.

Arij.

DE PROVIDENTIA DEI

causis quibus curari alia voluit: quicquid etiam rerum particularium & minime
 maxe putaverit summe dei providentie detractum esse: longe desipuisse. qua
 re merito illum Thomas argueret in tercio contra gentes: qui etiam illum ita ut
 retulimus sensisse putavit: quod & ante fecerat Emisenus Gregorius. Sed
 ante illum Apuleius de dogmate Platonis differens: affirmat providentiam se
 cundum esse divinam esse sententiam: conservatricem prosperitatis eius cuius causa
 tale suscipit officium. Mihi vero videtur non esse facile invenire, quid hac de re
 Plato senserit: nam & si extra omnem controversiam statuit aperitissime providentiam:
 quoniam tamen de ea multifariam locutus est: & eius quoque interpre-
 tes varie differerant: ideo quo illa loco statui debeat quod proprie sit: a pau-
 cis ut arbitror liquido cognoscitur. Voluit enim vel omnes vel plurimi plato-
 nicorum providentiam in rebus a materia seivinctis esse cui sublit fatum in sens-
 sibilibus: sed alij inter intellectualia & intellectualia, que res apud Platonem in
 philebo confundunt differentiam ponunt. Alij in anima mundi collocant.
 Ad hec qui secundum Platonem in idearum ordine collocari providentiam pu-
 tant: ut omnes qui recte eius sensa percipiunt. quo tamen loco ipse collocen-
 tur ideo non conveniant. Nam Plotinus Porphyrius quoque: & Avicenna:
 nonnullique arabes autamarunt mentem unam ab eterno creatam a deo: a quo sine
 intermedio nullas unquam alius effectus prodierit: sed illa & mundi animam
 quam in rationalium non intellectualium creatorum numero primam statuerunt:
 et cetera prodixerit. In ea ipsa mente multi amentes facti: existimantur illam
 esse eandem cum filio dei: quoniam ab antiquis & eo nomine: & sapientie: &
 primi entis: & prime vite: & primi intelligibilis: & divine rationis: & verbi: no-
 me sortita. At is quem dicimus dei filium deus est: & eiusdem cum patre subs-
 tantie nec creatus: sed creator omnium: fuitque fortasse opinio illa Plotini ma-
 le percepta que Arrium & consecutaneos precipitant. Sed de his alias fortas-
 se. Proclus. hermius alij: idonysio & nostris theologis hac in re propiniores: mul-
 tas mentes a deo productas volunt nullo intermedio: quin & Proclus huius-
 manam etiam animam a deo creatam affirmavit. In prima itaque mente quam
 solam productam a deo commentum sunt: productas ideas Plotinus & alij vo-
 luere. Proclus. Syriacus. Amelius: alij: qui multos ordines mentium inter-
 dem & ideas ponunt: quarum plenitudinem: alludens platonis tunc verbis
 Proclus. per se animal nuncupavit: quod & patris. Io. Picus diligenter ob-
 servavit: utriusque tamen & qui in prima mente creati: & qui in ea que multis
 ab ea gradibus distat: siue mente siue anima: reponunt ideas: & quod est se-
 quens providentiam: eo quod hec omnia derivant a deo: inde quoque derivare. pro-
 videntiam ipsam aperte videntur. quam in deo esse volunt. si dicere latine li-
 ceret causaliter. Ita enim ideas ibi collocant: sicut in mente seperata formalis-
 ter: in anima vero rationali ubi non iam ideas sed rationes appellat: esse par-
 ticipatam eas habere contendunt: Ita enim loqui posse adversus philosophos
 stros impetramus. Daretur autem multis occasio delirandi. qui & hinc
 non considerarent: a deo rerum omnium pendere naturam: & inde perciperent
 multos inter quos Plotinus de providentia ita se proponere disputaturos:
 ac de mundi ipsius productione non libera sed naturali: & ordine inde pen-
 denti. Parique pacto desperent qui una ex parte non adverterent Platonem cla-
 rissime dei providentiam: & paratas poenas improbis: probis premia des-
 cetera predicasse: ex altera vero perpenderent illum statum rerum ordinis mentios

E

S. Thomas.
Gregorius
Emisenus.
Apuleius.

Aurb. opinio

Varia Plato-
nicorum pacta.

Plotinus.
Porphyrius
Avicenna.

Quorundam
et. or.

Confutatio.

Proclus
Hermias.
Dionysius.
Theologi.

Plotinus.
Proclus.
Syriacus.
Amelius.
Io. Picus.

SECUNDA LIBRI PARS

nem fecisset: & fatum: adrastiam: necessitatem aduocauisset: quibus preberi
 posset incitamentum putandi omnia fieri necessario: quam opinionem ipse
 exclusit: & post eum Aristoteles cum in secundo perihermenias: tum in sexto
 prime philosophie falsam demonstrauit. Quare cum providentia in ipso
 idearum ordine consistat platoniorum dogmate: tenet ut loci earum in
 certitudine: & necessarie cuiusdam productionis & ordinis mentio: si non
 incertitudo: difficultas tamen quedam circa ipsam providentiam inde sub
 oriatur. Sed hec de Platone satis. Hammonius autem Aristotelis expositor
 & qui etiam Platonem veneratur ideas apud deum collocat & providentis
 am constituit omnium: cum ex eius verbis que supra nono capite narraui
 mus constat deum omnia quecumque facit prius cognoscere: & preterea que
 ibi duximus in medium, obiter quoque declarat quo pacto intelligat ideas
 rebus preexistere: subiecit enim *εἰ 9 το εἶδος ἐν τῷ ἀνεκτίστον ὡς ἐν τῷ
 ἀκτίστῳ λίθῳ τυποῦσθαι λέγεται ἕκαστο το εἶδος προ τῶν πολλῶν εἰδωκόσιον τῆς
 ὑλῆς*: est inquit autem species vel idea in creatore ut in anulo forma: & dici
 tur hec species esse ante omnia & a materia seiuncta. Subnectitque specie hos
 minis in singulis esse hominibus: quemadmodum que in ceris impressa for
 me: quod si quis diceret creatorem illum quem appellat: deum non esse: sed eam
 mentem cui & Platonici & Auicenna tribuerunt officium creandi. Respon
 demus Hammonium paulo ante dei mentionem fecisse: tum addimus Auicennam
 & Platonicos menti illi quam creatricem dattricem formarum non
 capere: accepta omnia non retulisse: sed inferiora dumtaxat: hunc autem
 quem citat Hammonius creatorem: omnia creare confirmat. Simplicius
 quoque primam substantiam omnes tam sensibiles quam intellectuales substantias
 constituisse ut nono etiam capite retulimus asseruit. Sed utcumque de ideis
 Platonici peripatetici differant. Certe nostri theologi: quibus de ideis discipulat
 multifariam: & an una an plures sint disquirant: diuino ne an humano in
 tellectu secernantur: & utrum sub certo numero an infinite censi queant.
 item an rerum ipsarum rationes & dici & haberi debeant: an magis nihil aliud
 ad sint ideę que ipse res a deo cognite: ut ob tantam dissensionem forsitan Scotus
 in tractatu de primo principio noluerit circa grecum hoc platoniceque
 vocabulum immorari: in ipso tamen deo summo ideas sine controversia
 statunt vniuersi. in ipsoque deo & providentiam collocant: quod & ipse fe
 ci in hymno ad trinitatem canens.

Qui quid enim per te confurgit notimus in te:
 Duxisse eternam rex clementissime vitam:
 Nec quicquam posset vite continere metam.
 Ni prius idea viuens transmittier alma,
 Iussisset: veluti nuncque vas fictile formam
 Possedisse potest: sigulis ni mente reuoluens,
 Prompsit externo visu quod possidet intus.

Sed & dei providentiam voluntatis etiam nomine declaratam intenuimus
 uti enim Severinus voluit providentiam esse diuinam rationem: & diuinam
 rationem Augustinus nuncupauit ideam: sic & voluntatem dei qua omnia
 ducantur in id quod illis conuenit: diuinam providentiam Gregorius emise
 nus appellauit: intellectui voluntatem adiciens: & Severinus Boetius pro
 uidentiam definiuit esse diuinam rationem in summo omnium principe co

Adus opin
 ionis aurba
 150:

Hammonius.

Remotio ob
 reationis.

Theologos
 edustianos
 los: p' h' i' s' s' e
 Platonios i
 r' a' z' p' o' s' i' t' i' o
 ne.

Scotus.

Severinus

Augustinus

Grego. emise
 nus.

DE PROVIDENTIA DEI

stituta que cuncta disponat: post eos autē p̄batissimo vir iudicio Thomas a quinque: providentiā sanxit, p̄prie ad intellectū p̄tinere: p̄supposita voluntate: docuitq; in rebus creatis duo esse cōsideranda: earū speciē absolutā: earūq; ordinē in finē: & utriusq; formā in deo p̄cessisse voluit: & rei quidē exemplaris formā secundū speciē suā ideā esse: rei vero formā qua in finē ordinata est: esse providentiā: et p̄pterea decrevit rationē ordinis rerū in finē providentiā in deo nominari. Sed hoc loco ut alijs plurimq; passus est a Petro Aureolo casumnia: eo q; rationē ordinis rerū in finē id esse qd' in rebus p̄videt deus a parte cōtenderit: providentiā vero nō id esse qd' providet: sed actū p̄vidētis, quare cōfici ut ratio ordinis rerū in finē providentiā nequeat appellari, p̄pterea reatq; providentiā verius appellari debere actū p̄vidētis: q̄ id q; eo actu mēte concipit: quare intelligentiā ipsam providentię noīe donandā nō rationē ipsam que dici iure debet, p̄visa. Sed Thomę sectatores resistunt: qui duplicē esse rationē ordinis rerū in finē asseverāt: aliāq; i intellectu p̄ducētis: aliā in ipsis rebus collocant: sed prima dūtaxat rationē p̄vidētis: quā voluit Capreolus ipsam esse divinā essentiā que sit ratio rei omnis que a deo intelligitur. Itēq; providentiā q̄ p̄ actū ipso p̄videndi queat accipi: rectius tamē & exactius summi, p̄ forma que sit p̄ducta illo actu: cui nec id nominis fuisset nisi terminaret ad eiusmodi formā: que p̄prie atq; p̄ se dicat providentiā. Si quis vero a me quereret unde nam: et quo p̄ficiat providentiā: hoc est de agente eius causa & sine interrogaret, dicere possem a Thoma in ipsa definitione descriptio: ut satisfactū: nō tam causis intraneis ut sepe nūero sit: cū forma tantū: & materia: aut que loco materię & formę sunt explicant: q̄ ipsę que extrinsecus habent: hoc est agēti & fini, eo em̄ q; dixit rationē Thomas agentē causam subsignavit: qua p̄pter & primo citata est a Severino divina ratio que disponit. In eo vero qd' appellavit ordinē vicaria quadā nomē clatura formā dedit intelligi. Ipse autē res vicē materię possidet: finis autē clare notatus est: finis in quā ultimus, id est deus optim' a quo ut a principio primo p̄cedūt omnia: ad quē ut in finē supremū referunt vniuersa: & que illo sunt capacia, nō obstiterint eternū beatū: qua de re possumus facile cōsiderare: p̄cellentiā etiā gelij: quo imbuti, paucissimis verbis de providentiā & rectius decernūt & certius: q̄ p̄batissimi gentiū philosophi voluminibus innumeris: & q̄ nō nihil inter se q̄nq; luctent' nostri: in vñ tamē cōveniūt virelq; cōmunicāt: siue ad excludēdos gentiū deos: quib' dabat' ab illis providentiā: siue ad eā in vno deo vero statuendā: p̄tendendāq; ad poenas & p̄mia vitę futurę. Hec autē illi p̄tīm ignorarūt: p̄tīm excluderūt: partim cecurtes aspexerūt: & quasi p̄ enigmata rettulerūt: & quicūq; ad veritatem p̄pinquins existimati sunt accessisse: plerisq; admixtis erroribus supstitiōibusq; quod rite perceptū fuerat inquinarunt.

De fato: necessitate: fortuna: nemesi: xasa: parcis: adrahtia: q̄ varie vteres philosophi differerint: & quo pacto illa sub providentiā reduci quirent. ibiq; de p̄videntiā: vocatione: p̄destinatiōe: & p̄scentiā.

Capi. xiiij.

Quoniam vero plurimi ex antiquis gentiū philosophis: adnocarunt: fatum: necessitatē: eam: Adrahtiam: fortunam: nemesim: parcas: que cum providentiā dei vel eadem vel ab ea diversa esse proculerunt: nostriq; theologi p̄ter fatum et providentiā p̄scentiā quoq;

S. Thomas.

Providentiā quid. Prima obiectio.

P. Aureoli.

Secunda.

Solutio.

Capreolus.

quā recte descripte Thomę dei providentiā.

Precellentiā evangelij.

SECUNDA LIBRI PARS

Quid pythagoras & alij de necessitate fati ceteris astricti sint

Parmenides Theodoretus

Necessitas fati.

Themistius

Chrysippus

Zeno

Gellius

Nota ad Chrysippo

Oenomaus

Parces

Tempus Parces.

& vocationem & predestinationem asciscunt. de huiusmodi rebus consequenter differendum videtur. Pythagoras itaque ἀνάγκην. id est necessitatem dicit esse adiacere mundo: unde fortasse (ut coniectio) ingentem necessitatem veteri chaos appellavit Orpheus crotoniata ἀρχαῖς μὲν πρῶτα χῆρος ἔπειτα τὸν ἀνάγκην. parmenides ut est apud Theodoretum Cypri episcopi τῆς ἀνάγκης ἢ ἀξιόνοα βεβλήκεν ἢ ἀίχην ἢ προνοίαν. id est necessitatem & demonem vocavit & iusticiam vel iusticiam vel poenam: & providentiam. Heraclytus. Epycurus. Democritus & eius affecle necessitatem & fatum idem existimaverunt: nec tamen videntur a peripateticis admodum variare: qui fatum ut dictum sumus pro natura sumunt: naturam a re nec materiam et formam. unde antiqui qui necessitatem materię dabant a posteriori etate & a Themistio maxime reprehensi. cum materię non per se: sed per formam et speciem advenire necessitatem affirmavit: utpote quod sine indico indicatur materię necessitas. At Chrysippus voluit fatum esse κίνησιν αἰδέων οὐκ ἔτι τῆς αἰδέων. id est motionem sempiternam continuam & ordinatam. Zeno citius potestatem materię motricem: idemque fatum & providentiam & naturam non differre existimavit. qui vero illi succedere maluerunt fatum esse rationem quae in mundo ipso providentia gubernaretur: & rursum in alijs lucubracionibus definierunt fatum causam esse causarum. De Chrysippo Gellius multa disserit hausta de libro eius de providentia quarto. inter quae bona esse non potuisse si non essent mala: quae mutuo aduersoque fulta nixu consisterent: morbos quoque & debilitates non per se a natura sed κατὰ πρῶτον ἀλλοθῆσιν. fieri. fatum naturalem esse omnium rerum ordinem & necessariam consecrationem: nec propterea mentem nostrarum libertatem penitus ita cogi: ut delicta fato non hominum tribuantur voluntati: quam voluit quoquo modo posse impetus consiliorum & mentis actiones moderari: Sed praeter ea quae apud eundem authorem haberi possunt de Chrysippo: plerumque legimus ipsi. sed omnia referre nec temporis nec loci ratio postulat: itaque missa faciemus nonnulla & quae maxime in illum scripsit Oenomaus cynicus: cui visum est tolli ab eo nostri libertatem arbitrii. Aliqua vero etiam praeter ea quae antea subsignavimus notare par est: quoniam ad rem nobis propositam facere videntur. ea sunt τὴν πεπρωμένην hoc est fatum terminatam esse & perfectam gubernationem εἰσαρμυμένην vero quam etiam vertunt fatum: sortem quandam sive ex dei voluntate: sive ex alia quapiam causa: posuit autem inter pepromenen & Himarmenē discrimen: utrumque separatim recensens: quae tamen omnia fati nomine solent & a Gellio & ab Apuleio & alijs declarari. μοῖραe vero id est parcas a diuidendo & distribuendo vnicuique sua: sic & χρόνον παρὰ τὸ χρεῶν. partem vero parcarum: quae si ratio nominis inspiceretur partes potius appellari debuissent: tria declarare tempora volunt. in quibus vniuersa voluerunt in Cyrum & perficiantur. & λογιστὴν quidem vocari περὶ τὸ λογιστὴν εἶναι τὸ πεπρωμένον. id est ob id quod fatum sortiatur. αἰρετικὸν vero quoniam αἰρετικὸν quasi inuertibile dixeris & αὐτεπρεπτόν. ut intelligatur transmutationi minime subiectum quod iam cessit in sortem. κλέωθω autem πρὸς τὸ συνέκλωθαι ἢ ἐν τῇ ἰσοθῶναι quod resolueret scilicet & contraheret omnia. προνοίαν vero uti supra diximus quoniam ad utilitatem unum quodque disponeret. ἀδραστὴν vero eandem vocarunt: quoniam nihil eam impe-

SECUNDA LIBRI PARS

Augustinus. Augustinus quoque fortuitas causas non esse nullas voluit in quinto de ciuitate dei, sed latentes: nec enariat ab Anaxagore et Democriti et stoicorum fatium opinione de qua actum est supra, sunt alij qui parcas aliter ac hij quos paulo ante retulimus interpretantur: nam per atropon non erraticam spheram: per clotho septem planetas, id est latine errone: quod (vt diximus alibi) per coeli spatia iugiter errent & dilabantur: vel vt platonicus voluit Apuleius ideo errone stelle: quod super eorum cursibus opiniones disputationesque nostre: possunt intellectum in errorem inducere: per lachesim vero res sublunares intelligunt. Demosthenes fatum & naturam esse idem existimauit cum fatalem pro naturali morte posuit in oratione de corona: dicens eos qui se tantum genitoribus natos existimant fatale & suae spontis mortem manere οὐδ' τοῖς γενετοῖ νομισέω μόνον γεγεννηθῆαι τὸν τῆς εἰμαρμένης ἢ τὸν αὐτοῦ αὐτῶν περιουρηῖ. Contra vero Cicero discrimen inter vtriusque videtur posuisse in prima antoniana scribens: multa autem impendere videntur preter naturam etiam preterque fatum, Vergilius Demostheni consensit de Didone quae vi mortem aspiciebat: nec eam expectabat quam tulisset natura: canens: nam quia nec fato debita nec morte peribat. Sed clarius in primo georgicorum cum de auibus cecinit. Haud equidem credo quia sit diuinitas illis, ingenium: aut rerum fato prudentia maior. Noluit enim illis ingenium esse diuinitas in praesensione futurorum: nec prudentiam maiorem ea quae conueniret eorum naturae: arbitratus absurdum haberi debere: vt hominibus brutae praestarent animantes: in reconditorum euentuum praenotione: quod gentes falso putabant: decernens ipse eas artes ex aeris qualitate dumtaxat moueri: & contentus edere: qua de re in tercio de rerum praenotione libro diligentius egi, eundem Verg. fatum etiam pro diuino decreto se penumero sumpsisse constat: aliquando vero pro re inde pendenti: quae tamen vtriusque alio posset: vt pote qui fata contraria fati cecinerit: vnde illud solabar fati contraria fata rependens: & in septimo heu stirpem inuisam & fati contraria nostris fata phrygum: & opere praecedente in persona Turni sunt & mea contra fata mihi ferro sceleratam excindere gentem. Lucanus autem quod & alibi quoque notauimus fatum pro fortuna sumpsit: placet alea fati alterutrum mensura caput: Aristoteles fatum id esse quod naturam omnino videtur voluisse: cum in quinto physice articulationis libro eas quae secundum naturam fierent generationes fatales appellaret: & eius etiam mentem aperiens Themistius voluit dici ea fato euenire quae naturalia sunt: & institutionem ordinemque naturae sequantur. Idemque Aristoteles in meteoris fatalia tempora nuncupauit statos voluendorum mensium circuitus: idem vero in libro de mundo ad Alexandrum cum pleraque indyta quae supra citauimus dogmata protulisset: de deo quem ita esse in mundo putauit quemadmodum gubernator in nauis: in urbe lex: auriga in curru: dux in exercitu: post multa haec inquit εἰς τὸν πολυκωνομοῦς ἐστὶ hoc est vnus autem cum sit multinomius est: & plerisque interpositis, οὐκ ἔστι καὶ τὴν ἀναγκὴν ἢ ἄλλο τι λεγέσθαι πλὴν τούτου. hoc est ad verbum, puto autem & necessitatem nihil aliud praeter hunc dici: & causam his verbis subnexuit οἷοι ἀκίνητον ἔστιν οὐτῶς vt pote substantiam vel essentiam immobilem: quae sententia neotericis philosophis ad stipularetur contendentibus necessitatem et immobilitatem idem haberi: consentiret

Quasi opinio de parcas

Apuleius.

Quid de fato Demosthenes Cicero Vergilius Lucanus.

Cicero.

Vergilius

Lucanus.

Aristoteles.

Quid Aristoteles de fato. necessitate. res. necessitate. parcas. adrastra. et ceteris.

DE PROVIDENTIA DEI

& Lactantio qui tam & si immobilem deū nō dixit eius tamen naturā in libro de ira necessitatē appellavit; nō naturā quæ nascēdo: videretur dici: sed reuertamur ad Aristotē qui dictam dicit. εἰς οὐρανὸν δὴ τὸ εἶραίναι τὴν χροεὶν ἀκολούθως. id est fatum quoniā traheret & cederet consequenter. παρρωμενὴν δὴ τὸ πεπερατωθεὶ πάντι δὴ μηδὲν ἐν τοῖς νοσὶ ἀπερὸν εἶναι: id est fatum item quoniā omnia terminata sunt: & nihil est in entibus in finitum ποίραε quoq; ab eadē ratione deduxit qua & Chrysiippū etiā deduxisse notauimus. Addit νεμεσίον ἀποτῆς ἐργω δὴ νεμεσίω: id est ad distributione quæ vnicuiq; sit: & in tercio libro quo de moribus disseruit ad Eudemum: sanxit nemesim esse qua quispiam tristatur ob ea quæ male præter dignitatem agitur. Subditq;. Διο δ' ἐστὶν οὐρανὸν εἶναι τὴν νεμεσίον id est qua propter deū putāt esse nemesim: quo etiā loco eandē esse quæ & deus affirmavit. Orpheus item illi vti de Hymnū cecinit in quo & illud. χαίρουσα Δίκαιοις & illud ἰτὲ βασιλεία μεγάτη & illud quoq; ἐν σοὶ εἰσὶ Δίκαιοι ἐν νηπιόν. Homerusq; ppter ea forte nemesis nomine poenā significauit: cū apud eū in secūdo odyssēe libro telemachus ad Antinoum loquē. νεμεσίε Δεμοί εἰ ἀνερωπων εἰσεται. & paulo post νεμεσίετοί νεῖο υἱοῦ pro eo qd est irascē: nec item multo intervallo νεμεσίετοι eius vice: quod est irascor: apte subiecit. præter hæc Plutarchus Homero & Aristoteli nixus νεμεσίον appellauit virtutem qua quis tristatur cum prauis bona præter meritum eneniunt: quæ admodū ελεος: id est misericordiā qua tristamur cum probis præter dignitatē accidunt mala. Demetrius scēptus nemesim dianā esse putauit. Plinius eam latinum non habere nomen existimauit. alij pro accusatione: pro poena: pro cōtumelia posuere: eadem & Rhamnusia ab atticæ pago regionis appellata si paufanie & alijs credimus: vt hinc etiam nō incommode possit illud pharfalie declarari. & tumidis infesta colit quæ nūmina Rhamnes. eam loco fortunę videtur vlturpasse Claudianus. Antimachus clarius eandem adraffiam quæ & nemesis esse putauit: ac vbi de nemesi canens dixit εἴ γ' ἢ νεμεσίε non multo intervallo subdidit: ἀδραφεία φολεῖ τὴν eandem quoq; adraffiam quæ & nemesis cum alij tm Nicosthratus & Menander voluerit: sed & nemesim supratam a loue fabule ferūt apud Cratem tragediarum scriptorem: apud Pausaniā: apud Hyginum. Sed vt arbitror ego ledam fortasse dederūt intelligi: quandoquidē Firmianus in primo aduersus gentes quod & scripsim⁹ alias: ledam post mortem obtinuisse nemesis nomē affirmavit. vt mittā qd nemesi Romani ad bellū profecturi sacrificabant: vt sileam quæ de ea cecinit Pollitians in sylua cui titulus mātō. & quæ Theetetus scriptor epigramatō & alij: ne texere de nemesi volumen videar Aristotelis oblitus: qui præter nemesim citat etiam ἀδραφείον ἐναποδραφον αἴτιον ἔσον κατὰ νόον. id est nō infectam causam secundum naturam. οἷον autem οὐδὲ ἔσον. id est semp existentem: ex parcis vero Atropion: præterito cōsignauit tēponi: cūm quæ sunt præterita sunt ἀτρεπτα quasi dixeris inuertibilia. λαχσίον aptauit futuro κλέεω presenti. hæc Aristoteles decreuit. existimans vnum deum omnium causam vt diximus varias appellationes ob ea quæ diximus varia consequutum: cuius etiam diuersa nomina paulo supra rettulerat inter quæ illa τρεπεῖα φίλιος ἐνίοδ. a Luciano postmodum vt cetera omnia in timone derisa. Sed ratione eius partis quæ dicitur atropos & præterito tempori datur: tam ab

Orpheus

Homerus

Plutarchus

Demetrius
scēptus.
Plinius.

Luc⁹ Lucani

Claudius
Antimachus.

Nicosthratus
Menander.
Crates.
Alij.
Firmianus.

Opioantho.

Pollitians.
Theetetus.

Lucianus.

SECUNDA LIBRI PARS

Loc^o Orphei
Seneca.

Quo^o que de
p^obis varia
sūt flata pos
sint ad verō
ratē viciūq;
reduci.

Fatum.

Adrastia.

Boetius.

Be. laron.

q^o re differat
faci a p^ouidē
tia.

Prima ratio

S. Thomas.

Cōfirmatio

Obiectio
radix solutio
P. Aureolus

Partes.

Augustinus

S. Thomas

Aristotele q^o ab alijs: non ab re fuerit considerasse eadem ratione dictū ab Orphea q^o tres ipse partes essent *αὐτὸς ὀρπυῖος*. Ceterum Seneca secundo lib^o questionum naturalium: quod et in cōmentarijs nostrorū hymnoram diximus: putavit locum qui custos mundi esset: rector: & animus: dici posse naturam: fatum: providentiam. Sed omnium eorum que supra retulimus authorum dogmata ad consonantiam reduci possent: & propius fieri veritati si quod in nostra theologia statutum est illis adderetur: hoc est: deo ipi cui varia nomina gentes imposuerūt: omnia esse curę: ad eamq; duo pertinere: primū rationē ordinis que providentia dicitur: & dispositio. secundū ordinis ipsius executionē: que gubernationis nomine significatur: hoc tēporariū esse illud eternū: ad que duo vniuersa de quibus actū est pauloante queunt reduci: fatum itaq; (vt non nihil explicemus) in rebus subcoelestib^o collocarunt antiqui philoſophi: & noster Severinus fatum etiam voluit dispositionem esse rebus immobilibus inherētem: per quā providentia suis queq; necit ordinibus. Alij fatum immobilem prorsus causarum seriem de creuerūt: qui si ad deū retulissent Adrastie nomine potuissent id ipm declarare: nam vt id subest diuine providentię. immobile dici potest: non absoluta quidem & exacta necessitate: sed cōditione: si deus id ipsum preuidit atq; protulit: quare Boetius q^o fatum dixit mobile: illud tamen asseruit ab exordijs immobilis providentię proficisci: qua propter miratus sum cur Bessarion scripserit quid inter fatum & providentiā intersit: non re sed ratione posse distingui: nam si fatum vt in rebus immobilibus est: atq; etiam vt in mobilibus inest sumptum: idem nō esse videtur: ob differentiā rerum ipsarum in quibus recipi dicitur: multo magis si providentię componatur ab ea differre cernemus: quoniam ab ea proficisci dicitur: & quasi providentię quidam effectus censetur. re autem non ratione tantum: effectus a causa secernitur. Adde q^o beatus Thomas que plurimū sequi Bessarion solet fatum a providentiā nō ratione tantū: sed re ipsa distinxit: idq; maxime in primo cōmentariū in sententias cum fatum in re creata posuit: in deo providentiā: cuius effectus fatum existimatur. Nec obest petri aureoli ratio qua conatus ostendere fatum ideo non esse effectum providentię: quoniā prescientię sit et habeatur effectus: nam providentia prescientiam includit additq; illi applicationem ad opus ipsum & finem: quare providentię subest fatum vt effectus cause: effectus in quā qui vel vnus vel multiplex etiam dici potest: vnus si ad vnum principium ordo ille in rebus existens referatur: multiplex si has beatū multarum que intercedunt causarum consideratio: & multorū quoq; effectū qui ab illis serie dependeant. At quoniā a superiori causa fatum ducunt: & *πολλῶν*. & partes: inde ducere potuissent: ne superstitiose quidē si fatū: vel pro natura: vel pro dei voluntate sumpsissent: cui subest & tempus & eius partes: nam pridem explōsi sūt qui fatali coelestium reuolutionum circuitu cuncta foedabant: quibus longe prestāt qui naturam fatum appellarunt: & qui illud ipsum in dei quocq; voluntatē retulerunt: qua propter Augustinus quinto de ciuitate dei libro sanxit: eū qui fati noie dei voluntatē vel potestatē appellaret: sententiam tenere debere linguam corrigere. Atq; hinc obiter etiam inter fatum & providentiā differentia summi posset Thomę aquinatis autoritate: qui voluit vt providentiā & intellectū & volūtatē respiceret: cū fatum volūtati dūtaxat & potestati cōposuerit

DE PROVIDENTIA DEI.

Augustin⁹. nō intellectū: qui a volūtate distinguitur: quōis ob simplicissimā dei naturā quęcūq; in eo sunt: vnū cum eius essentia & habeatur et sunt Sed & corq; quocq; sententia mille est manib⁹ explosa: qui fortunā putarū deū vel ea & casū omnia fieri: nā Plato nō solū et Aristoteles fortunā causā ex accidenti decreuerūt esse: sed & nostri quocq; theologi quibus etiā confusatum omnia fieri vel fortuna vel casū. id quod & a nobis iure factū probabitur: cū aut nihil sit quod diuinā prouidentia effugiat: a qua & si semp est atq; hinc a se factū sit nomen: eadēq; perseveret: tamen vniciq; sua distribuantur: vnde nemesis nomē emerit. Diuersiq; promunt effectus quorum alij per se: alij ex accidenti: alij necessario: alij vt neotericis dicitur contingenter eueniunt: vt dictū est et pcedente opere latius dicendū. quare qd' vni vel casū vel fortuna quādoq; euenit: neutro modo alteri potuit euenisse: quod manifestū sit exemplo protrito in scholis theologorū: de seruis ignorantib⁹ quid sibi sit occursum cū mittuntur a domino euenire illis rei gnaro & scio quod em casū illis aut fortuna contingit: domino relatū tantū abest a casū: vt preuisum etiā & premeditatū fuerit. Inde q; solet prudēter elici quęcūq; hic agunt: q; possunt ad diuersas referri causas: & modo naturaliter: modo casū: modo fortuna: facta iure dici: prouidentie tamē dei quā nihil aut es fugit aut effugere potest: si accepta referatur: nihil in ea vel casus vel fortunę vel naturalis necessitatis reperiri. sed placiti & voluntatis dei: qui sua infinita bonitate libere pducit: cōseruat: regit omnia: & que sui capacia sunt si nō obstiterint beat. hinc predestinatiōis & pscientie diuinę negociū emergit: cū em felicitas rationalis nature ppriā eius facultatē excedat. quādoq; in dei visione cōsistit: ad ipsū illa deo cōsultente & puidente dirigit. hac aut directio: hec pductio transmissioq; nūcupat a nostris predestinatio: que vti existit in deo definitur ratio ordinis aliquorū in salutē eternā: quēadmodū & dei puidencia ratio est ordinis rerū in finē. hinc quocq; reprobatio quid sit apitur: cū ad puidentiā in vniuersum ptineat finire vt res quepiā a fine deficiat: hoc aut si referat ad homines reprobatio dicit: quēadmodū illa eorum directio predestinatio dicebat. Addit aut pscientie ipsi secundū considerationē nostrā nō nihil: quēadmodū preuidencie puidencia. Ceterū predestinatio causa est eius: gratie que in p̄senti vita cōcedit: & eius que illi respondet glorie in futura eternaq; vita. nō tamē culpę causa vel est vel habetur reprobatio: sed & destitutionis & penę que culpę ei respondet: quam rationalis natura libero incurrit arbitrio. Itaq; quod attinet ad res que respiciuntur seu maius ad obiecta: p̄destinatio & reprobatio sunt puidencie partes: nam si puidencia est ratio ordinis rerū omnium in finē: p̄destinatio ratio ordinis aliquorū in salutē que finis est. reprobatio permissio vt aliqua decidaat ab ipso fine ipsaq; salute: sub puidencia: quātū ptinet ad res ordinatas: tam p̄destinatio q; reprobatio cōcludunt. Nec modo id ipm tantū: quod puidencia significat: que ratio est ordinis rerū in finē: nō id tantū qd' preuidencia & p̄scientia dant intelligere: quorū preuidencia ad omnes ptinet: sicuti & prenotio et precognitio: nam cognoscit omnia deus vnico intuitu: p̄scientiam vero ad damnandos nōnulli referunt: nō modo inquam hæc omnia: sed diuinā quocq; voluntatē tam predestinatio q; reprobatio denotat: nam quēadmodū illa conferendę gratie & glorie voluntatē includit: nō secus reprobatio voluntatē claudit permittendi aliquē cadere in culpam &

Forma
Plato.
Aristoteles.

Ase.
Nemesis.

Predestinatio.

Reprobatio.

Preuidencia

Differētia inter p̄destinationē & reprobationē que sunt pres p̄uidencie.

Preuidencia.

Preuidencia.

Prenotio.

Voluntas.

SECUNDA LIBRI PARS

Vocatio:

Gubernatio:

inferende pro culpa damnationis. executio vero predestinationis ipsius appellatur vocatio: que ut actiue intelligitur in deo est: ut passiuè in ijs qui predestinantur: quæadmodum & executio prudentiæ que gubernatio dicitur & in deo est gubernante: si actiuam spectemus gubernationem: & in ijs etiã quæ gubernantur esse fatemur: si eadem ipsa (ut aiunt) passiuè consideretur. Quæ res si præcis illis gentium philosophis: quos citauimus animaduersa fuisset: quod propius adcesserunt veritati illam incepti fuissent: quoniam ab ea longius aberant: illi propinquius accessissent.

Quod vulgus illiteratorum in consideranda providentia dei frequenter allucinatur: & quomodo, item quo pacto: non diffuculter possit illuminari.

Cap. xv.

Ed quoniam vulgus ineruditum: minime capax earum quas in medium attulimus rationum: minimeque gnarus quid ea significant de quibus egimus: a philosophis theologisque disputata: vel providentiam negat: vel eam quoquomodo tribuit secundis causis: quas non excludi diximus a diuina providentia. Euenit propterea frequenter: ut cum aliquid fieri vel vident vel audiunt: si notum id sit: nihil prorsus de providentia considerent: non secus ac bellum facerent: quæ modo compotes fiant voti: nihil ultra rimantur: nil de causis a quibus illa profuunt solidè villo modo sunt. Si vero frequenter id euenire soleat: acutum id ipsum: in causis referunt peculiare. verbi causa cum sterilitas anni eos afflixerit: cum annonæ caritate laborauerint: culpam reijciunt vel in bella quæ precesserunt: quibus agri culti non fuerint: vel in siccitatem quæ messes acriter uulnerit: vel in eluuiem qua segetes emarcuerint. Nil ultra mentis acie transgressi: nil causæ bellorum noscendæ cupidi ignorantissimique quo referenda sit eluuium: & in quod veluti principium aut causam: vredo & siccitas recurrento procumbat. Cum tamen adeo stupidi non deberent esse: quin vel ex se ipsis exploratum haberent: vel pro comperto summerent aliorum testimonio: nihil fieri sine causa: nec minus vredinis: eluuium: & bellorum causam aliquam esse oportere: quæ illa ipsa vel eorum aliud sterilitatis causam dicit. At si quicquid accidit vel rarissime vel præter merita: id totum vel instabili vanæque fortunæ: vel certo necessarioque fato referunt acceptum: non magis multo gnari quid fortuna: quid fatum: quæ quis lydiæ terminus: quæ quid intellexerit Pythagoras cum iurabat per τερρακτυν. pauci tamen quibus inest quandoque probitas loco discipline: in deum referenda omnia censent ad cuius consilia & si non penetrant uti probitate simul & doctrina potius penetrare datum est: omnia tamen caste ab eo fieri: iuste mundum regere gubernarique & credunt & predicant. Verum enimvero possent & illi rationis lumine congenito pellere tenebras & ad diuinum lumen hauriendum preparari: cum vident vel tenuia quædam indicia in rebus imis diuine providentiæ. Nam ut mittam cælorum ordinem statum: cursus & recursus siderum: rerumque præfensionem futurarum: & alia quibus Cicero dum alibi tum in secundo vitæ libro de natura deorum: sub Q. L. balbi persona. ut item sileam quæ Seneca multis in locis: & præsertim in libro de mundi gubernatione: & Lactantius cum alibi tum in libro de opificio & ira dei persuaderi providentiam posse putavit. ut præteream quoque Aristotelis testimonia & efficaciores Augustini & posteriorum rationes theologorum: qui in alle-

Errores vulgari.

Lydiæ terminus. Quærenitas pythagore.

Quomodo castigari queant.

Cicero.

Seneca. Lactantius. Aristotelis. Augustinus.

SECUNDA LIBRI PARS

Pr. i. gen.

Secundum

Tertium.

Quartum.

Itorū omniū
eius corre. ho

Quo pacto
primū gen.
liberari possit
ab errore.

Quo pacto
secundum.

Lib. de. R. p.
hor.
Lib. lo. Pico.
cōt. astro.

Quo pacto,
tercium.

Galenus.

quod plurimū peccant peripatetici minuti: quibus nihil recipitur quod lon-
gius recessit a sensu. Alij eorū effectū authorē precipue faciunt cōlū: quo
errore peripatetici paulo eruditiores: sed longe magis ducuntur diuantes
astrologi: & qui omnia fieri necessario mentunt: q̄ si ad hominis corpus
pertinerint euentus illi: ad corporis temperaturā confugiant medici: qui
causas humano prestantiores corpore non cognouerunt. Si vero ad animū
spectarint, ad humanā alij se conferunt industriā: qui machinamentis inge-
nij: qui astu & verisPELLI vultu: nihil non posse fieri cōmifcunt: Verum
enimvero nō minus hominē qui versatur in litteris: delectat: vñ dūtaxat
afferre semper interroganti proximā causam: ac eos ineruditos quos citavi-
mus supra: vel nullam: vel fortunā: cum sepe numero earum aliqua ita pas-
teant sensui: vt rudi & erudito vulgo eque percipiantur: & aliquē ex eorū
numero sint: quibus nō facile: at saltem non certum responsum dari possit.
Quo fit vt in illis alumni litterarum derideatur doctrina: qui quicūq; aliud
preter id quod norunt omnes: promere nequeat ex penu philosophiē: in
istis dumtaxat ignoratio culpetur: si nullam dixerint causam: in cōsideratio
si fortunam: quā & sine culpa ducere in mediū poterint: si ei vti proximæ
causæ ea solum accepta rettulerint: quæ certo & spectato principio nō de-
iatur: sed in sperato: & vt dici solet ex accidenti. Ad rectam vero duci nō dif-
ficulter huiusmodi errores possent: si causarum ordo in cōsiderationē afci-
scretur. Nam (vt de peripateticis loquar) cum herbam vident & plantam
& equum: eorumq; rīnari causam voluerint: non firmare animū debent
in semine: non in ea herba aut planta cui decidit semen: nō in equo qui sus-
um excitatus naturę stimulo semen effuderit ad generandū: sed in aeris res-
porem quo promendę soboli vacant animantia: sed in cœlum quod est
causa teporis: ex propinquitate solis: cuius radijs aer afficitur: eiq; planetæ
obliquo in circulo delati generatio potissimum datur ab Aristo. cuius dog-
ma est non ex homine tātum generari hominē: sed ex homine & sole. At
hic nullo pacto sistendus animus: non solum hominis causa: cuius anima
creatur a solo deo: non deriuatur a sole: nam illa globo eius longe prestan-
tior est: & incorporea prorsus & immortalis: sed quoniā vires quę generatio-
ni ministrant a sole: menti a qua motus solis depēdet: eodē Aristo. Autho-
re longe decentius tribui debent: & ei demū acceptę referri: cuius grātia ipsa
mouet orbē & rotat in Gyrum. Astrologos vero qui nihil vident in causis
preter cœli agnoscere: q̄q; eorū aliqui suspicere altius conantur. nihil attis-
net ad presens cōmonere: quoniā in quinto de rerum prenotione libro eos
rū taxauimus errores: a lo. Pico patruo duodecim libris antea confutatos:
qui vero necessitatis opinionē delirant. paulo post renocabuntur ad rectam
Medicis autem vbi sanitatis & egritudinis causas in humano corpore des-
prehenderint. bene actum ad curam quā profitentur. si vero altius recurrere
voluerint. eisdem qui peripateticos decent gradibus ascendendum. vbi vero
quasi a latere: deriuare & mores hominū & eūta voluerint: ex humorū scis
licet varia mixtione atq; temperie: facillime falluntur: quoniā prepondes-
rare illi non animaduertunt liberam voluntatem: nec considerāt mores ho-
minum ita de corporeis qualitatibus non posse pendere: sicuti nec de cœles-
sti afflatu posse deriuari. quod latius declarauī quinto de prenotione libro.
cuius paulo ante memini: nobiscq; hac in parte Galenus adsiptulatur in ses

DE PROVIDENTIA DEI

quando parte artis libro: docens in itia quedam propensionesq; vel ire: vel libidinis: quibus ortu a corporis temperatura facit: mores non esse eos de quibus philosophi differunt. Qui vero voluntati ipsi & industriae volunt accessu referri quecunq; inter homines eveniunt: minus desipiunt: non tamen ab errore prorsus immunes: quandoquidem multa preter voluntate: multa preter industriam videmus accidere: et capi sepe numero versipelles & astutos homines: in eis ipsis quas tetendunt pedicis, ita divina providentia exigente: ne quisq; in propria prudentia confidat: ne mites: & qui ab astu & dolis abhorrent: puritate mentis abacta: sceleribus se dedant: si omnia his q; bilingues dupliciq; animo sunt: prospere cedere deprehenderit. Sic & in fortuitis rebus, quemadmodum in stans & constantibus faciendum est illis: si sapere volunt: nec fugiendum ad hominem: quoniam preter eius intentionem eveniunt. Nec coelum appellandum: a quo minime fortuna pendet. Nec sistendum in fortuito plurium causarum concursu: sed animo conscendendum: quoniam quod in imo tribuitur fortune: potest sublimi tribui consilio beate mentis: que divine voluntati providentiaq; famuletur.

Dicas colligi male philosophantium opiniones: non minus inter sese q; cum providentia pugnant: alteram causarum omnium ordinis necessarij. Alteram ipsarum causarum concursus temerarij.

Capit. xvij.

His que supra narravit: tam rudis q; eruditi vulgi alienis a veritate sententijs: due colligi possunt: & inter se & cum providentia pugnant: quibus confutandis accuratius insistendum videtur: quoniam eis preberi solet occasio maxima ineruditus & pravis hominibus oblatiadi. Sed sane illis ipsis maior multo prebebitur occasio: afferende providentia bonis & eruditus: quod palam faciemus eas opiniones etate recensentes: & seorsum refellentes. Quicunq; pessime de providentia sentiunt: aut illis hoc ipsum persuadetur falsa fati & necessitatis opinione: qua nihil non fieri necessario putant: ex quo tolli casum & fortunam, tolli penitus humani libertatem arbitrij commiscuntur. Aut contra nil ordinis in universo stans & firmi cogitant esse: nullam primam causam recipiunt: sed cuncta labi temere putant: cuncta casu revolvit: eiq; liberam voluntatem nostram subiacere. Nec solum posterioribus seculis peccatur: sed antiquitus fuere indocti nonnulli: & qui putarint regi omnia fato: quod fere in omnium labijs personabat: & etiam qui dubitarint rector ne haberetur vllus universi. Vnde apud Athenagoram christi anu philosophu (cujus & in libris de prenotatione rerum: & in nostrorum interpretamentis hymnorum meminimus) in legatione ad Marcum & Comodum cesares: græcus ille introducit in hunc modum πολλοι κτ μοι πρεπιλων διηθε προντιε: ετε τυχα ετε διοικων τα βιοτα κραιβε: qua sententia vt ego puto immitatus est Claudianus canens.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem.

Curarent superi terras: & que sequitur. At em prime opinionis vel auctoribus vel defensorib; vel vtriscq; visum est omnia fieri fato. fato inquam non qd natura vt multis placuit significat: non qd dei voluntate indicat: vt pleriq; constituit: non quod ordinem causarum a celo pcedu notat. vt astrologi co

F ij

Quo pacto
quarum.

Athenagoras
pbr
christi.

Loens
Claudian.

Fundamenta
prime opinionis.

SECUNDA LIBRI PARS

Fundamēta
secunde opinio
nis.

Confirmatio
prima.

Secunda.

Tercia.

Quarta.

tendere solēt: qui & fortuita quoque & humana inde negotia suspendūt: sed quo dicūt oibus inuehi necessitate: si omēs simul causas consideremus. & quā multa nouim⁹ ex nature opibus impediri: multa experimur pprio fieri arbitrio: illi vt hec ipa tollant: nugant in operibus nature: que cōsilio non agunt: si qd' spectamus impedimētū: id totū secūtū fuisse necessario. quoniā a naturali causa, pcesserit: que supreme nature: quā cælū esse contendunt eādē referri debeat accepta. In ijs vero que electione statuimus: necessitatē eo fabulantur inferri: q' nihil illa prorsus eligat: quod ratio non pcedat: quare nostra id in facultate nō esse. Eis vero qui secundā inuenerūt opinionē. ideo cōuenit temere omnia fieri: vel q' nulla sit causa qua mundus regatur & gubernetur: vel q' retro procedenti & primā pcedenti nō detur inquit. vltimo quiescat animus. quoniā antecedentes cause semp inueniant: quare que quid evenit: temere id accidere atq' fortuna. fortuna inquit nō quā Aristo. secretit a casu: sed qua omnia labant temere: & ordine nullo voluant & retoluantur. Conanturq' secundo sumpto insistere idq' mathematica similitudine deducere: si em inquit diuidatur continua quātitas: in infinitum protenditur diuisio: si proportione geometrica partes dissecetur: quare nō secus posse de causis statui quibus effectus promitur vt retro cedendo. s. inueniri finis earū nequeat. Rursusq' aiūt: si quātitas discreta summat: in ea nullus est finis: haud aliter contendūt in causis posse decerni. Atq' vt naturalis philosophiē nō nihil degustasse videantur: eternā rerum generationē cōmunicantur: quare infinitas esse causas que generāt: nec earum finē animo capi posse. Ad stipulari huic causarū incertitudini: varietatem omnifariā que in sublimari mūdo spectatur. hinc plurima pter ordinem causarum consuetum fieri. multa pter rationem & meritum etiam impune cōmitti hinc bella a timidissimo & inconsulto imperatore quandoque prospere cōfici: contra peritissimum ducem succumbere & manu pauciore & imbecilliore prosterni. hinc itē probos doctos integerrimos egere: pellicari: trucidari: ignaros: selestos: nequissimos: diuitijs affluere: inuari atq' defendi. Hinc innocētissimū virū: alieni nihil appetentē hostilibus gladijs in frustra secari: crudelissimū tyrannū latronem & sicarium humani sanguinis sitibundū sicca morte decedere: & proprio in cubiculo: in corona filiorum & amicorū spiritum exhalare: quo inquit fieri: vt exulet providentia: casus & fortuna dominetur.

Prima opinio de omnium causarum necessitate repellitur & eius euelluntur fundamenta. Cap. xvij.

TAm narrauim⁹ vanas & iter se aduersas opinioēs: eorū q' dei puidētā solēt abnuere: et q' etiā cōsuetū argumētis moueri subsignauim⁹. Nūc & opinioēs ipas refellere: & eorum subtrahere fundamēta oportet. Fallunt vero an oia pmi. nā si cause scdē mētio fiat: pōt ex ea vel semp enē? seq. vel frequēter vel raro: & qd' dicit ex accidētū: vñ necessarū cōtingēs atq' fortuitū emergit. Itaq' cū semp & necessario in opibus nature fieri quicq' affirmāt: longe delipiūt: qm' euēns duci alio & impediri possunt. vel vitio repugnātis materie: vel agentis cause minus potentis quā vt par sit: vt mittā considerationē alterius intercidentis cause potētioris. nam quod aiunt si nature impeditur opus: in causam naturalē que agat neces-

DE PROVIDENTIA DEI

sario referri debere impedimētū: falsum apparet: potest em̄ id a casu & for-
 tuna que naturales sūt cause: nec tamē agunt necessario: potest a diuina vo-
 luntate manasse: que libere omnia cōdidit & cōseruat. cū item inquit in-
 pedimētū qđ prouenit a causa naturali: puenire a celo quod agit necessa-
 rio: pari falsitate labat: quoniā casus & fortuna nec necessarię sunt cause: nec
 in coelū p se relate: que. i. cause naturales sint. nā quod vnū per se non est: in
 naturā vnā per se nequit referri: que tendat ad vnū. sed quod casu & fortu-
 na dicimus fieri: vnū per se nō est: sed ex accidenti: quandoquidē plures ad
 id patrādū cause concurrunt. igitur nō potest id ipsum attribui celo: vt
 pote cause naturali que ad vnū tendit: que admodū & cetera que nō operā-
 tur intellectu & consilio: sed natura. Et preterea que dicitur impedisse causā
 naturalis: potuit & ab illo impediendo cū agebat quodam alio impedi-
 mento remoneri: quo fieret vt nulla necessitas inueheretur. Quod si dixe-
 rint impedimētū illud quocunq; tandē ponatur esse naturale: atq; ob id
 necessario: que admodū & naturaliter: aut impediri aut nō impediri quoni-
 am causarū series est necessaria. Reuinci omnino possunt eis ipis quibus in
 questione simili vsus est. Io. Picus patruus agens aduersus astrologos. Nā
 qđ aut mundū eternum fatebuntur: aut a deo libere conditū vt ipsi credim?
 quod malint accipiant: & tolletur necessitas. si primū responderint dicā re-
 currere eos retro oportere ex contingente causa in cōtingentē: inter quas sit
 accidentalis ordo: nec vnā causam necessariam & naturalem & celestem
 inuenturos: que omnibus inferat necessitatem: contingentes quippe afferā
 sub ea causa multiplices effectus: quos ipsi necesarios autumatis: idq; pba-
 bilis videtur: quoniam & repugnantia materię: & inferiorū concursus cau-
 sarum: celestis actionis opera frustrari sepe numero conspiciamus: quare nō
 inde pendent illa necessario. Si vero secundum dixerint vincemus: nam de-
 uenient illi remeando & percensendo causas: ad contingentem & liberā res-
 rum institutionem: ex qua non inferetur: sed plane tolletur & abdicabitur
 necessitas: que si rebus alijs non inerit: multo minus in nostra voluntate.
 Nam & si ordinem causarum & seriem a diuina voluntate deducamus: nō
 solum non facimus preiudicium nostre voluntati: sed eius etiam libertatem
 asserimus. Numeramur enim & summus ipi inter has causas: nec patimur
 tantum: sed etiam agimus. Quare ex ipsa rerum serie confirmatur libertas:
 que si tolletur & ea tolletur necessario quā contra nos iactant series & ordo
 causarum. Inde fit vt si a prouidentia dei hoc est ab eius mente omnia pre-
 cognoscēte res deriuauerint nostras: vt deriuandę sunt: vtq; libere faciem?
 eas: quoniam libere nos facturos deus ante preiudicet. Si a volūtate dei om-
 nia disponente pariter eas deduxerint: libere pariter faciemus eas: quoniam
 voluit nos esse liberos: & que sunt in nobis libere pducere. Quare si erit qđ
 deus preiudicet: quod deus absolute voluit: nostra voluntas erit libera: & no-
 stra pariter opera que de illa procedunt libera iudicabuntur: quoniam ita
 esse & preiudicet deus & voluit. huc spectare illud potest exemplū Aueris
 de arte principali que sub se alias contineat: qua de re actum supra: potest et
 illud nō difficulter adduci quod Plutarchus affirmat. id est post Homerū
 probatissimos philosophorum Platonē Aristotelē & Theophrastū non
 omnia secundū fatum fieri decreuisse: sed in homine liberum quiddā & vo-
 luntarium reliquisse.

Responso.

Confutatio.

Io. Picus.

Exemplum
Aueris.

Plutarchus

SECUNDA LIBRI PARS

Confutatio secundę opinionis de temerario causarum cons
cursu. Cap. xix

Estat vt secundā opinionē quę causarū asserit incertitudinē
& temere fieri omnia menti explodamus: fallunt ei⁹ autho
res multifariā: nec vllō pacto quāt eis suffragari quę ipi mo
liunt: qd' tū manifestū fiet cū ostēderim⁹ mundū ab aliqua
gubernari causa: quę nō fide solū: sed rationē quoq; depre
hendi possit inuestiganti. Itaq; si qui nulla certa causa mun
dū gubernari cōtendūt. Interrogentur: vlla ne causa omnino
aut eorū menti aut sensui pateat. quęcūq; illa sit: si nullā dicāt: tā sunt amen
tes & exoculati vt pudor sit cū illis disputare: quādoquidē ipsimet norunt
aliquarū actionū & operū se causam esse. Si aliquā respondeant: aut primā
illā esse causam: quā assignauerint dicere illos oportet: aut eā ipsam alicu⁹
effectū causę fateri: quādoquidē nihil sui ipsius causa vel est vel habere. Si
primā causam: ferunt cōtra se ipos sententiā: qui nullā esse certā causam as
firmauerāt. Si effectū dixerint: de illius causa percunctabimur: qua reddita:
eadē vtentur interrogacione: & si nō eodē ipsi voluerint vtī responso: eadem
absurda dicent quę aduersus ipsos deduximus. Si vero eodē vti voluerint:
iterū de causa interrogabimus: quoad dū necesse fuerit vnā assignari primā
atq; supremā. quod si forte dixerint in infinitū procedi in multitudine var
rietateq; causarū: nec vllā haberi statā & firmā quę mundū conseruet regat
& administret: & causarū quę nobis cognite sunt atq; perspectę causa & sit
& habeatur: dubio procul resellent. Aut enim huiusmodi quęcūq; ille sint
causę per se: aut secundū accidens dicentur esse: per se causam dicimus eam
quę vi sua promit effectū: quēadmodū homo qui hominē generat: equus
equū: ignis ignē: subdiuiduntur aut huiusmodi per se causę: nam alię sunt
quę deinceps se consequuntur & ordinantur: vt neotericis dici solet essen
tialiter: ita q; actio secundę causę: tam ab actiōe primę dependeat: vt sine au
xilio actiōe & influxu primę secundā nō agat sed omnes simul: q̄q; prima
perfectius. quemadmodū accidit in homine quē & sol generat & homo
qui eius generatiōis causa nō haberet: nisi sol moueretur in orbē & genera
ret: hoc est corporeę hominis actiōi vigorē elargiretur. Sunt alię quę non
eodē ordine deriuantur ab alijs: quemadmodū mens cuiuspiā hominis &
actiō: ab alterius mente & actiōe nō pendet: quod & de corporibus etiā
patet: nā quisquis generare potest defuncto patre: cuius generatione conce
ptus est & in laccē editus. At ea quę secundū accidens appellatur causa: ea est
quę p se nō promit effectū: quare quicūq; a causa secundū accidens iam dici
tur esse cū pendet ab eo quod coniungitur causę per se. quemadmodū ab
Aristotele scribitur: quo peracto dicimus albū calefacere: qm̄ ei qui calefa
cit cōtingit albū esse: effectus itē qui preter intentionē occurrit secundū acci
dens vocant: ita quę casu & fortuna fiunt: appellātur ab Aristotele in secun
do libro phisicę auscultatiōis: & in octauo eius opis libro nuncupāt is effe
ctus ex accidenti: qui ab eo promitur quo remouent impedimenta. Igitur
si quas voluerint causas assignare philosophastri vt providentiā tollāt: aut
eas quę p se: aut quę per accidēs esse censentur assignauerint necesse est. (nec
q; enim alias est reperiri nisi fortasse quispiam causam per aliud inuenerit
seionctam ab ea quę est per accidens: quoniam legerit apud Themistiū in

Autho.
Ratiocinatio
cōtra op. ad
ueri.

Responso.

Confutatio.
Per se causa

Causa per se
duplex.

Ordo causas
rum scdm̄ es
sentiam.

Ordo causas
rum scdm̄ ac
cidens.

Causa scdm̄
accidens.

Causa p ali
ud.

Themistius

DE PROVIDENTIA DEI.

quarto physicorū libro aliter capi verbū per aliud: q̄ verbum per accidens. Sed idē ille ab eodem philosopho discere poterat: eo loci nō dispelci ea: nisi quomodo species a genere. Ideoq̄ ab Aristotele alterū pro altero summi & eodē libro paulo ante p̄ accidēs esse p̄ aliud affirmari: in primo vero posteriorū resolutoriorū libro: predicationē p̄ aliud atq̄ p̄ accidens p̄miscue promi: & aduersus eam quę p̄ se vocat̄ dirimi. quare si verbū per aliud affectatur: vel ei aduersum ex integro nō erit: quod p̄ accidēs appellauimus: sed vti species & genus: atq̄ ab Aristotele alterū p̄ altero sumetur: vel idē prorsus erit cū eo. nulloq̄ modo cōueniet cū illo. quod per se nuncupauimus. Nec item verbū: p̄ partē. allaturū interpellationē arbitror: tum q̄ Themistio etiā authore & ei quod est p̄ accidens quādoq̄ conuenit. & sub eo qd̄ per aliud dicat̄ claudi solet. Tum q̄ ad totū statim refert̄: de quo restat querendū: an p̄ se an p̄ accidēs intelligat̄ esse. Alterū igit̄ p̄positę diuisionis mēbrum capiant oportet. Itaq̄ si eas quibus ex accidenti nomē cōstitutū est susceperint causas: fateri illos oportet: vnam earū dari certā atq̄ constantē: a qua dependeat ceterę: si em̄ alicui nomē est causę per accidens eo quod conuigitur causę p̄ se: vtiq̄ ipsam p̄ se causam prius necesse est esse: alioquin ei nullo pacto illa posset adiungi: & si eo cognomine quicq̄ pollet quod preter intentionē agētis eneniat: intentionē ipsam agētis prestitui oportere manifestū est. Nec secus de eo qui remouet impedimentū & de illo quod ex accidenti nomenclaturā sortiri contingat decernendū est. quo fit vt quodcūq̄ p̄ accidēs appellat̄: ad id quod p̄ se est: reditū oporteat. quod si hoc ipm̄ quod p̄ se dicimus accipere maluerint: multo magis cōstitui causam vnā fuerit necessariū. Si em̄ causę ille p̄ se quidē: sed non deinceps aliorūq̄ sub ordine censentur: dari ab eis & concedi preter ordinē illū accidentālē quicq̄ aliud erit necessariū: quod illorū sit causa p̄ se. quare nec infinitudo causarum ex accidenti oberit: quin vna sit p̄ se causa: cui⁹ virtute & potestate regatur mundus vniuersus: etiam si ille quę dicunt̄ ex accidenti & numerosissimę & infinite censerent. quāto facilius erit vnā inueniri in eis quę deinceps sūt: & alijs alię eo subiciunt̄ & collocant̄ ordine: qui nūcupatur a neotericis essentialis: in quo nullo pacto p̄cederet in infinitū. sed ad vnā quę sit aliorum omnium causa necessario pueniretur. Aut em̄ motū ille agent: aut motū semotę abiuuctęq̄ dicetur: si motū: nūq̄ p̄fecto eius erit finis motus: quoniam quod primo mouet ante mouet q̄ terciū moueat a secundo: & cū agentes causę vt volunt sint infinite: nūq̄ cessabit actio: & qd̄ est sequens nūq̄ terminū motus accipiet. Ceterū vel huiusmodi causarū quę nūcupantur infinite: aliqua pars ita mouet: vt nō moueat: quod si dixerint: perijt eorum opinio: cōcedentibus ipsis dari ex eo numero aliquas vnde ceterarū effluat motus: vel mouent quidē omnes: ita tamē vt suscipiāt motū ad vnus similitudinē: qui & moueat & moueat: quod si dixerint cōtinuo dari vnū q̄ nō moueat & moueat oportebit. Nā si mouetur: potestate nō actu est: nil autē ad actū ex potestate duci potest: nisi p̄ id quod actu est: vt voluit Aristoteles libro nono primę philosophię. Repugnat itē hęc opinio Aristoteleo dogmati & in terciō physicę auscultationis: & in primo de coelo: quoniam si infinite agūt causę vna sub alia: infinite cōsequētur actiones: quod ille nullo pacto voluit admitti: q̄ si etiā sanctas a motu causas appellarint: ille idem author secū. lę physicę auscultatiōis libro: ad stipulant̄ Auicēna in octauo pri

Per aliud.

Per partem.

Themistio

Infinite causarum multitudinis.

Aristoteles

Auicēna

SECUNDA LIBRI PARS

me philosophię: negabit quicquid omnino provenire posse ex hoc ordine ut ipsi dicunt essentiali causarum que sint infinite: nam si ultima provenire nequeat effectum nisi medię & antecedentes pariter id promant: & hec pari ratione nequeat nisi primę adiuventio: illud sequetur ut cum prima non sit: alioquin infinite non essent nullus omnino producat effectus. Demum si ordine eo collocarentur cause: aut prima daretur quod ipsos negare oportet: si persistere in dogmate velint: aut unam esse alia priorē fatebantur: quod si dixerint eo de recident. ut primam confiteri: proprię dogmati contradicere cogant. id enim alio prius est Aristotele auctore in quinto primę philosophię quod propinquius est primo. in causis autem infinitis nulla est prima: ergo nulla prior illi proxima: nulla prior: ergo nullus est ordo quem dicitis essentialē: in quo unam alia priorē esse necesse est. quare conficitur in huiusmodi causis: nullo pacto procedi ad infinitum: sed unam statui oportere primam: a qua omnis serie deducantur & pendeant.

Dissolvuntur rationes secundę opinionis iam confutate. Item agitur contra adversarios: Item operis Epilogus. Cap. xx.

Sicque diximus liquido cognoscitur id quod iactabant hostes veritatis: vel nullam esse causam qua regatur mundus: vel prorsus incertam: falsam et explodendum esse. Nunc facile possunt ea quibus movebantur argumenta rescindi: ordo enim causarum omnium non idem est: nam alie semper: alie raro: alie frequenter suos promunt effectus: idque a libera dei voluntate sortiuntur: que una est & certa omnium causa. quare non est opus ut accidentalē causarum omnium ordinē eundemque infinitum iactentur: sed nec statim dependentemque & quem dicunt essentialē comminiscantur esse sine fine. Et sane quam attulerat de quantitate continua similitudo: non quadrat: cum sectio fieri possit in qualibet parte: nec in ipso ordine. Multitudo quoque numerorum eo dicitur infinita: quod potestas inest illis ut semper augeantur ad ditius (ut inquitur) unitatibus. Actus autem non potestate sunt ille cause oportet quod infinitas esse mentiebantur: & ordine quem vocant essentialē connecti. Nec etiam si generatio poneretur eterna quicquid lucrarentur: eorum enim qui generantur hominum accidentalium ordo & esset & haberetur. Sed nec varietas eis suffragatur eternum: nec ea que raro aut preter meritum evenire spectantur: eorum vanitati possunt ad stipulari. nam varietas illa in deum primam causam: libere diversas rerum species diversorumque bonitatis gradus producentē referri debet: ut supra late declaravimus: eorum vero que preter meritum & fas contingere contemplantur hominum multitudo: multiplices possunt assignari cause: que tamen vni omnes primę atque supreme. id est ipsius dei providentię ferantur acceptę: nam & si proxime eorum cause mentio fiat: tum vel fortunę: si fortuna eo modo quo intellexit Aristoteles. sumatur: poterit effectus adscribi. ut fortissimus impator imperatoria virtute non polleat. Nam & scribit septimo epistolarum libro Cicero ad Marium de Pompeio: ex illo tempore vir ille summus nullus impator fuit. Ceterum poterit eodem quoque illud referri: ut numerosissimus exercitus sub fortissimo duce: magna militum manu. cui prefitur imbellis impator: fundatur atque fugatur: possunt enim plerumque incidere que frustrantur consilium optimi imperatoris: atque ob id a Julio cesare dictum existimo. fortunam cum in omni alia re: tum in bellis plurimum dominari: fortunam inquam non deam: non naturam aliquam: sed eventum preter intentionem: ex plurimum coagmentatione concursusque causarum: quod Aristoteles in physicis de fortuna differenti consonat: sed apertius

Prius quid.

Aristoteles.

Fundamentorum subversio.

Solutio sine confirmationis

Solutio scilicet.

Solutio corripit.

Solutio sine aptissima.

Aristoteles.

Cicero de Pompeio.

Julius cesar.

Aristoteles.

DE PROVIDENTIA DEI

multo cū de moribus ad Eudemū septimo libro differeret. ibi eū de bo-
na fortuna de qua itidem in secūdo magnorū moralīū disseruerat verba fa-
ciens affirmavit: vbi est ars ibi multū inesse fortunę: subiciens illud
 ὑποθυμῶ δὲ κὺβερνήτην quęadmodū inquit in militari & nautica: potest
 etiā idē euentus quę appellarint fortuitū in superiorē mentem redigi: vnde
 nō solum apud prophetas legimus angelos p̄sidentes nationibus: & apud
 Augu. posse causas fortuitas latentesc̄ in quorūlibet spiritūū voluntatē re-
 ferri: sed in platonis & platonīcorū monumentis locales dij citantur qui re-
 gnis: vrbib⁹: & hominib⁹ p̄sint: & Proclo etiā vt rettulimus placuit: pote-
 stati demonice fortunę tribui: quin & apud Aristotelē non solū in quinto
 primę philosophię demoniorū mētio: quib⁹ platonīcorū morē quiuerit ip̄e
 adscribere fortuita. Sed & in ijs quę perierūt ipsius aūthoris voluminibus
 locales quoq; dij. si Isidoro antiquiori & Clemēti Stam⁹: accersunt. potest
 item in malū vel animi vel corpis affectū referri. quo p̄ter solitū vexatus
 impator nō sibi cōstet: nec eo ductet ordine milites quo cōsuevit victoria
 parari: sed omnia faciat p̄postera omnia timide. potest etiā vel odio ei⁹ cui
 pareat regis. vel auro: aut donis hostilibus: aut alia quapiā de causa vincere
 nolle: quę oīa tamē vel iussu dei: vel p̄missu fiunt: qui prudentiā illi abstu-
 lerit: vel ob propria eius: vel ob regis vel ob militū scelera: vel alia de causa:
 semp̄ iusta: q̄q; semp̄ illius iobis iusticia nō pateat. Itaq; nō secus in aduer-
 sis ac in p̄speris euentib⁹ hominū est: vt & quę fortuna: & quę naturę qua-
 litate: & quę libera electiōe: & quę superiorū mentiū ministerio fiunt. ad
 prudentiā diuinā referant: cui pariter acceptū referri debet: cur probi quan-
 doq; & eruditi algeat: ignari atq; scelesti vehantur cōspici: cōdemnent̄ et
 trucident̄ innocētes: sicarij atq; latrones sine cede moriant̄. Illos em̄ q; bene-
 agunt & patiunt̄ aduersa: vel vt eorū minima delicta purgentur: deus affli-
 git in hac vita: vt nil restet impuri: quin statim admittant̄ ad eam patriam
 in qua vt Iohannes ait nihil coinquinatum introibit. aut si purgatione nō
 egent maiore certe premio nō egere nō possunt: quo potiunt̄ qui sanctissi-
 me innocentissimeq; viuentes: a quo animo aduersa pertulerint: & mortē
 etiam oppetierint a tyrannis inflictā: vt hinc Plotino profus nō accedam:
 qui cū duobus libris plerāq; de providentiā differuisset: scripserit nihilomis-
 nus paupertatē & morbū bonis viris nihil habere momenti: esse vero ma-
 lis vtilia: sed eius tamē sensum vel intelligere exactius vel interpretari possu-
 mus: vt p̄ illud nihil habere momēti: nil nocere: nil afferre noxi p̄cipiamus
 vt ipse postea procedente opere subsignat: scribēs nec malo bonū accidere:
 nec bono contingere malū. Sed certe minus perfecte dissertuit. nam affirma-
 mus ip̄i ex incōmodis aduersisq; casibus: multos & cōmodos & p̄speros
 euentus percipi a viris bonis: & multa eis idcirco deū penniter elargiri. Con-
 tra vero tyrannis qui honoribus cumulari & diuitijs affluere p̄ter meritū
 vident̄. Suntq; quasi diuinę iusticię lictores in hac mundana re p̄blica. nō
 nihil mercedis imp̄it deus: vt si quicq; boni fecerint premiū: in hac vita pos-
 sideant: in alia de facinoribus atq; sceleribus apud lictores Demones: sup-
 plicia sempiterna daturi. quorū multi etiā priusq; mortali vita decedāt: ne
 ijs qui mentis oculos non habent: prudentię denegandę prebeat̄ occasio
 poenas pendūt: aut imissa diuinitus pestilētia: aut bello aut alia clade: Cui
 & si potētiore appaerant resistere nequeūt. expectat aut̄ pientissimus de⁹

G ij

Locus Arto-
stotele. in se-
cundo ad E-
demū.

Propheta.
Augustinus

Proclus.

Aristoteles.

Isid. antiq̄or.
Clemens.

Cur p̄bi q̄s-
q; patiunt̄
aduersa im-
probi p̄spera
consequant̄.

Iohannes apo-
stolus.

Plotinus.

SECUNDA LIBRI PARS

Abrahamus

Hieronimas

Augu. sententia

Christus saluator

Io. Chryso-
stomus

Aurho. bysto-
ria

Augu. sententia

Agitur contra
aduersarios
ex abundantia

Aristotele
Auerrois
Plato
Plotinus

Plotini loq.

Synecius

Seneca

us vel ut eos imaniū scelerū poeniteat: vel ut ipsis sceleribus ad summū cō-
gregatis illos atrocius puniat in aliorū exemplū. Sic Abraamo terrā p̄mis-
sionis ita ex re appellatā se dixit tum nō daturū: qm̄ impletē nō lum̄ essent
iniquitates ammorrhoeorū: quibus impletis: & terra illa ab ei⁹ posteris in po-
testatem recepta est: & habitatores atrocissime vexatī pemptiq; fuerūt. Hie-
remias quoq; p̄pheta cū dixisset ad deum iustus quidē es domine si disputem
tecum: verum tamen iusta loquar ad te. quare via impiorum prospera-
tur: bene est omnibus qui preuaricantur & iniūque agunt: non multo post
adiicit. Congrega eos quasi gregem ad victimam & sanctifica eos in die
occisionis: & p̄ter hec: huiusmodi sententię mille de sacris litteris colligen-
tur: quibus appareat cur p̄emantur probi. Cur subleuentur improbi. Cur
ut inquit Augustinus multa deus denegat propicius quę cōcedat iratus: &
ut semel dicatur unde se se p̄uidencia clarissime prorsus exinuet. eluceatq;
in omnibus humane vitę casibus & euentis adeo ut & ad passeres & ad ca-
pillos humani capitis saluatoris Christi sententia p̄tendatur: nō solū ad ma-
iora quę magis illi subiacere suapte natura videantur: quę quidē locum hā-
te. p̄secutus est is: cuius in primo capite mētio facta. Ioannes Chryso-
stomus. ut star girio vi demonis vexato sacrarum testimonijs litterarū suggeret pro-
uidētiā. Quę temporum decursu: si quę stant in orbe diligenter perpen-
datur: bonis oculis manifestatur. Putoq; eius iudicia non parum multa me-
daturum in libris qui publica meorū temporū negocia continent. vbi non
amplius philosophi atq; theologi defungētes munere disputare par est de
p̄uidencia dei: sed quę acta sunt etate mea historię monumētis referre: quis
bus ipsa facile p̄uidencia cognoscat. Quę quidē si nostris animis nō liben-
ter quę recipitur: vtpote cupientibus deū nō. p̄ sua sapientia: sed pro nostra
infirmitate: vel orbī vnīuerso: vel particularibus negocijs protrudere: magnā
vitę molestiam parit: ita ut qui diuine p̄uidentię leges admiserunt egerit
in hanc vnā vel nolentes inciderunt. q̄ idcirco scilicet se ipsos excruciant
nanq; ut Augustinus ait ad deum loquēs: iustisti domine & ita est ut om-
nis inordinatus animus sit poena sibi. quo item authore didicimus eū qui
est nature creator optimus: iustissimū esse ordinatorem malarum volunta-
tum: quę cum bonis naturis vtantur male: ipsis ille q̄q; malis vtitur bene.
Hęc autem & similia cum ingerimus philosophastris: contemnant autho-
ritatem: q̄q; responsa quibus vsi sumus labefactare non possunt. q̄q; ratio-
nes quibus pro veritate bellamus dissoluere nequeunt. Sed quid rogo gen-
tiam authoribus responsuri sunt: nō Aristoteli solū & Auerrois de quibus
supra satis est actū: nō Platoni qui poenas etiā & p̄mia post mortē: diuine
ne retulit accepta p̄uidētię: sed eius sectatoribus Plotinoq; p̄cipue: de
quo sepe verba fecimus. Plotino inquā p̄ter alia decernenti in primo de p̄-
uidencia libro artificem rationē: malis postq; facta sunt: vti opportune: ma-
ximeq; esse potestatis bene malis vtī. vt Synecium taceam referentem in di-
uinam p̄uidentiā aduersa: quę p̄ter merita contingunt: vtpote quibus
noxj ad res caducas affectus extirpentur. & Senecam sileam qui fatalis ira
dixerim porticus habitator fuit: noluit em̄ adeo in delitijs haberi vitū bo-
num: vtpote quem ille scilicet expeteret: duraret: & prepararet sibi. ita in li-
bello de mundi gubernatione scriptum ab eo constat. In quo multa ad hęc
sententiā congeffit. Quid poetis antiquissimis & ijs quoq; authorib⁹ qui

DE PROVIDENTIA DEI

vel fato vel fortunę supposuisse omnia videntur: apud quos providentiã nihil
 ominis assertã legimus. & parcis etiam & fortunę prepositã. Accedat plus
 tarchus qui docet ab Homero monstratũ esse in Vlyssis naufragio fortunę
 prestasse providentiã: nam illoꝝ carminũ gratia. ἐνθα ὁ δ' Ἀλυσίνοσ' ὕπερ
 μόνον ὠλετο ὀδύνοσεν· εἰ μὴ ἐπὶ φρεσὶν ἦκε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη. αἰφροτῆρ
 ἠσὶ δ' ἐχέροισιν ἐπερνευθροσ λαβεπετρῆε. Scripsit hæc verba. κίνδυνον εὖν ὑπο
 τυχῆσ ἀπολεσοῦσ· κίπρον οἶδε εὖσ ὠσθ. id est latine. periclitatus ex fortuna
 perire. salvatus est ex providentiã. Alter Seneca qui in edipi tragedia cecine
 rat. fatis agimur cedite fatis. in troade postmodum scribit sub hecubę perso
 na. quicunq; regno fidit. & magna potens dominatur aula. nec leues metus
 it deos. animũq; rebus credulũ letis dedit. me videat & te troia: vbi vel deoꝝ
 rum opera vel fortunę (ita em̄ leues deos intelligi posse nõnulli volũt) ruis
 se Troiam potavit. quoz vel utrũq; vel alterutrũ fati necessitati aduersatur
 Si fatum nõ dei voluntatẽ. sed necessariã catenã rerum intellexit. Accedat et
 Iulius cesar cuius opinionẽ de fortunę dominio recitavimus. eũ em̄ semel at
 q; iterũ eventus humanos in dei rettulisse providentiã Oppianus est author.
 Quid? quod ipsemet Cesar. anteq; forte nasceretur Valerius ille. qui scripsit
 divinã iram supplicij gravitate compensare tarditatẽ. scriptũ reliquit in cõ
 mentarijs belli gallici: cõfesse deos imortales quo gravius homines ex cõ
 mutatione rerũ doleant. ijs secundiores interdũ res & diuturniorẽ impunitã
 tatẽ cõcedere: que videtur Ad Aristotelis imitationẽ dicta. Sed hij ad poez
 nam delinquentis. ille ad publicũ eorum exemplũ rettulit: vt supra iam pas
 turit capite sexto prime partis. Musæus item q̄q; poetę fatũ & parcas & for
 tunam concelebrant: & eis supponi quandoq; humanã & vitam & mortẽ
 videntur: perniciosum tamẽ illum & vltimũ Leandri natatũ. nõ solũ parcis
 aut fato: fortunę ve: sed amorĩ etiam tribuit: vt liberã voluntatẽ a dominio
 parcarũ exeret. Vbi em̄ dixit bene actũ fuisse: si Hero peccisset Leandro
 hiemis tempore: nec in licẽ lucernã accendisset: adiecit ab amore & parca
 vim allatam: vnde ait ἀλλὰ ποσοσ δ' ἠορῶν βίησσοτο. in quo licet advertere
 primo fuisse amorẽ subnotatũ: quoniã principũ rei erat electio. que pende
 bat a voluntate: postea citavit parcam cui effectus solet acceptus referri: nec
 multo intervallo scripsit ab amore parcas non potuisse cogi: tacite monens
 vbi quis se precipitaverit: eius postea nõ esse vt eleuet. sed id sequi quod
 ille sciens & volens sibi pcturavit. Orpheus quoq; amoribus & necessitati
 dedit facta Medeg. primozq; amores in causa fuisse voluit εἰς ἴπον inquit
εἰσοτεσ. deinde subdidit δ' ποτνῶν ἄσκη. sic & Plutarchus ex Homero de
 ducit ei quod voluntariũ est necessitatẽ adiungi σοῦν τῆσ προζοσ ο β δλετοῖ
 εἰσ ο μῆ βδλετοῖ εἰπτεσ. quãdo quis quod vult faciens: in id quod minis
 me vult ceciderit. Vergilius quoq; nõ fatis dũtaxat: sed humanis etiam cri
 minibus adscripsit poenas: vnde illud in sexto in psona Deiphobi. Sed me
 fata mea & scelus exitiale Lacedę. His mersere malis. Idẽ quoq; fato nostrã
 copulasse videtur in dustriã: atq; subodorasse. precib; obtineri nõ posse que
 divinitus nõ sint decreta. vnde illud in quinto.

Quod super est oro liceat dare tuta per undas:

Vela tibi: liceat laurentem attingere tybrim.

Si cõcessa peto: si dant ea moenia parç. Et in eodem antea. Da (non inde
 bita posco regna meis fatis) latio cõsidere teucros. Et de aureo ramo in. vi.

Plutarchus.

Alter Seneca

Iulius cesar.

Oppianus.
Valerius.

Aristoteles.

Leo Musæi

Leo Orphei

Plutarchus

Loca Vergij.
lij.

SECUNDA LIBRI PARS

Facilisq; sequetur.

Si te fata vocant: aliter non viribus ullis.

Vincere: nec duro poteris conuellere ferro.

Sententia
Grego.

Quæ quis paulo eruditior non aduertat: quãdam esse velut adumbratam imaginem eorum quæ sacre littere decreuerant: a quibus illa postea sunt tracta Gregorij: obtineri nequaquã posse quæ predestinata non sunt: sed quæ sancti viri orando efficiunt ita esse predestinata: vt eorum precibus impetrentur. Omitto multa gentium testimoniis: quæ quibus nõ explicuerint indicarunt tamen: in his quæ a nostra voluntate dependent: si delinquimus: causarum nemini preter quæ ipsi voluntati omnino imputandum: nec a dijs expectandum quæ ab eadem ipsa fieri solent: nisi se meritis suis quasi dixerim

Salustius.

manibus operari accinxerit: vnde illud Catonis apud Salustium: agendo bene consulendo prospere omnia cedunt: vbi secordia te atq; ignavia tradideris: ne quicquid deos implores: irati infestiq; sunt. Quibus omnibus constat non postremas modo rationes: quibus philosophastri contra veritatem: veluti copijs auxiliariis redintegrare prelium curauerat: fuisse multifariam dissipatas. Sed etiam ex ijs authoribus quos ipsi libentius quæ nostra cõpescuntur petita multa: quæ & eorum: quæ iam confutata sunt peruersis dogmatis aduersent: & nostra cõmuniãt veluti coronide hostili bellãdo parta: Hec habui. D. Grymãne Card. & patriarcha doctissime: quæ de puicãtia diuina differerem: plura fortasse reponerem: si & ocium animo & quiete daretur corpori: si amplissima quoq; tuæ bibliothecæ copia mihi patuisset.

Epilogus.

Cui postquam eius quæ Io. Pici patris mei fuerat, ab Anthonio itidem patre tuo cui testamento obuenerat, ipsi tibi: me fateor non consulto (quis enim eam sibi iure non malit) vendite: facta est accessio: & numerus indies auctus ex omnis generis voluminibus: quæ tibi magna cura sumptuq; conquisitis: facile continget vt eam quæ sunandij aut Ptolemgi fuerat posterius minus desiderent. Arbitror tamen (quãdo tanta est iustæ causæ potentia) meis solum copijs hostes perterrefactos, hoc est mea quantulacumq; sit: nõ tamen ære paruo diligentiaq; mediocri parata bibliotheca: monstratũ a me iuuante deo non relinqui ansam male philosophantibus: diuinam providẽtiam calumniandi. Sed occasione dari vt amplius in tam eximio lucis fulgore nõ cõnuentant: potius autẽ *ἡ τὸ ψυχρὸν οὐρανὸν*, vt Aristoteli, ipsius verbis ad Alexandrum vtar: & aspiciant illam: & totis viribus amplectantur, quã probauimus toto libri decursu: non modo sincere predicatam ab vnica et vera Christi fide: sed in cõmuni ab omnium gentium voce quoquomodo narratam: a poetis vtrinq; decantatam: a philosophis Platone Plotino Aristotele Averroẽ quæ cõcessum qui nec Moseos umbraculis tectũ: nec sole iusticiæ purgati oculos, assertam: ac validissimis demũ rationibus: quæ philosophorum prestant testimonijs apertissime comprobata.

Aristoteles.

FINIS AD DEI
GLORIAM.

HERMOLAVS BARBARVS PONTIFEX VERO
 NENSIS: SVO ANTHONIO DONATO
 CANODASINO PRESTANTI CAV.
 SIDICO FELICITATEM
 ET PACEM.

QVM IN SACRA EDE NOSTRA: AD
 audiendū Xenophōtem philelphum doctū quidē
 virum. magna clarorum virorum copia contēnissē
 mus: & nōnulli proposuissent graues & dignas ma-
 terias. Mouisti Donate charissime quēsiunculam
 quandam: mea quidē sententia: non abijciendā sed
 amplexandam potius: atq; ex ipsis vt ita dicam theo-
 logiē medullis exuccandā: peccisti: vt super ea re lit-
 teras ad me dīctaret Xenophon ipse: illam em̄ fuisse
 huiusmodi arbitror. Quare est: q; quū corpus simul
 cum anima operetur: si eque ad virtutem iusticiamq; operetur: nō pari possit
 sit gloria aut dignitate perfrui: quū illud soleat evenire: q; si quid vna des-
 meruerint aut deliquerint: aut turpiter fecerint: pari supplicio ac cruciatur:
 & fortasse ampliori q; anima: corpus plerumq; torqueatur: quēadmodum
 fuisse de Iuda scribitur. Quod quidem quū mecum cogitarem: quid nam
 cause esset. Videreturq; tum patrum admiratione dignum: illud mihi pot-
 tissimum quod a Iob scribitur venit in mentem. Memento queso: q; licet
 lutum feceris me: & in puluerem reduces me. Sapientissima quidem atq;
 huic rei aptissima sententia. Nam quū homo ex anima & corpore consistit:
 quorum altera immortalis est & corruptibilis. Alterum vero corruptibile
 & mortale: quanto prestantior pars illa ac excellentior est: citius celestis ac di-
 uina est origo: quā illa quę ex putredine & colluione humana est concre-
 ta: tāto minus mirandū videtur: si eius dignitas & gloria: ceteris rebus mor-
 talibus: longe prestare videatur. Neq; etiā videtur corpus ipsum: posse tan-
 tum vllō modo laudis & glorię promereri: quū id quidem per se in mobili
 est: neq; potest quicq; cum virtute agere: nisi ducente ac iubente anima.
 Anima igitur est: quę operationis illius principiū est & caput: quę ve cor-
 pus mouet ad operandum: quinimmo potius: quę illud quasi coactum &
 inuitum ad se trahit. Et quemadmodum omnis illi motus: omnis impetus:
 omnes electiones ac consilia: quę sunt ad virtutem: propria ipsius animę ex-
 istunt: cuius est appetitus & ratio & intellectus. Sic etiam necesse est: vt laus
 maior: atq; ipsius laudis merces amplior anime debeatur q; corpori: quod
 a natura sui: potius animam ab operatione virtutis distrahit: ac amouet: q;
 persuadeat aut pronocet. Preterea satis etiam corpori videtur: q; aliquādo
 dissoluatur: nature ipsius iure ac ratione. Nam si omnium creatorum rez
 rum natura est: vt aliquando pertueniendum sit vnicuiq; ad eius finem. vñ
 ipsius orta sunt principia: atq; quū ad id peruenit: videtur ibi quodā mo-
 do letari ac conuiescere. Veluti si quid graue est: quū peruenit ad centū
 suum: ibi nimirum videtur tanq; in suo domicilio: quietem esse ac pacem

G iij

Prima ratio
 q; corp' nō
 sit tante
 gloriae q;
 anima et
 ppterca nō
 debeat tantus
 mereri.

Q; corp' nō
 possit tantus
 mereri quan-
 tum anima.

Alia ratio.

HERMOLAVS

consequatam; corpus quoque: quam compositum sit & corruptibile: natura
 eius existat: & ad eius principia tanquam ad ipsius finem resoluatur: atque ut
 prout repetat hec inferiora: a quibus naturam possessam tenet: satis illi sus-
 perque esse videtur: si pro tempore: ipsius nature privilegio ac dono possit pos-
 titi: quousque saltem eam pristinam fecem ac illuuiem carnis exuerit: quam con-
 stat sui ipsius nature contagione pollutam: non dignam adhuc: ut ad illam
 puram simplicemque ac immaculatam superne glorie lucem transferatur: &
 presertim quam nemo tam sanctus esse possit: qui non aliqua sit sedatus
 corporis labe: quandoquidem nec astra ipsa in conspectu conditoris sui munda
 esse videntur: quod quidem Eliphar themanites quam intueretur ver-
 rissimum esse: redargueretque Iob insolentiam: quod auderet se iustum appella-
 re: neque mereri se diceret eas quas perferebat calamitates: sic inquit. Quid
 est homo ut immaculatus sit: & ut iustus appareat: natus de muliere: ecce in-
 ter sanctos eius: nemo immutabilis: & cœli non sunt mundi in conspectu
 eius: quanto magis abominabilis & inutilis homo: qui bibit quasi aquas
 iniquitatem. Anima vero que operata est secundum iustitiam: quam sit ex
 natura sui simplex & incorruptibilis: & ad imaginem sui conditoris facta.
 Vbi primum ex corporis clastro effugerit: quo quasi preda quedam:
 carnis dentibus detinebatur. Non est mirandum: si statim aut paulo post:
 aut aliquanto diutius: pro eius operatione: ad finem quoque suum unde est
 orta pertenderit. Postquam & nobilitate nature: & operationis gloria: quam maxi-
 me sequitur laus: tantum a corpore distare videatur: quantum a sole distat
 hec terra: quam certo scio neminem esse: qui diceret eiusdem meriti esse ac
 gratie: tam & si ambo pariter ad utilitatem ceterarum rerum videantur ope-
 rari. Propterea minime mirandum est: si corpus non parum cum anima glo-
 ria potitur: quam nimis inter se & dignitate & excellentia: & operationis pre-
 stantia differant: tamen etiam quam unum quodque quod suum proprium
 fuit sit consequutum: pro auditoris arbitrio ac voluntate. Ceterum satis con-
 stat ac verissimum est: corpus hoc mortale: anime traditum: non ut socium
 & quasi principatus unius collegam: sed tanquam seruum quendam & appar-
 itorem ac ministrum: ad illius obedientiam & imperium paratum: aut po-
 tius quasi instrumentum quoddam: quo ipsa mereri: per iusticie operatio-
 nem exercitationemque virtutis posset. Sed quo pacto conveniens esset: ut qui
 servus est: pari esset cum hero suo gloria extollendus: & qui subditus: equa-
 li cum principe honore afficiendus. Et quod instrumentum est: tantam com-
 sequeretur mercedem: quantam & opifex. Ut enim absurdum esset dicere
 tantum homines in confitendis rebus malleo aut incudi debere: in quo nul-
 lus est sensus: nulla ratio: nulla intelligentia: nulla artis illius cognitio: ad ni-
 hil aliud natum: quam ut sequatur. quo duxerint artificis manus: quam artifici ipsi
 in quo & prudentia & cognitio artis. & potentia faciendi insita est. que om-
 nia illa. & operatur & efficit. Ita nimirum absurdissimum omnium esset.
 si quod naturale est. ad servitutem illius diuine imaginis: tantam consequere-
 tur gloriam. quanta ipsa imago. que est fons principium & caput. omnis
 humane operationis: ob eam quam est a conditore suo gratiam consequu-
 ta. Nec tamen interim corpus ipsam: suo prorsus honore aut gratia priuatur
 quam ob illius immortalia bene merita. a ceteris mortalibus. omni reueren-
 tia ac cultu veneret. nec minus plerumque eius in morte gloria extollitur. quam in

Iob.

Alia ratio est
 corpus non de-
 beat nec pos-
 sit tantum me-
 reri. quantum
 anima.

Quod est pro-
 prium non
 priuatur suo
 honore.

BARBARVS

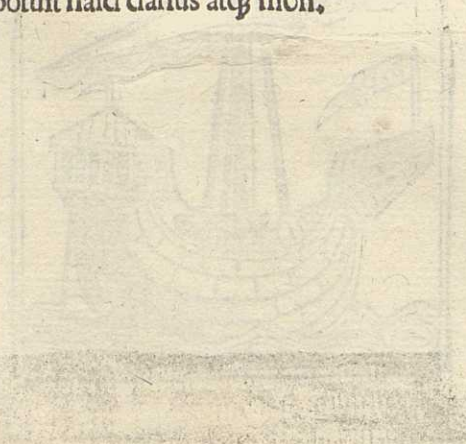
vita laus enitebat. At si homo deliquerit: vt in virtute anima ampliori q̄ corpus: ob eius dignitatem & excellentiam: gloria potit: sic etiā maiori sup-
plicio ac cruciata affligi credendum est: quum non possit suo sine. Vnde
orta est pro voluntate potiri: neq; ea pace ac tranquillitate perfrui: ad quā
se natam esse: per iusticie operationem intelligebat. Priuariq; plerūq; se con-
spiceret fracti: sue ipsius ingenite potentie ac virtutis. Itaq; non esse miran-
dum videtur: cur in quacūq; parte: potiora sint anime premia q̄ corporis
tamen si vna operentur: quum etiam inter se: & dignitate & nature excellen-
tia: vt dixi: differant: atq; omnium operationum princeps sit & caput: atq;
ductrix anima: & que corpus non solum mouet: sed etiam trahit plerūq;
ad id operandum quo intendit: nec ipsa ab vilo preter q̄ ab ipsa nature ins-
fusione mouetur: quam per rationem & appetitum & intelligentiā ab ipsi-
us cōditore est cōsequuta. Hęc sūt Donate mi carissime: que mihi in pre-
sentiatum clementia illa inextinguibilis spiritus suggessit: si tibi satis fecero
illi gratias habere: a quo omnis gratia: omnis intelligentia: ac ipsum sapientie
lumen: per omnem carnem: vt a Iesu Sirach dicitur perfunditur: qui posuit
verba in ore hominis: & Esaye immunda labia tetigit: cum forcipe & car-
bone: vt mundaretur: Verū vbi per otium potero: sollicitat quippe me ni-
mis & artat: pastorale officium. Dabo operam: quid super ea re: sanctissimis
quoq; doctōribus iudicatum sit: omni studio ac diligētia perquirere: quo
tue voluntati: & mee in te pietati satisfacere possim. Idq; quā primū fuero
nactus: ad te scribā. Vale. Verone. Idibus Nouēbris. M. CCCC. LVI.

Cōditore

Amoroso

EPITAPHION HERMOLAI BARBARI.

Barbariem hermoleos latio qui depulit omnem
Barbarus hic situs est: vtracq; lingua gemit
Vrbs venetum vita: mortem dedit inclita Roma
Non potuit nasci clarius atq; mori.

ANNO A PARTV VIRGINIS, M. D. IX. KALEN.

Septemb. In Vrbe Argentina. sub dicit Maximiliani

Cesaris Imperio. Librū hunc de providētia dei

contra philosophastros: cōpositam

editamq; ab Io. Francisco

Pico Mirandulæ

domino

Ingeniosus Ioan:

nes Grüniger exscripsit:

Stamneis vsus calamis: vsus & diligē

tia tāta: ne ab authographo decideret exem

plari: vt si etiam minuta fortasse quæpiam omiffa

cōmissa ve sint: absit tamen ab ea culpa: qua notatiantes

quidam

Artifices.

q; in plerisq; ipsi

us authoris operibus exci

dendis: aut clausulam quandoq; inter

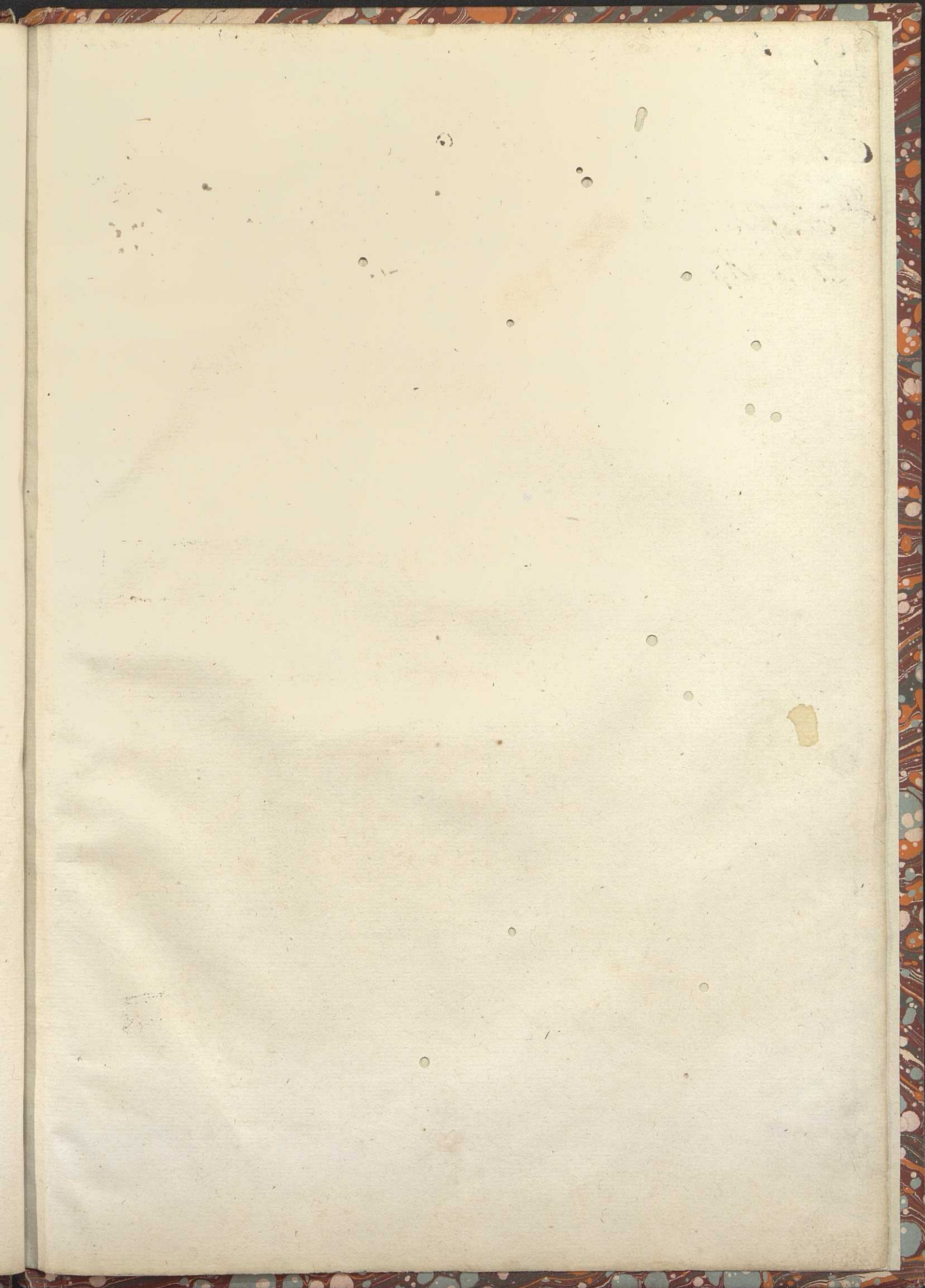
cæperit: aut verba omiserint interterint ve:

aut orthographiæ rationem posthabuerint.

Iohannes Adelpus Recognouit:

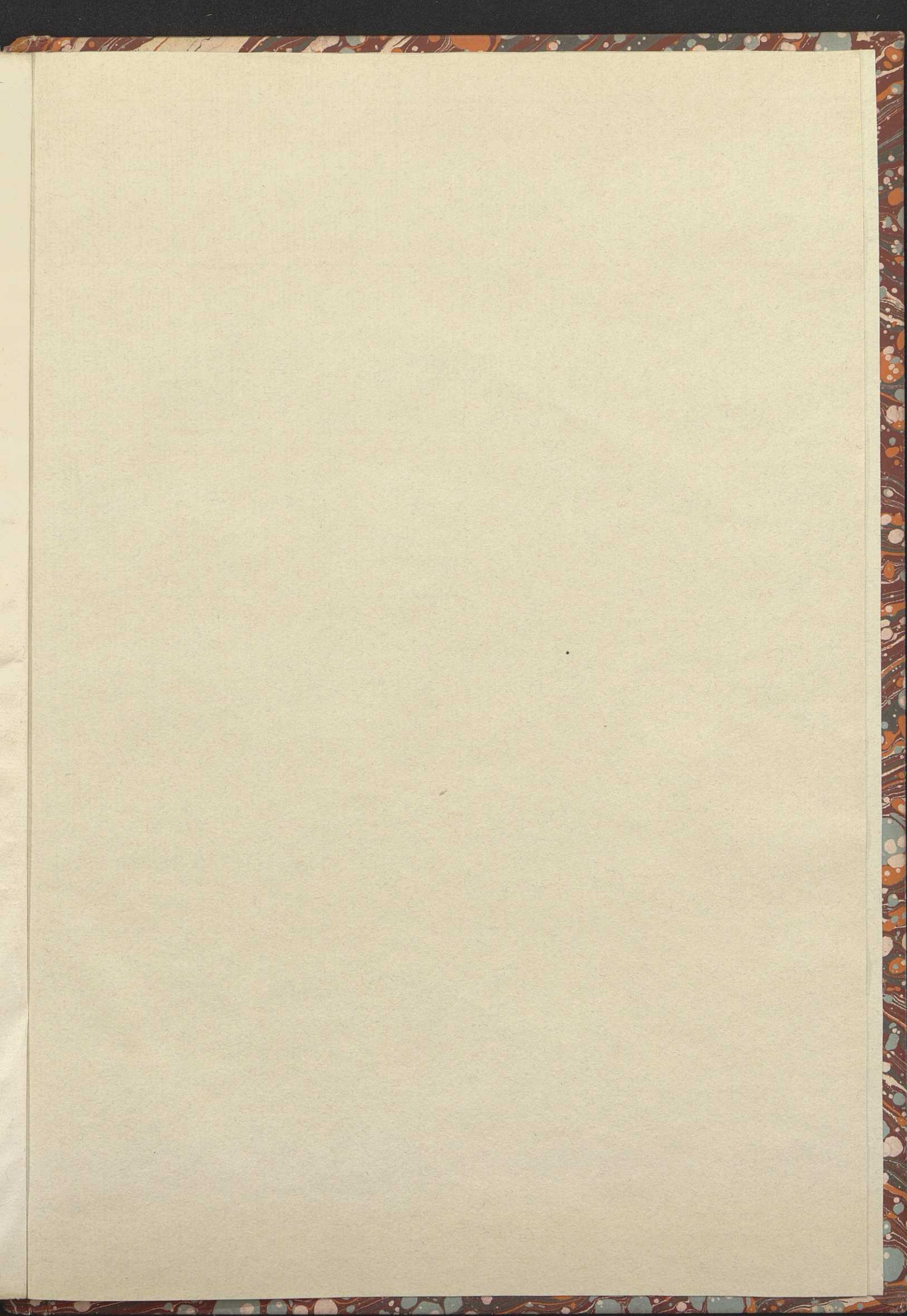
Registrum. A. iij. B. iij. C. iij. D. iij. E. ij. F. ij. G. iij.

Cornelius Scoperus Caesaris Secretarij interdum dicebat concio-
natorum Protestantes, si bene nundati fuissent, ab Italia quam vellet
religionem facile licituros; frustra autem exspectari, ut ipsam
religio nisi auri splendore collustrata, illam orbem lacum possit
affulgere. P. Sarp. Hist. Conc. Trid. p. 48. edit. Gorickem.

Conf. de eius vita et Epi. Aolis ineditis. Anni Fessae festival.
p. 128. A. Er. Sal. Cypriani Reformatoris. Urkū. p. 11. p. 288.
Idem Scoperus Apologiam pro jure ac Defensione Principis
Christiani Danie Regis in Belgium profugi, a. 1574. in 4.
quod scriptum summa raritatis et non ita facile obvium
videtur. Vagt in Catal. libr. rar. p. 524.

7

1519
33

1486

12. 6. 78

440/74/24057(5) RARA
X13<7424057500013

PICO DELLA MIRANDOLA -- DE PROVIDENTIA -- 1509

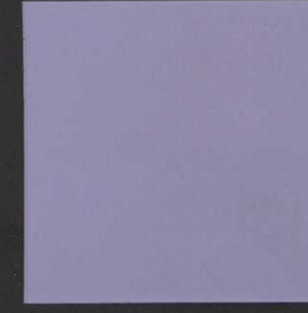
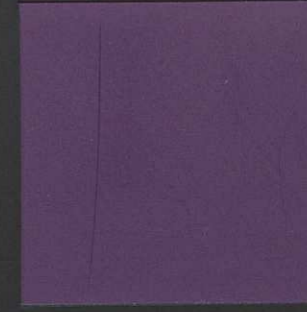
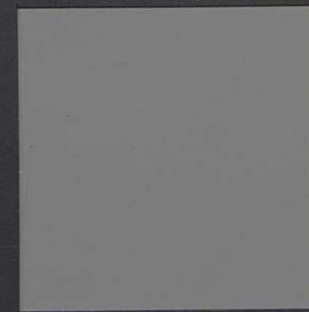
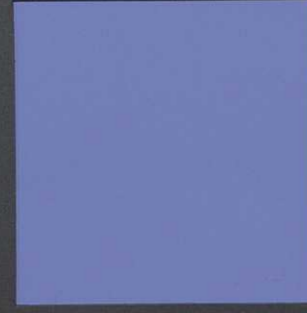
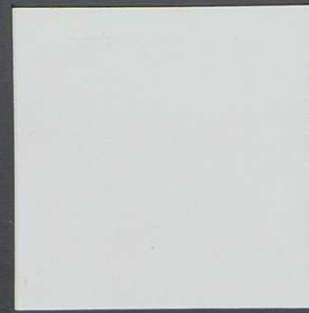
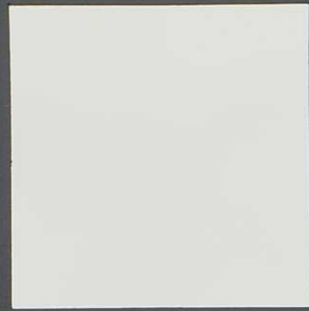

Freie Universität

Berlin

x-rite

colorchecker CLASSIC

